

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM
(Yüksek Lisans Tezi)

Mehmet CEBECİ

Danışman
Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

RİZE
2025

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Muhammet YILMAZ danışmanlığında, Mehmet CEBECİ tarafından hazırlanan *Kur'ân'da Temsili Anlatım* adlı bu tez çalışması, 30/01/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oyçokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Muhammet YILMAZ	
Üye :	Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU	
Üye :	Prof. Dr. Ziya ŞEN	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim etmiş bulunduğum “Kur’ân’da Temsili Anlatım” ismini taşıyan tezim, bilim ve araştırma etiğine riayet edilerek tarafımda yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

30 /01/2025

Mehmet CEBECİ

ÖN SÖZ

İnsanlar arasında; genetik, yetiştirilme metodu, çevresel etmenler, eğitim ve kültürden kaynaklı birtakım anlayış farklılıkları mevcuttur. Bu sebeple insanların her biri aynı seviyede anlayışa sahip değildir. Öte yandan insanlar, aralarındaki konuşmalarda soyut olayları somutlaştırıp anlamaya ihtiyaç duyarlar. Kur'ân-ı Kerîm de, insanların bu anlayış farklılıklarını ve anlaşılması zor olan şeyleri ete kemiğe büründürerek anlatmaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Çünkü Kur'ân, insanların anlaması için indirilmiştir.

Bu çalışmada iki şey arasında benzerlik anlamına gelen mesel kavramının etimolojik açıdan tahlili ve bu kavramın Kur'ân-ı Kerîm'de kullanım şekilleri misallerle gösterilmeye çalışılmıştır. Kur'ân'ın misal vermedeki amacı; insanlara öğüt vermek, onları o konuda bilgi sahibi kılmak, aynı şekilde onların tefekkür ve tahayyül etmelerini sağlamaktır.

Tezimizi telif ederken bazen Arapça bazen de Türkçe eserlerden yararlanıldı. İlk dönem kaynakların tamamına ulaşılamasa da, sonraki dönem eserlerden istifade etmeye çalışıldı.

Birinci bölümde; “mesel” sözcüğünün lügavî ve ıstılahî manalarına yer verdikten sonra, Arap dilinde mesel, mesellerin özellikleri, mesellerde kullanılan sanatlar gibi konuya dair bilgilere değinildi Kur'ân'da mesellerin geçtiği âyetler incelendi.

İkinci bölümde ise; Kur'ân'daki meseller değerlendirildi. Bu bölümde; söz konusu meselleri, Mushaf'taki sûre dizilimi dikkate alınarak sıralandı. Yine bu bölümde, âyetlerde yer alan teşbihleri; muteber bazı müfessirlerin tefsirlerinden ve de konuyla ilgili kitaplardan kısa ve öz bir şekilde sunmaya gayret edildi.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada gerek konu seçimi gerekse yazım aşamasında desteklerini esirgemeyen değerli danışman Hocam Prof. Dr. Muhammet Yılmaz'a ve tez yazım aşamasında destek veren Yasin Günaydın'a teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet CEBECİ

RİZE/2025

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	X
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ	1
1. MESEL KAVRAMI VE KUR'ÂNDA MESELLERİN YERİ	4
1.1. Mesel Kavramı.....	4
1.1.1. Mesel Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	4
1.1.1.1. Sözlük Anlamı	4
1.1.1.2. Terim Anlamı.....	6
1.1.2. Mesellerin Özellikleri	6
1.1.3. Arap Dilinde Meseller	7
1.1.3.1. Kaynağı Belli Olmayan Meseller	7
1.1.3.2. Kaynağı Belli Olan Meseller	8
1.1.4. Kur'ân-ı Kerim'de Meseller	8
1.1.4.1. Manalarda	8
1.1.4.1.1. İbret:	9
1.1.4.1.2. Huccet:	9
1.1.4.1.3. Sıfat:	9
1.1.4.1.4. Benzer:	9
1.1.4.1.5. Söz:	10
1.1.4.1.6. Olgunluk-Akıllılık:	10
1.1.4.2. Edebi Sanatlarda	10
1.1.4.2.1. Teşbih (Benzetme)	10
1.1.4.2.2. Teşbihin Unsurları	11
1.1.4.2.3. Teşbih Türleri	11
1.1.4.3. İsti'âre	12

1.2. Kur'ân'da Mesellerin Yeri.....	14
1.2.1. Kur'ân'ın Belâgatına Genel Bir Bakış.....	14
1.2.1.1. Belâgat	14
1.2.1.2. Belâgatın Kısımları	14
1.2.1.2.1. Meânî	14
1.2.1.2.2. Bedî'	15
1.2.1.2.3. Beyân	15
1.2.1.3. Kur'ân'ın Belâgatı ve Îcâzı.....	15
1.2.1.3.1. Kur'ân'ın Belâgatı	15
1.2.1.3.2. Kur'ân'ın Îcâzı.....	16
1.2.1.3.3. Kur'ân'da Mecaz	17
1.2.2. Kur'ân'daki Temsiller/Deyimler	18
1.2.3. Kur'ân'da Sembolik Anlatım.....	20
1.2.4. Kur'ân' Mesel Çeşitleri	21
1.2.4.1. Açıklık ve Kapalılık Yönünden Meseller	22
1.2.4.1.1. Açıklık yönünden Meseller.....	22
1.2.4.1.2. Kapalılık Yönünden Meseller	22
1.2.4.2. Kullanılan Edebi Sanatlar Yönünden Meseller	23
1.2.4.2.1. Teşbih-i Temsil	23
1.2.4.2.2. Teşbih-i Zımnî	24
1.2.4.2.3. İsti'âre-i Temsiliyye.....	24
1.2.4.3. Elemanları (Madrûb-Madrûbun leh) Arasındaki ilişki Yönünden Meseller	24
1.2.4.3.1. Madrûp ve Madrûbun leh'in Elemanları ve Neticeleri Yönünden Benzerlik.....	24
1.2.4.3.2. Madrûp ve Madrûbun leh'in Sadece Neticeleri Yönünden Benzerlik.....	25
1.2.4.4. Hâle, Sıfata ve Kıssaya Delaletleri Açısından Meseller	26
1.2.4.4.1. Hâlden İsti'âre Yapılan Temsiller.....	26
1.2.4.4.2. Sıfattan İstiare Yapılan Temsiller	26
1.2.4.4.3. Kıssadan İstiare Yapılan Meseller	27
1.2.5. Temsillerin Özellikleri	27

1.2.6. Temsillerin Gayeleri	28
1.2.7. Sonradan Mesel Olan Âyetler	29
1.2.8. Önceki Mesellere Delalat Eden Âyetler	31
1.2.9. Araplar'ın Kur'ân Âyetlerine Dayanarak Söyledikleri Meseller.....	31
1.2.10. Acemlerin Kur'ân Âyetlerine Dayanarak Söyledikleri Meseller	34
2. KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM.....	36
2.1. Mühürlü Kalpler	36
2.2. Zararlı Alışveriş	36
2.3. Zifiri Karanlıkta Sönen Ateş.....	37
2.4. Ölüm Korkusuyla Parmaklarını Kulaklarına Tıkayanlar.....	39
2.5. Yayılmış Döşek ve Kubbemsî Tavan	41
2.6. Sivrisinek ve Daha Küçük Varlıklar.....	41
2.7. Kalpleri Taş Kesilenler	42
2.8. Dünya Sevdası	43
2.9. Bin Yıl Yaşamak İsteyenler	43
2.10. Buzağı Sevdası.....	44
2.11. Arkaya Atılan Kitap.....	44
2.12. Allah'ın Boyası	45
2.13. Çobanın Çağırdığı Hayvanlar	45
2.14. Karınlarını Ateşle Dolduranlar	45
2.15. Beyaz ve Siyah İplik	46
2.16. Müminlerin Çetin İmtihanı	46
2.17. Çocuk Yetiştiren Tarlalar.....	47
2.18. Sağlam Kulpa Yapışanlar	47
2.19. Zulûmat'tan Nûr'a	48
2.20. Kemik Yığını Olan Merkebe Et Giydirilmesi.....	48
2.21. Parçalanan Kuşlar	49
2.22. Bire Yedi Yüz Mahsul	49
2.23. Yağan Yağmurla Üzerindeki Toprak Kaybolan Kaya.....	50
2.24. Yüksek Bir Tepede Kurulmuş İki Kat Ürün Veren Bahçe	51
2.25. Meyvelerle Dolu Bahçenin Kasırga İle Yanması	51
2.26. Ateşin Yakıtları.....	52

2.27. Yeşeren Güzel Bir Bitki Gibi Büyüyen Kadın	52
2.28. Hz. İsa'nın ve Hz. Adem'in Doğumları	53
2.29. Allah'ın İpine Sarılanlar	53
2.30. Ekinleri Mahveden Dondurucu Rüzgar	54
2.31. Ateş Yiyenler	55
2.32. Hurma Lifi Kadar Zulüm Görmeyecekler	55
2.33. Karga Kadar Bile Olamayanlar.....	56
2.34. Hayırda Yarış	56
2.35. Perdeli Kalpler	57
2.36. Oyuncaklar Dünyası	57
2.37. Karanlığa Gömülmüş Sağır ve Dilsizler	58
2.38. Gaybın Anahtarları	58
2.39. Şaşkın Bir Halde Çöle Düşenler	59
2.40. Bataklıkta Oynayanlar	59
2.41. Işıklı Yolda Yürüyenler İle Karanlıkta Kalanlar	60
2.42. Göğe Çıkıyormuş Gibi Kalpleri Daralanlar	61
2.43. Takva Azığı ve Takva Libası.....	61
2.44. İğne Deliğinden Geçen Deve	62
2.45. Temiz ve Kirli Topraklar	62
2.46. Üzerlerinde Ağırlık ve Zincirler Olanlar	63
2.47. Ezeli Sözleşme.....	64
2.48. Dili Sarkık Köpekler Gibi Olanlar	64
2.49. Göz Göre Göre Ölüme Sevk Edilenler	65
2.50. Necis İnsanlar	66
2.51. Uçurumun Kenarındaki Bina	66
2.52. Dar Gelen Dünya	66
2.53. Süslü Gelin.....	67
2.54. Kör ve Sağır ile Gören ve İşiten	68
2.55. Kuyu Başındaki Şaşkın.....	68
2.56. Su ve Erimiş Maden Üzerine Çıkan Köpük Ve Posalar	68
2.57. Savrulan Küller	69
2.58. Kökü Sabit Dalları Göğe Uzanan Ağaç İle Kopmuş Ağaç.....	70

2.59. Sultanın Hazineleeri	70
2.60. Yedi Kapılı Zindan	71
2.61. Beceriksiz Köle ile Marifetli İnsan	72
2.62. İpliğini Sağlamca Büktükten Sonra Bozan Kadın	72
2.63. Açlık ve Korkuya Müptela Olan Şehir	73
2.64. Boyunlara Asılı Kaderler ve Ameller	73
2.65. Şefkat Kanatları	74
2.66. Kur'ân'ın Büyüleyici Etkisi.....	74
2.67. Kemik Yığını ve Kokuşmuş Toprak	75
2.68. Sırt Sırta Vermiş İnsanlar ve Cinler.....	75
2.69. Gaybı Taşlayanlar	76
2.70. Savrulan Çöp Kırıntıları.....	76
2.71. Mürekkep Dolu Deryalar	77
2.72. Alevlenen Saç	77
2.73. Biçilmiş Ot ve Sönmüş Kül Yığını	78
2.74. Sarhoş Olmadıkları Halde Sarhoş Gibi Görünenler	78
2.75. Ateşten Elbiseler ve Demir Kamçılar	79
2.76. Gökten Düşüp Parçalanan Kişi	80
2.77. Sineğin Kaptığı Şeyi Dahi Kurtaramamak	80
2.78. İçinde Lamba Bulunan Kristal Fanus	81
2.79. Issız Çöllerdeki Serap	81
2.80. Engin Denizde Boğulan Adam	82
2.81. Semada Asılı Dağlar Gibi Bulutlar	82
2.82. Pişmanlıktan Ellerini Isıranlar	83
2.83. Yürüyen Dağlar.....	83
2.84. Örümceğin Yuvası	83
2.85. Kölenin Mülk Sahibine Ortaklık İddiası.....	84
2.86. Işık Saçan Bir Kandil.....	85
2.87. Tatlı ve Tuzlu İki Deniz.....	85
2.88. Prangalı Mahkûmlar	86
2.89. Ashab-ı Karye	86
2.90. Eğri Hurma Dalı.....	87

2.91. Dirilişı İnkâr Eden Kimse	87
2.92. Gün Yüzü Görmemiş Bembeyaz Yumurta	88
2.93. Şeytanların Başları Gibi Tomurcuklar	88
2.94. Çok Efendili Köle İle Tek Efendili Köle	88
2.95. Kitap Gibi Dürülen Gökler	89
2.96. Boynu Bükük Kuru Toprak	89
2.97. Yüzü Simsiyah Kesilenler	89
2.98. Ön Yargılı İnsanların İnatçı Tutumları	90
2.99. Örtülen Günahlar	90
2.100. Hayvanlar Gibi Yiyenler.....	91
2.101. Ölüm Baygınlığına Tutulmuş Bir Bakış	91
2.102. Kilit Vurulmuş Kalpler	92
2.103. Kökleşerek Gövdesi Üzerine Duran Ekin.....	92
2.104. Ölü Eti Yiyenler.....	93
2.105. Cehennem Genişliği.....	93
2.106. Yayılmış Çekirge Sürüsü	94
2.107. Sökülmüş ve İçi Boş Hurma Kütükleri.....	94
2.108. Sararıp Çer Çöp Olan Yeşillikler.....	95
2.109. Kitap Yüklü Merkepler	95
2.110. Ak Saçlı İhtiyarlar Gibi Çocuklar	95
2.111. Aslandan Ürken Yaban Eşekleri.....	96
2.112. Kocaman Kıvılcımlar.....	96
2.113. Nefes Alan Sabah.....	97
2.114. Ateşi Saran Kelebekler ve Savrulan Dağlar	97
3. SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	101

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Prof. Dr. Muhammet Yılmaz

Hazırlayan : Mehmet Cebeci

Yıl : 2025

Sayfa Sayısı : 103

ÖZET

KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM

Kur'ân-ı Kerîm, insanları hidayete çağırmak ve ilâhî hakikatleri öğretmek amacıyla güçlü bir anlatım dili ve yöntemleri içeren kutsal bir rehberdir. Bu bağlamda temsili anlatım, soyut hakikatleri somut örneklerle açıklayarak anlaşılmasını kolaylaştıran ve Kur'ân'ın üstün belâgat ve fesahat özelliklerini yansıtan bir anlatım türü olarak öne çıkar. Çalışmada, Kur'ân'da yer alan temsillerin insanlara doğruyu göstermedeki etkisi vurgulanmıştır.

Tezde, temsillerin insan zihnini etkileyen bir yöntem olarak kullanıldığı ve bu yöntemin Kur'ân'ın pedagojik gücünün bir göstergesi olduğu belirtilmiştir. Kur'ân'da yer alan 114 mesel, insanlara ilâhî hakikatleri öğretmek, onları düşündürmek ve tefekküre sevk etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu meseller, insanların günlük hayatlarında karşılaşabileceği olgular, tabiat olayları, hayvan davranışları ve toplumsal ilişkiler gibi somut örneklerden seçilmiştir.

Çalışmada, temsillerin edebi özellikleri de incelenmiş, teşbîh-i temsîl, istiâre-i temsîliyye ve teşbîh-i zımnî gibi sanatların mesellerin yapı taşlarını oluşturduğu belirtilmiştir. Tevhid, şirk, iman, küfür gibi kavramların, somut olaylarla ilişkilendirilerek daha anlaşılır hale getirildiği ifade edilmiştir. Bu anlatım yöntemi, bireylerin hem kavrayışlarını hem de duygusal etkilenimlerini artırarak Kur'ân'ın mesajlarını derinlemesine anlamalarını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temsilî Anlatım, Kitâbu'l-Emsâl Misâlü'l-Kur'ân, Emsâlü'l-Kur'ân, Mesel

Recep Tayyip Erdoğan University Graduate Education Institute

Department : Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Advisor : Prof. Dr. Muhammet Yılmaz

Prepared by : Mehmet Cebeci

Year : 2025

Page Count : 103

ABSTRACT

REPRESENTATIONAL EXPRESSION IN THE QUR'AN

The Qur'an is a sacred guide that incorporates a powerful language and methods of expression to call people to guidance and teach divine truths. In this context, parabolic expression stands out as a method of explanation that simplifies abstract truths through concrete examples and reflects the Qur'an's exceptional eloquence and fluency. This study emphasizes the impact of the parables in the Qur'an on guiding people towards the truth.

The thesis highlights that parables are employed as a method that influences the human mind and that this method is a reflection of the Qur'an's pedagogical power. The 114 parables in the Qur'an are used to teach divine truths, encourage reflection, and prompt contemplation. These parables are drawn from concrete examples such as phenomena encountered in daily life, natural events, animal behaviors, and social relationships.

The study also examines the literary features of the parables, noting that rhetorical arts such as *tashbih-i tamthili* (simile through representation), *istiare-i tamthiliyye* (metaphor through representation), and *tashbih-i zamni* (implicit simile) form the building blocks of these parables. It is expressed that concepts such as *tawhid* (oneness of God), *shirk* (associating partners with God), *iman* (faith), and *kufir* (disbelief) are made more comprehensible by being associated with concrete events. This method of expression enhances both individuals' understanding and their emotional engagement, enabling a deeper comprehension of the Qur'an's messages.

Keywords: Examples of the Qur'an, Representational Expression, The Book of Parables, Parables of the Qur'an, Parable,

KISALTMALAR

a.s	:	Aleyhisselam
b.y	:	Basım yeri yok
b.	:	Bin
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle celâlühû
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	:	Hicrî
Hız.	:	Hazreti/Hazretleri
Nşr:	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm/vefat
r.a.	:	Radıyellâhu anh
s.a.v.	:	Sallellahü ‘aleyhi ve sellem
Trc:	:	Tercüme
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
y.y.	:	Yayınevi yok
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kur'ân-ı Kerîm, insanları hidayete davet etmek ve ilâhî hakikatleri öğretmek için indirilen kutsal bir rehberdir. Yüceltilmiş bu kitap, müminlerin hem dünya hem de ahiret mutluluğunu elde etmeleri için çeşitli yöntemlerle öğüt vermekte, soyut hakikatleri somut örneklerle açıklayarak bireylerin anlamasını kolaylaştırmaktadır.

Tezin konusu, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan temsili anlatım yöntemlerini ele almaktır. Çalışma, temsili anlatımların edebî özelliklerini incelerken, bu yöntemin soyut ilâhî hakikatlerin somutlaştırılmasında oynadığı rolü ve bireylerin zihinsel, ruhsal, ahlaki gelişimlerine katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Temsili anlatım, Kur'ân'ın bu hedefe ulaştırmak için kullandığı önemli bir edebî yöntemdir. Kur'ân'ı Kerim'in insanlığa sunduğu ilâhî hakikatlerin soyut ve derin anlamlarını anlaşılabilir hale getiren bu yöntem, kutsal kitabın evrensel mesajının insanların zihinlerinde ve gönüllerinde yankı bulmasını sağlamaktadır.

II. Araştırmanın Önemi

Bu tez çalışması, Kur'ân'ı Kerim'deki temsili anlatım yöntemlerinin mahiyetini, amacını, edebî yönlerini ve dini anlamdaki katkılarını kapsamlı bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Araştırmanın temel amacı, Kur'ân'daki temsili anlatım yöntemlerinin mahiyetini ve işlevini kapsamlı bir şekilde ortaya koymak, temsillerin, dini kavramların ve soyut hakikatlerin kolay anlaşılmasını nasıl sağladığını açıklamak, kullanılan edebî sanatların bu anlatımlar üzerindeki etkisini irdelemek temsili anlatımların bireysel ve toplumsal hayatlara sunduğu mesajları değerlendirmek dini kavramları eğitsel bir yöntemle anlamaya katkı sağlayan bu anlatım biçiminin evrensel değerini vurgulamaktır. Bunun yanında anlatımların soyut hakikatleri somut hale getirme gücünü, insan zihnini ve ruhunu etkileyen boyutlarını, bireylerin dini ve ahlaki gelişimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Çalışmada, hem klasik hem de modern kaynaklar incelenmiş, temsili anlatımların dini ve edebî boyutlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmış ve bu meyanda temsili anlatımlar üzerine odaklanarak, Kur'ân'ın bu yönüne daha fazla dikkat çekmek hedeflenmiştir.

III. Araştırmanın Yöntemi

Yöntem olarak, Kur'ân'daki temsili anlatımlar betimlenerek ele alınmış, bunların anlam dünyası detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Başvurulan kaynaklar aracılığıyla temsillerin tarihî, edebî ve dini boyutları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân'daki temsili anlatımlar, kullanılan edebî sanatlar, içerik kategorileri ve mesajlarına göre sınıflandırılmıştır. Teşbih, istiâre, teşbih-i temsil gibi sanatların bu temsillerdeki kullanımı analiz edilmiştir. Çalışmada, temsili anlatımların sadece dini mesajları değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel hayatta nasıl bir etki yarattığı karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Kur'ân'ı Kerim'in temsili anlatım yönteminin dini hakikatlerin öğretimi ve anlaşılması konusundaki etkinliği, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde, hem klasik tefsir eserlerinden hem de güncel akademik çalışmaların bulgularından yararlanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in temsili anlatımlarıyla ilgili İslam âlimlerinin tarih boyunca yazdığı önemli eserlerden faydalanılmıştır. Bu eserler, özellikle tefsir ve Arap dilinde öne çıkan, Zemahşerî'nin "*el-Keşşâf*", Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili*" adlı tefsiri, Fahreddin er-Râzî'nin "*Mefâtihu'l-Gayb*", Beyzâvî'nin "*Envâru't-Tenzîl*"i: er-Ragîb. E1-İsfahânî'nin "*el-Müfretât fî Ğarîbi'l Kur'ân*"ı vb. kitaplardır. Akademik sahada, Kur'ân'daki temsili anlatımları dini ve edebî açılarından inceleyen çalışmalardan olan, Abdulcelil Bilgin'in "*Kur'ân'da Deyimler ve Anlamları*", Nasrullah Hacımuftüoğlu'nun "*İ'caz ve Belâgat Terimleri*", Şadi Eren'in "*Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*" vb. eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmada, alanından uzman ilim adamlarından oluşan komisyon tarafından hazırlanması nedeniyle özellikle Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nın "*Kur'ân Yolu Meali*." temel alınmıştır.

V-Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Kur'ân'da yer alan temsili anlatımlar, yalnızca dini öğretmekle kalmaz; aynı zamanda edebiyatın en yüksek seviyede sergilendiği örnekler sunar. Bu çerçevede çalışma, Kur'ân'daki temsillerin içeriklerini, mesajlarını, kullanılan edebî sanatları ve bu sanatların özelliklerini irdelemektedir. Mesel kavramı, Kur'ân'ı Kerim'in evrensel mesajlarını ifade etmek için kullandığı bir yöntem olarak incelenmiş; temsili anlatımların öğretin yöntemleri ayrıca ele alınmıştır. Bu meyanda tez üç bölümden

oluşmaktadır: ilk bölümde, mesel kavramının tanımı, sözlük ve terim anlamları incelenmiş; Arap dilinde mesel kullanımının tarihsel arka planı değerdendirilmiştir. İkinci bölümde, Kur'ân'daki temsili anlatımların kategorileri ve bu kategorilerde kullanılan edebi sanatlara yer verilmiş; bu sanatların insan zihnindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Kur'ân'da tespit edilen meseller sûre dizilimi dikkate alınarak sıralanmıştır.

Bu çalışma, Kur'ân'da temsili anlatımın, dini hakikatlerin kolay anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda bireylerin düşünce dünyasını nasıl zenginleştirdiğini ve dinî öğrenme sürecine katkısını göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın, Kur'ân'ı Kerim'i anlatım tarzlarından biri olan temsili anlatım konusundaki manalarını kavramak isteyenler için önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

1. MESEL KAVRAMI VE KUR'ÂNDÂ MESELLERİN YERİ

1.1. Mesel Kavramı

1.1.1. Mesel Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

1.1.1.1. Sözlük Anlamı

Bazı âlimlere göre; çoğulu *emsâl* (أَمْثَال) olan *mesel* (مَثَل) kelimesi; sözlükte, “delil, ifade, miktar¹, kalıp², karşılaştırma³, durma, tasavvur etme, dikilme, hüccet”⁴ gibi birden çok manaya gelir. Aslında mesel; “şebah, şebih, misl, şibh, mesîl” lafızları gibi, “bir şeyin benzeri” anlamındadır.⁵ Buradan hareketle; meselin aslı, iki şey arasındaki benzerliktir. Bir kısım âlimlere göre “mesel” kelimesi, ilk harfinde illet bulunan bir fiildir.⁶

Bazıları; çoğulu *emsâl* (أَمْثَال) olan *misl* (مِثْل) kelimesinin, “eş, benzer, aynı cinsten olan şey, denk ve küfûv” gibi anlamlara geldiğini belirtmişlerdir.⁷

Bu kelimenin; çoğulu *emsile* (أَمْثَلَة) olan *misâl* (مِثَال) kelimesinden olup; “örnek, mesel, benzer, denk, model⁸, imaj” gibi anlamlarda kullanıldığını söyleyenler de vardır.⁹

Bazı âlimler ise; bu kelimenin, çoğulu *müsûl* (مُتَوَل) olan ve “dikilip durmak manasına gelen *mesel* (مَثَل) kelimesinden geldiğini söylemişlerdir. Bu kökten türeyen *mümessil* (مُتَمَثِّل) kelimesi de, “başkasının benzeri olarak yapılan şey” demektir. Bu kelime, “dikildi, biçimlendi ve anlatılan obje” manasına da gelmektedir.¹⁰ Bu kökten

¹ Tâhir Ahmet ez-Zâvî et-Trablusî, *Muhtasaru'l-kâmus*, (Tunus: Dâru'l-Arabiyyetî'l-Kitâbiyye,1977), 566.

² Muhammed Murteza Vâsitî ez-Zebîbî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994), 15/ 670-674.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, (Beyrut: Daru's-sadr, 2000), 14/17-20.

⁴ Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, (Beyrut: Dar-u Kitâb-i İlmiyye, 1995), 201.

⁵ Muhammed İbn Yakub el-Fîrûzabâdî, *Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Daru'l-Fıkîh, 1997), 901.

⁶ Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulumi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dar-u İbn Kesîr, 2000), 2/1047-1048; el-Cürânî, eser adı 60.

⁷ Ahterî, Muslihuddin Mustafa Sâmi, *Ahter-i kebîr- Osmanlıca Sözlük*, Hazırlayanlar: Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,2009), 346; İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, 18.

⁸ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kuba Yayınları, 1977), 281.

⁹ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-Arabi'yyi'l-Hadis*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 818.

¹⁰ Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1289.

türetilmiş olan *timsâl* (تَمَثَّل) sözcüğü de, “sureti yapılan şey” yani “heykel” anlamındadır. Nitekim âyette geçen "... Ona (Meryem'e), tam olarak bir insan suretinde göründü"¹¹ (فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا) ifadesinde; rûh olan Cebraîl'in, bir çocuk müjdelemek için düzgün bir insan suretine bürünüp Hz. Meryem'e geldiği anlatılır.¹²

Rağıb el-İsfahaniye (ö. 425) göre ise; “Mesel” kelimesi iki anlama gelmektedir:

Birincisi; “Nikad, nakad, şibh, şebah” gibi, *misl* (مِثْل) anlamındadır. Bu bağlamda *mesel* (مَسَل) ve *misl* (مِثْل) lafızları aynı anlamlara gelmektedir. Bunlar benzer ve eş anlamli kullanıldığı gibi bazen de sıfat olarak kullanılırlar.

İkincisi; “İki şey arasında herhangi bir açıdan benzerliğin bulunması” manasındadır. Bu, benzerlik ifade eden sözcüklerden daha kapsamlıdır. Nitekim benzer anlamı ifade eden "Nidd" (نِدْد) kelimesi sadece özde ortak bir yönü; "Şibh" (شِبْه) kelimesi sadece nasıllıkta ortak bir yönü; "müsavi" (مُسَاوِي) kelimesi yalnız nicelikte ortak bir yönü ve "Şekl" (شَكْل) kelimesi de miktarda ve boyutta ortak bir yönü ifade ederken, *misl* (مِثْل) kelimesi ise bunların hepsinin anlamını ihtiva eder. Bu sebeptendir ki, Yüce Allah'a hiçbir şeyin benzer olmadığı bildirilirken âyette bu kelime kullanılır. Kimisine göre ise burada *misl* (مِثْل) kelimesi, sıfat anlamındadır.¹³ Zemahşerî ise *temsîl* (تَمَثِيل) kelimesini, isim/mastar olarak kullanımının yanı sıra fiil formatında da kullanmıştır.¹⁴

Aynı kökten türemiş başka bir sözcük de; konumuzun başlığı olan “temsîl” (تَمَثِيل) sözcüğüdür.¹⁵ Bu sözcük, “göz önüne dikmek, benzetmek, benzerini getirmek ve örnek vermek” manasındadır. Arapça'da “heykel” manasına gelen *timsâl* (تَمَثَّل) sözcüğünde de aynı anlam mevcuttur. Bu bağlamda; “Darb-ı mesel” tamlamasıyla ilgili olarak müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) şöyle demiştir: “Darb-ı mesel” deyimi; “mesel-i madrûb” yani “söylene gelmiş meşhur mesel” anlamında kullanılır ise de, gerçekte "mesel darbetmek" yani “meseli yerli yerinde kullanmak ve

¹¹ el-Meryem,19/17.

¹² Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, 279.

¹³ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, (Dimeşk: Darul Kalem Yayınları,1992), 463.

¹⁴ Sedat Sağdıç, *Kur'ânda Temsilî Anlatım (Zemahşerî'nin Keşşâf Tefsiri Örneğinde)*, (Ankara: TDV,2024) 21.

¹⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l Arap*, 19.

tatbik etmek, yerine göre iyice yapıştırmak” manalarındadır; yoksa yeniden bir mesel koymak ve inşâ etmek değildir.¹⁶

1.1.1.2. Terim Anlamı

“Mesel” kelimesinin terim/ıstılahî anlamı şu şekilde belirtilmiştir: “Halk nazarında kabul görmüş ve yayılmış, teşbihe dayalı, içerisinde bir düstur ve hikmet taşıyan kinayeli veciz sözlerdir.”¹⁷ Bu açıdan mesel ve temsil sözcüklerinin, lügat manaları itibarıyla aralarında çok sıkı bir irtibat vardır. Şöyle ki; “Mesel” kelimesi; “vaktince bir olay üzerine ya da edinilen bir tecrübe sonucunda söylenmiş ve atasözü denilen, dilden dile dolaşan hikmet dolu güzel sözler” anlamındadır. Temsil ise; “bir meseli ilk kez söylendiği şey ya da olaya benzer olan bir şey veya olay için yeniden söylemek” manasındadır.¹⁸ Temsilin dayanmış olduğu benzetme olayı dikkate alındığında bu kelime; “Bir gerçeği bir gerçeğe, ya da bir hayale benzeterek örnekleme metoduyla anlatmak” diye de ifade edilebilir.¹⁹

1.1.2. Mesellerin Özellikleri

Her söz, mesel olarak kabul edilemez. Bir sözün mesel olması için birtakım özellikleri taşıması gerekir. Mesellerde bulunması gereken özellikler şunlardır:

- Meseller, Arap dilinde daima kısa ve özlüdürler.
- Mesellerin hedefi delil getirmektir.
- Meselleri herkes söylemiş olabilir. Dolayısıyla mesellerin söyleyeni belli değildir, yani meseller anonimdir.²⁰
- Meseller, lafız yönünden kısa ama mana yönünden dolgundur.
- Meseller, şuyu' bularak yayılmışlardır.²¹
- Mesellerin lafızlar veciz, manaları da kullanıldığı yere uygundur.²²
- Meseller, muhatap aldığı kesimi susturucu özelliktedirler.²³

¹⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 1:240.

¹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, 463; el-Cürcânî, *Ta’rifat*, 60, İbn Manzûr, *Lisânul Arab*, 18.

¹⁸ Halil Altuntaş, “Kur’ân’da Temsili Anlatım”, *Diyanet İlmi Dergisi*, cilt/sayfa no26/4 (1990), 53.

¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/214.

²⁰ Numan Yazıcı, *Atasözleri ve Deyimler*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 34.

²¹ Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’ân*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2004), 814.

²² Veli Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 12.

²³ Bedreddin Muhammed İbn Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî ulumi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dârü Fıkh, 2001), 1/578. Yayınevlerinin yazımı kontrol edilmeli

- Mesellerde, manayı dosdoğru ortaya koyma hedeflenir.²⁴
- Mesellerin içeriği; teşbîh, teşbîh-i temsîlî, teşbîh-i zımnî veya istiâre-i temsiliyye sanatlarından bir tanesi olur.²⁵

1.1.3. Arap Dilinde Meseller

Vahiy nazil olup da Kur'ân'daki meseller ortaya çıkmadan önce, Arap yarımadasında Arap dili için en çok rağbet gören şey, belîğ söz söylemek manasına gelen belâğattı. O dönemde belâgat o derece önemliydi ki, bir şairin söylediği sözden ötürü iki kavim ya savaşırdı ya da barış yaparlardı. Bu bağlamda yedi şairin kaleme aldığı yedi kasidesinden meydana gelen “Muallakât-ı Seb'a”yı altın harflerle bezeyerek Kâbe'nin duvarına asan Araplar, bu işi en büyük iftihar kaynağı olarak görmekteydiler. Belâgatın bu kadar önemli olduğu bir toplumda mesellerin olmayışı düşünülemez bir gerçektir. Hem Araplar, mesellerin her çeşidini kullanıyorlardı. Nitekim Arap dilinde yer alan meseller, “emsâl-i sâire” yani halk arasında yaygın özlü ve hikmetli söz diye anılırdı.²⁶ Bunlar, bizlerin “atasözü” veya “deyim” diye tabir ettiğimiz sözlerdir. Bu türler, kaynakları açısından iki kısma ayrılmaktadır:

1.1.3.1. Kaynağı Belli Olmayan Meseller

Bir nesilden diğer nesile, bir kabileden diğer kabileye aktarılan ama onu söyleyen kişinin ya da hangi olay üzere söylendiğinin bilinmediği mesellerdir. Şu ifadeler, bu kısım için örnek verilebilir:

- “Evden önce komşu gelir.”
- “Acelecinin azığı, hata yapmaktır.”
- “Cezadan önce kınama gelir.”²⁷

²⁴ Ahmet Okutan, *Kur'ân'da Deyimler, Darb-ı Meseller ve Bazı Gerçekler*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 78.

²⁵ Müderriszade Muhammet Fethi, Trc: İsmail Araz, *Târih-i Edebiyât-ı Arabiyye*. 2. Cilt. (İstanbul: Fecr, 2021), 464.

²⁶ Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 60.

²⁷ Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 60.

1.1.3.2. Kaynağı Belli Olan Meseller

Bunlar; geçmiş dönemlerde meydana gelen, belirli olaylar için söylenen, zaman mefhumuyla da yaygınlaşan özlü sözlerdir. Bu sözleri söyleyenlerin çoğu bilindiği içindir ki, Türkçe'deki vecizelerle benzeşmektedir.

Örneğin; “*Kılıç, kınamayı geçti*” ifadesi, meydana gelmiş ve bir daha dönüşü olmayan olaylar için kullanılır. Bu sözü Harb b. Zalim,(ö.585) katlettiği bir adamın masum olduğunu anlayınca, kendisini kınayan kimselere bu cevabı vermiştir.²⁸

Diğer bir örnek de şu sözdür: “*Cehîze, bütün hatiplerin sözünü kesip attı*”. Bu ifade; iki kabile arasında var olan kan davasında nüfuzlu bazı kimseler, hitabet yoluyla öldürülen tarafı diyete razı etmeye uğraşırken, Cehîze adlı bir kadın ortaya çıkar ve katili öldürür.²⁹ Yahut da söz konusu kadın; yakını ölen tarafın, katili öldürdüğünü³⁰ haber verir. Bunun üzerine içlerinden biri bu sözü kullanır. Nihayetinde bu söz, işi kestirip atan söz ve davranışlar için bir mesel niteliği kazanır.

1.1.4. Kur’ân-ı Kerim’de Meseller

Kur’ân-ı Kerim’de meseller önemli bir yer tutar. Meseller, insanların zor kavramları daha iyi anlayabilmesi için kullanılan etkili bir anlatım yöntemidir. Kur’an’da hem soyut kavramları somutlaştırmak hem de insanlara derin düşünme fırsatı sunmak için bu yöneme sıkça başvurulmuştur. Meseller bazen manalarda, bazen de sanatlarda kendini gösterir.

1.1.4.1. Manalarda

“Mesel” (مَثَل) kelimesi, Kur’ân’da birçok yerde farklı şekillerde ve değişik manalarda kullanılmıştır. Sayısal olarak; Kur’ân’da *mesel* (مَثَل) kelimesi atmış dokuz, çoğulu olan *emsâl* (أَمْثَال) ise dokuz yerde geçmektedir.

Geçtiği âyete göre farklı anlamlarda kullanılan *mesel* (مَثَل) kelimesinin manalarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

²⁸ Müderriszade Muhammet Fethi, *Târih-i Edebiyat-ı Arabiye*, 464.

²⁹ Altuntaş, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 60-61.

³⁰ Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 20.

1.1.4.1.1. İbret

“O (inkârcı) kimseleri, sonradan gelecek olan inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.”³¹

İbret, yaşanmış olaylardan, deneyimlerden veya başkalarının hatalarından ders çıkarma sürecidir. Allah'ın geçmiş toplulukları ve onların başlarına gelenleri, sonradan gelenlere ders ve uyarı olarak sunduğunu ifade eder. İbret almak, Kur'ân'ın sık sık hatırlattığı bir bakış açısidir.

1.1.4.1.2. Huccet

“ ... Onu (İsa'yı), İsrailoğullarına örnek kıldık.”³²

Huccet bir şeyin doğruluğunu ispatlayan güçlü bir delil anlamına gelir. Âyeti kerimede Hz. İsa Aleyhisselamın İsrailoğullarına bir işaret ve huccet olarak gönderildiği belirtilir. Burada O'nun hem mucizelerinin hem de tebliğinin delil olduğu vurgulanır.

1.1.4.1.3. Sıfat

“Takvâ sahibi insanlara vâdedilen cennetin özelliği (şudur)...”³³

Bir varlığı tanımlayan veya onu diğerlerinden ayıran niteliklere sıfat denir. Bu, fiziksel veya manevi bir durumla ilgili olabilir. Ayette takvâ sahipleri için vâdedilen cennetin özelliklerine dikkat çekilmiştir.

1.1.4.1.4. Benzer

“O'na (Allah'a) benzeyen hiçbir şey yoktur. O (Allah); işitendir, görendir.”³⁴

Benzerlik, iki şey arasında ortak bir yön, bir bağ ya da bir paralellik olması durumudur. Allah'ın benzersizliği ve mutlak birliği ifade edilir. Tevhid inancının temel bir vurgusudur. Allah'ın sözleri, hikmeti ve ilahi emirleri en üstün hakikattir.

³¹ ez-Zuhruf 43/56: فَجَعَلْنَاهُ سَلْفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ

³² ez-Zuhruf 43/59: وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ

³³ er-Ra'd, 13/35: مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ

³⁴ eş-Şûrâ, 42/11: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

1.1.4.1.5. Söz

*"Göklerde ve yerde (tecelli eden) en yüce söz, O'nundur."*³⁵

Söz, iletişiminin en temel ve en etkili araçlarından biridir. Söylenen bir kelime, cümle ya da ifade, söyleyenin niyetini ve düşüncesini dışa vurur. Allah'ın sözleri, hikmeti ve ilahi emirleri, göklerde ve yerde tecelli eden en üstün hakikattir. Bu ayet, ilahi kelamın yüceliğini ve insanlara rehberlik eden bir nur olduğunu ifade eder.

1.1.4.1.6. Olgunluk-Akıllılık:

*"En akıllı olanları ise, 'Siz (dünyada) yalnızca bir gün kaldınız!' der."*³⁶

Olgunluk, kişinin yaşadığı deneyimler ve kazandığı bilgiler ışığında düşüncelerini, davranışlarını ve kararlarını geliştirme yeteneğidir. Akıllılık ise olaylara sağduyulu yaklaşma, doğruyu yanlıştan ayırma ve uzun vadeli sonuçları öngörme becerisidir. Bu olgunluk ve akıllılık, insanın sadece anlık zevkler ve geçici hedefler peşinde koşmak yerine, daha geniş bir bakış açısıyla hayatı anlamlandırmasıdır.

Bu anlamları, Zebîdî'nin (ö. 1205)³⁷ yaptığı gibi 9-10 taneye kadar çıkarmak mümkündür. Temel olarak bu çerçevede anlamlar cereyan ettiğinden, bu kadar örneği vermekle yeterli olacaktır.

1.1.4.2. Edebi Sanatlarda

Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan temsillerin tamamında; istiare, teşbih veya kinaye unsuru olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu durum, bazı zamanlarda bir kıssa olur ve o kıssanın heyet-i umumiyesi örnek olarak verilebilir.

1.1.4.2.1. Teşbih (Benzetme)

"Beyan" terimi olarak kabul gören teşbih, belirli bir amaç için bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten ötürü bir şeyi başka bir şeye benzetmektir.³⁸ Her

³⁵ er-Rûm, 30/27: وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

³⁶ et-Tâhâ 20/104: إِذْ يَقُولُ أَفَأَمَّنَّكُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا

³⁷ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 74.

³⁸ Nusreddin Bolelli, *Belâgat*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 34.

teşbihte, teşbihi oluşturan birtakım unsurlar vardır. Şimdi bu unsurlara kısaca temas edilecektir.

1.1.4.2.2. Teşbihin Unsurları

Teşbihin unsurları dört tanedir:

- 1) Müşebbeh (benzetilen)
- 2) Müşebbehün bih (kendisine benzetilen): Bu ikisine, teşbihin iki tarafı denir.
- 3) Vech-i şebah (benzetme yönü): Bu husus, müşebbeh ile müşebbehün bihin ortak vasfıdır.

4) Teşbih edatı: Bunlar, benzeme ifade eden ve “Gibi” anlamına gelen *kef* (ك) ile “Sanki” anlamına gelen *ke-enne* (كَأَنَّ) gibi edatlardır.³⁹

Bir teşbihte temsil söz konusu olunca, Müşebbehün bih “Madrûb”, Müşebbeh de “Madrûbun leh” ismini alırlar. Bu hususu bir örnekle açıklayalım:

*“Rablerini inkâr eden zümrenin durumu (şudur): O kimselerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Onlar, kazandığı şeylerden hiçbirini elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma, işte budur.”*⁴⁰ Bu âyette Allah Teâlâ; kâfir insanların amellerini, fırtınanın çıktığı bir günde rüzgârın çok şiddetli bir biçimde savurduğu bir küle benzetmektedir. Buna göre kâfirlerin amelleri ne kadar iyi ve fazla olursa olsun, netice itibarıyla onlardan ahirette fayda görmeyeceklerdir.

Bu âyette geçen “Kâfirlerin amelleri” ifadesi müşebbeh, “fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu kül” ifadesi, müşebbehün bih; “Amellerin boşa gitmesi” ifadesi “vech-i şebah” ve *kef* (ك) harfi de teşbih edatıdır.

1.1.4.2.3. Teşbih Türleri

Teşbihte; bazı zamanlarda teşbîh-i temsil, bazı zamanlarda ise teşbîh-i zımnî kullanıldığı görülmektedir. Şimdi bunları inceleyelim:

³⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ‘caz ve Belagat Terimleri*, (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 160.

⁴⁰ el-İbrâhîm, 14/18: مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الصَّلَافُ الْبَعِيدُ

1.1.4.2.3.1. Teşbîhü't-Temsîl

Benzetme yönü, farklı birkaç unsurdan oluşan itibari bir şekil ise buna “teşbih-i temsîl” denir.⁴¹ Burada yer alan benzetme, çeşitli hal ve durumlardan çıkarılmaktadır.⁴²

Örneğin; *“Yahut (o kimselerin durumu), gökyüzünden sağanak şeklinde boşanan, içerisinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. O münafik insanlar yıldırımlardan gelebilecek ölüm korkusuyla parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah, kâfir insanları dört bir yandan kuşatmıştır.”*⁴³ Bu âyette “teşbîhü't-temsîl” vardır. Çünkü vech-i şebeh, birkaç şeyden oluşmaktadır.

1.1.4.2.3.2. Teşbîh-i Zımnî

Benzetmenin iki tarafı olan müşebbeh ve müşebbehün bih, bilindiği açık şekliyle getirilmez; ancak cümle içerisinde onlara işaret edilir.⁴⁴ Bu çeşit olan teşbihte müşebbehe isnat edilen hükmün mümkün olabileceği ifade edilmiş olur.⁴⁵

Örneğin; *“Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyen zümreler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye dek cennete giremeyeceklerdir! Suçlu güruhu işte böyle cezalandırırız!”*⁴⁶ Bu âyetteki temsil, devenin iğne deliğinden geçmesinin imkânsızlığını bildirir. Bu bağlamda âyetin manası şöyledir: *“Onlar asla cennete giremezler!”*

1.1.4.3. İsti'âre

Bir beyan terimi olan isti'âre; hakiki mânâ ile mecâzî mana arasındaki benzerlik alâkasından ötürü, bir kelimenin anlamını geçici olarak alıp başka bir kelimeye vermektir. Ayrıca burada, hakiki manayı kast etmeye engel bir karinenin de bulunması gerekir. İsti'âre, teşbihin yalnızca bir unsuru ile yapılan benzetmedir. Örneğin; Hidayet'e “Nûr”, Dalalet'e “Karanlık” denilmesi, bir istiare örneğidir.

⁴¹ Bolelli, *Belâgat*, 51.

⁴² Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belâgat Terimleri*, 162.

⁴³ el-Bakara, 2/19.

⁴⁴ Cârîm, Ali -Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l- Vâzıha*, (Dimaşk: Mektebetü'l-İslâmiyye 1999), 137.

⁴⁵ Ulutürk, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 19.

⁴⁶ el-A'râf 7/40.

İsti'âre rükünleri ise şu şekildedir:

1) Müstear: Müşebbehün bih'ten nakledilen ve müşebbehte kullanılan lafızdır.

2) Müste'ârun minh: Müşebbehün bih'tir.

3) Müste'ârun leh: Müşebbeh'tir.

4) el-Câmi': Veçhu's-şebah'tir.⁴⁷

⁴⁷ Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belâgat Terimleri*, 170.

1.2. Kur'ân'da Mesellerin Yeri

Kur'ân-ı Kerim, insanlara doğru yolu göstermek ve hakikati açıklamak için pek çok mesel kullanır. Meseller, karmaşık veya soyut kavramları daha anlaşılır hâle getiren güçlü bir anlatım aracıdır. Allah, mesellerle insanları derin düşünmeye, ibret almaya ve hak ile batılı ayırt etmeye teşvik eder.

1.2.1. Kur'ân'ın Belâgatına Genel Bir Bakış

Kur'ân'ın belâgatına geçmeden önce, ilk olarak belâgatın tanımını yapıp kısımlarına değinmek istiyoruz. Zira genel manada belâgatın kurallarına temas ettikten sonra, Kur'ân'daki belâgattan bahsetmek yerinde olacaktır.

1.2.1.1. Belâgat

Sözlükte “Belâgat” kelimesi; “varmak ve hedefe ulaşmak” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “belâgat”; doğru olan manayı, kendisine münasip olan üstün ifadelerle anlatma sanatıdır.⁴⁸ “Fesahat” kelimesi ise lügatte; “açıklık, duruluk” manalarına gelir.⁴⁹ Terim olarak ise “fesahat”, sözün güzel olması manasına gelir.⁵⁰

1.2.1.2. Belâgatın Kısımları

Belâgat, başlıca şu üç bölüme ayrılır:

1.2.1.2.1. Meânî

Bu ilim; sözün yerinde kullanılmasını ve muhatabın haline uygun söylenmesini sağlar.⁵¹ Belâgatı terziliğe benzetecek olursak; meânî, terzinin muhatabına diktiği uygun elbise olmaktadır. Çocuğa yetişkin elbisesi dikilemeyeceği gibi, büyüğe de çocuk elbisesi dikilmesi uygun düşmez.⁵²

⁴⁸ Bolelli, *Belâgat*, 26.

⁴⁹ Bolelli, *Belâgat*, 15.

⁵⁰ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'cazı Üzerine*, (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 20.

⁵¹ Bolelli, *Belâgat*, 151.

⁵² Şadi Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2002), 14.

1.2.1.2.2. Bedî‘

Bu ilim; mana ve lafzın süslenmesidir. Diğer bir ifadeyle; muktezây-ı hâle uygun sözlerin lafız açısından kusursuz, mana boyutuyla makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usûl ve kaidelerini inceleyen ilim dalına “bedî‘ ilmi” denir.⁵³ Bu ilim; bir anlamda, müşterisinin endamına uygun diktiği elbiseyi daha güzel göstermek için terzinin yer yer onu süslemesidir.

1.2.1.2.3. Beyân

Terim olarak “beyan”, bir anlamı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kurallara sahip ilme denir. Farklı bir deyişle beyan ilmi; anlamın farklı üsluplarla ve çeşitli yollarla ifade edilmesidir. Beyân, belâgat ilmini oluşturan üç ilim dalından bir tanesidir.⁵⁴ İfadelerdeki açıklık derecesi; o ifadenin hakikat, mecaz, teşbih, istiâre ve kinâye olmasına göre değişiklik arz eder. İşte beyan ilmi dediğimiz alan, bu ifade tarzlarından hangisinin daha belîğ olduğunu inceler.⁵⁵ Diğer bir ifadeyle; bir terzi elbiseyi değişik tarzlarda ve modellerde dikebildiği gibi, belîğ bir kişi de aynı manayı çeşitli şekillerde anlatır. Örneğin; “Yakup’un çok uykusu var” yerine “Yakup’un gözünden uyku akıyor” denilmesi, bu bağlamdadır.⁵⁶

1.2.1.3. Kur’ân’ın Belâgatı ve İcâzı

Bu başlıkta, önce Kur’ân’ın belâgatına değinilecek; sonra da Kur’ân’ın i‘cazî yönünü açıklanacaktır.

1.2.1.3.1. Kur’ân’ın Belâgatı

Peygamberlerin tümü, yaşadıkları toplum içerisinde hem maddi hem de manevi yükseliş için önderlik ve liderlik etmişlerdir. Peygamberlere verilmiş olan ayrı ayrı mu‘cizeler, maddi ilerlemek için insanları taklitlerini yapmaya teşvik mahiyeti arz eder. Bu sır gereğince ki; gemicilerin Hz. Nuh’u, terzilerin Hz. İdris’i ve doktorların Hz. İsa’yı kendilerine örnek almaları manidardır. Yüce Allah tarafından peygamberlere bahşedilen ilâhî mu‘cizeler de tesadüfen

⁵³ el-Cârim - Emîn, *el-Belâgatü'l- Vâzıha*, 137.

⁵⁴ Bilgin, Abdülcelil. *Kur’ân’daki Deyimler ve Zemahşerî’nin Keşşâf’ı*. (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2014), 47.

⁵⁵ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 14; Bolelli, *Belâgat*, 15.

⁵⁶ Bolelli, *Belâgat*, 14.

gerçekleşmemiştir. Tam tersine, onların yaşadıkları zaman diliminde en fazla ilgi gören ve ihtiyaç hissedilen alanlarda mu‘cizelerin gösterildiği görülür. Meselâ; Hz. Peygamber’in yaşadığı devirde en çok rağbet gören belîğ söz söylemek olduğundan, o’nun en büyük mu‘cizesi Kur’ân olmuştur.⁵⁷

İşte böyle bir ortamda nazil olan Kur’ân, bütün insanlığa belâgat noktasında benzerinin getirilmesi için meydan okuduğu halde;⁵⁸ değil bir sûresine, bir harfine dahi nazire getirilememesiyle eşsizliğini tüm insanlığa ispat etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in en büyük mu‘cizesi olan Kur’ân’da belâgat, en üst düzeyde yer almaktadır.

Meselâ; Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır:

“Kısasta sizin için hayat vardır.”⁵⁹ Bu veciz ifade, belâgatın en üst derecesine ulaşmış bir i‘câz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu âyet, Arapların bu konuda Kur’ân inmeden önce en mu‘ciz söz olarak kabul ettikleri, “el-qatlü enfâ li’l-qatli/ Öldürmeye engel olabilmek için en iyi çözüm, öldürmektir (veya) Öldürmeyi en iyi öldürme engeller” ifadesinden, belâgat ve îcâz bakımından oldukça farklı ve de daha belîğdir.⁶⁰

1.2.1.3.2. Kur’ân’ın Îcâzı

Mu‘cize kelimesi; “benzerini getirmek isteyenleri acze düşüren, Peygamberliğin ilanı ile muhataplara meydan okunarak ortaya konan ve insanları âciz bırakan olağanüstü şey” demektir.⁶¹

Kur’ân’ın îcâzı, aslında onun nazmıyla ilgilidir. Yani harf, kelime ve sûrelerin birbirleriyle bütünlük içerisinde olması, onda bulunan her şeyin mevcut olduğu yere tam uygunluk arz etmesidir. Bu ilahî mu‘cizenin, inişinden itibaren tüm nesiller tarafınca aynı şekilde okunması, anlaşılması, yaşanması ve de korunması; bu

⁵⁷ Muhammed Ebû Zehre, *En Büyük Mu‘cize: Kur’ân*, Trc: Muhammet Yılmaz, (İstanbul: Okur Akademi, 2018), 24-25.

⁵⁸ el-Yûnus, 10/38; el-Hûd, 11/13; el-İsrâ, 17/88.

⁵⁹ el-Bakara, 2/179: وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

⁶⁰ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 21; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Zehre, *En Büyük Mu‘cize*, 457.

⁶¹ Talat Sakallı, “Kur’ân’ın Îcâzı”, *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: b.y, 1990), 1/355.

Kur'ân'ın Yüce Allah'tan gelen bir mu'cize ve apaçık bir hakikat olduğunun en açık işaretidir.⁶²

Kur'ân'daki her bir kelime, bir binanın tuğlaları gibi yerli yerine oturtulmuştur.⁶³ Öte yandan Kur'ân'ın îcâzı hangi zamanda olursa olsun, bir kişinin veya bir grubun altından kalkabileceğinden çok daha büyüktür.⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'in mu'cizesidir ve kıyamete kadar bâki kalacaktır. Diğer peygamberlere verilen mu'cizelerin böyle bir özelliği yoktur.⁶⁵ Onların mu'cizeleri, dönemlerinin bitimiyle son bulmuştur. Zaten son peygamberin mu'cizesinin kalıcı ve sürekli olması, gerekli bir durumdur.⁶⁶ Hz. Peygamber bu hususu şöyle ifade etmiştir: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, devrindeki insanların inandıkları mu'cizeler kendisine verilmiş olmasın. Mu'cize olarak bana verilen ise, bana vahyedilen Kur'ân'dır. Dilerim ki; kıyamet gününde peşinden gideni en çok olan, ben olurum"*⁶⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsir ve usul kitaplarında öne çıkarılan mu'ciz yönleri:

- Lafzındaki fesahat.
- Manasındaki belâgat.
- Nazmındaki cezalet.
- Gaybî bilgilerden haber vermesi.
- Hükümlerindeki isabet.
- İşaret etmiş olduğu ilmi gerçekler.

1.2.1.3.3. Kur'ân'da Mecaz

Bu husus, İslâm tarihinin en eski tartışma konularından bir tanesidir. Çoğunluk, Kur'ân'da mecâzın bulunduğunu belirtmiş ve bu hususta ciltlerce kitaplar kaleme alınmıştır. Hatta bu bağlamda İslâmî ilimlerde, "Kur'ân'ın İ'cazı" adında bir edebiyat kolu oluşturulmuştur. Bir grup da, bunun tam tersini savunarak Kur'ân'da

⁶² Muhammet Ebû Zehre, *Bir İ'caz Delili Olarak Kur'ân Hukûku*, Trc: Muhammet Yılmaz, (İstanbul, Erkam Akademi, 2022)15.

⁶³ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 21.

⁶⁴ Fâdıl Sâlih es-Semerrâî, *Kur'ân'ın Edebi Dili, Lafız Ma'nâ uyumu*, (İstanbul: İşâret Yayınları.2011) 10.

⁶⁵ Hacımuftüoğlu, *Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'cazı Üzerine*, 136.

⁶⁶ Sakallı, "Kur'ân'ın İ'cazı", 1/355.

⁶⁷ Buhârî, *"İ'tisam"*, 1

mecâzın olmadığını iddia etmiştir.⁶⁸ Ebû İshak el-İsfahânî (ö. 418/1027) gibi bazı âlimler ise daha da ileri giderek, Arap dilinde dahi mecâzın bulunmadığını savunmuşlardır.⁶⁹

“Kur’ân-ı Kerim’de kelimeler gerçek anlamlarında kullanıldıkları gibi, bazen de mecâzi manalarda kullanılmıştır. Sözcüklerin mecâzî kullanımına gelince, bu hususta görüş ayrılıkları mevcuttur. İslam âlimlerinin ekseriyyeti, Kur’ân’da mecazın varlığını kabul etmektedirler. Ancak bazı âlimler, mecazın Kur’ân’da olamayacağını belirtmişlerdir. Onlara göre mecaz olan şeyler, yalanla eşdeğerdir; Kur’ân ise bu gibi şeylerden uzaktır. Oysa muhaliflerin iddia ettiği gibi Kur’ân’dan mecazı kaldıracak olursak, onun güzellik yönünü de ortadan kaldırmış oluruz. Belâgat sahipleri, mecâzın hakikatten daha belîğ olduğu yönünde ittifak etmişlerdir. Kur’ân’ın ibaresinin çekici güzelliği, biraz da kendisinde mevcut olan bu mecâzlardan ileri gelmektedir.”⁷⁰

20. yüzyılda Mısır’ın muteber ve saygın âlimlerinden biri kabul edilen Muhammed Ebû Zehre de, Kur’ân’ın i’caz yönünün ön plana çıkarıp onun Hz. Peygamber’in en büyük mu’cizesi olduğunu, kendisinden önceki peygamberlerin mu’cizeleri gibi hissî ve maddi mu’cize olmayıp, mânen de mu’cize olduğunu, bu yönüyle de bir benzerinin asla getirilemeyeceğini, kıyamete kadar peygamberin delili olacağını ve mu’cizeliğini koruyacağını ifade etmiştir.⁷¹

1.2.2. Kur’ân’daki Temsiller/Deyimler

Çalışmamızın başında değinildiği üzere; Temsil’in Türkçe karşılığı “atasözü”dür. Ancak Kur’ân’da temsillerle beraber bazı deyimler de kullanılmaktadır. Bu deyimler, temsillerin içine serpiştirilmiş olarak birçok âyette yer almaktadır. Tercümelerde temel ölçüt, tercümesi yapılan unsurun aktarıldığı dildeki en uygun karşılığının bulunmasıdır. Örneğin; “İbnü’s-Sebîl” (إِبْنُ السَّبِيلِ) ifadesini

⁶⁸ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, Trc: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret yayınları, 1996)

⁶⁹ Mustafa Öztürk, *Kur’ân Dili ve Rotarîği*, (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002), 125.

⁷⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 177-178.

⁷¹ Muhammet Yılmaz, *Muhammed Ebû Zehre ve Tefsiri*, (Ankara: İsam Yayınları, 2017)112

“Yolun oğlu”⁷² diye tercüme etmek yanlıştır ve bunun yerine bu ifadeyi “Yolcu” veya “Yolda kalmış” olarak tercüme etmek daha isabetlidir.

Türkiye’de ilk kez yüksek lisans tezi seviyesinde çalışılan ve sonrasında kitap haline getirilen eser, Abdulcelil Bilgin’in “Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü” adlı kitabıdır.⁷³ Bu eserden yararlanarak birkaç örnek vermeye çalışacağız:

وَإِنَّ السَّيْلَ : Bu deyim, Kur’ân’da birden fazla yerde geçmektedir. Türkçe’deki asıl karşılığı, “yolcu” dur.⁷⁴

بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ : Bunun asıl anlamı, “Doğu ve batı uzaklığı”dır.⁷⁵

بَيْضٌ مَكُونٌ : Bu tamlama, “örtülü yumurta” manasındadır.⁷⁶ Dolayısıyla bu tamlama için, “Saklı yumurta” şeklinde yapılan tercüme eksiktir.⁷⁷

بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ : Bunun asıl tercümesi, “Kendi kendilerine bir iftira atmamaları”⁷⁸ yahut “Hiç yoktan yalan uydurarak iftira atmamaları” şeklinde olmalıdır. Çünkü el ve ayakları, bedenin salt iki uzvu değil de deyimsel manada bütün vücudu temsil eden semboller olarak algılamak daha uygun olacaktır.

وَتِيَابَكَ فَطَّرَ : Âyetin, deyimsel manada algılanıp “Nefsini temizle”⁷⁹ şeklinde tercümesinin yapılması daha uygundur.⁸⁰

أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ : Bu ifade, “Dünyaya yöneldi”, “Değersiz Şeylere yöneldi”,⁸¹ “Dünyayı tercih etti”, “Dünyaya itimat etti” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

رَجُمَا بِالْغَيْبِ : Bu ifade, “Tahmin yürütmek”, “Bilinmeyen hususunda bilir-bilmez konuşmak”,⁸² “Bilinmeyen şey hususunda atıp tutmak”⁸³ anlamlarında kullanılmıştır.

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبَ : Bu ifade, “Musa’nın öfkesi dinince”⁸⁴ “Musa’nın öfkesi yatışınca”, “Musa’nın kızgınlığı geçince”⁸⁵ anlamlarında kullanılmıştır.

⁷² Ali Bulaç, *Kur’ân’ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, (İstanbul: Girişim Yayınları, 1990), 9/60.

⁷³ Bilgin, Abdulcelil, *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 19-20.

⁷⁴ el-Bakara, 2/177

⁷⁵ ez-Zuhruf, 43/38.

⁷⁶ es-Sâffât, 37/49.

⁷⁷ Bilgin, *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*, 32-34.

⁷⁸ el-Mumtehine 60/2.

⁷⁹ el-Müddessir 74/4

⁸⁰ el-İsrâ, 17/29.

⁸¹ el-A‘râf, 7/179.

⁸² el-Kehf, 18/22

⁸³ Bilgin, *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*, 85.

ضَرْبًا بِالْيَمِينِ : Bu ifade, “Tüm gücüyle çalışmak”, “Bütün gücüyle vurmak”,⁸⁶ “Kuvvetle vurmak” anlamlarındadır.

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُحُدِ : Bu ifade, “Kahrolası Ashab-ı Uhdud”⁸⁷ manasındadır.

وَتَقَطَّعُونَ السَّبِيلَ : Bu ifade, “Neslin üremesine engel oluyorsunuz”, “Neslin çoğalmasını engel oluyorsunuz”⁸⁸ manasındadır.

وَالْتَقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ : Bu ifade, “Eli ayağı birbirine dolaşır”⁸⁹ manasındadır.

وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ : Bu ifade de, “Sırt Çevirdiler”, “Kulak ardı ettiler”⁹⁰, “Kulak asmadılar”⁹¹ manalarındadır.

1.2.3. Kur’ân’da Sembolik Anlatım

Kur’ân-ı Kerim, insanlara derin anlamlar kazandırmak ve düşündürmek için sıkça sembolik anlatım (mecaz, teşbih, istiare) yöntemine başvurur. Bu anlatım biçimi, soyut kavramları somutlaştırarak okuyucunun zihninde güçlü imgeler oluşturur ve mesajın daha kalıcı olmasını sağlar.

Dünyanın her yerinde ve her döneminde dini inançlar bağlamında sembollerden istifade edilmiştir. Tarihin belli devirlerinde insanlar, ilâhlık atfettikleri tanrıların sıfatlarından bir tanesini alıp kendisine hiçbir zararın dokunmayacağına inandıkları ateşe vermişler ve sembolik olarak ona tapınmışlardır. Brahman olan Hindulara göre inekler; eti, sütü ve hatta dışkıyla ilâhi lütfu sembolize ederler ve bu yüzden onlar ineklere tapınırlar. Aynı şekilde; câhiliye döneminde, putların Allah’ın yardımcıları olduklarına inanılmış ve O’nu sembolize ettiğinden hareketle putlara tapınılmıştır.⁹² Tahrif edilen Hristiyanlık dininde de, tanrıyı temsil ettiğine inanılan Hz. İsa (a.s.) heykelleri karşısında tapınma ihtiyacı hissedilmiştir.

İslâm inancı, tek olan Allah’a imanı ve namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetleri kapsamaktadır.⁹³ Ancak ibadetlerde, birçok hikmetle dolu sembollerin

⁸⁴ el-A‘râf, 7/154

⁸⁵ Bilgin, *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*, 97.

⁸⁶ es-Sâffât, 37/93.

⁸⁷ el-Buruc, 85/ 4

⁸⁸ el-Ankebût, 29/29.

⁸⁹ el-Kıyamet, 75/29.

⁹⁰ el-Âl-i İmrân, 3/187.

⁹¹ Bilgin, *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*, 181.

⁹² Sadık Kılıç, *İslam’da Sembolik Dil*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 223.

⁹³ Buhari, “İman” 1-2.

yapılması emredilmiştir. İbadetlerdeki bu şekilsel semboller, imanın yerleştirilmesi ve kuvvetlenmesi için önem arz etmektedir. Çünkü insanoğlu, şekille ve gözle görmeye ihtiyacı duyar. Bu sebeptendir ki Hz. Musa, “Allah’ım! Sana inanıyorum ama gözle de görmek istiyorum” diyerek Yüce Allah’ın bizzat zât-ı celâlini görmeyi istemiştir. Yine bu bağlamda Allah Teâlâ, insanların ahiret inancını güçlendirmek için kulların amellerinin adalet terazisinde tartılacağına yönelik, “*Biz kıyamet gününde adil tartan teraziler kuracağız.*”⁹⁴ buyurmuştur. Diğer bir âyette de, “*O gün tartı haktır. Kimin terazisi ağır gelirse, işte onlar kurtulmuştur. Ama kimin de hafif gelirse, işte onlar kendilerini ziyana sokanların ta kendileridir.*”⁹⁵ buyurulmuştur. Bu bağlamda, temsili anlatımı bir nevi sembolik anlatım olarak tanımlayabiliriz. Meselâ; ilim nurla, cehalet ise karanlık ile sembolize edilmektedir.

Bu konuda Elmalılı M. Hamdi Yazır, şunları söylemiştir: “Şunu unutmamalıyız ki; Cenâb-ı Allah, Kur’ân’da mesel ve misali yapmamış olsaydı insanlar hiçbir şeyi anlayamazlardı. Özellikle de, hissedilen şeylerden hiçbir şey bilemezlerdi. Çünkü tüm hissî ve hatta aklî sûretler, gerçeğe göre bir mesel, bir temsildir. Bu da göstermektedir ki; maneviyâtın ve aklî gerçeklerin mesel ile ifade edilmesinde büyük hikmetler gizlidir.”⁹⁶

Bununla birlikte insan, Allah’ı düşünür ve zorunlu olan ama görülemeyen varlığı tasvir ve temsil etme ihtiyacı duyar. Buna en güzel örnek, Yüce Allah’ın evi olan Kâbe’dir. Burada hiçbir figüre ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak şu var ki, mevcut olan bu evin görülmez bir sahibi vardır ve o ev, sonsuz ihtişamıyla orada bulunmaktadır. Müslüman, secde ettiğinde bilir ki secde ve ibadetin amacı hiçbir şekilde bu bina değildir. İbadet ve taatlar, o evin mâliki olan Yüce Allah’adır. Bu, İslâm’ın en büyük ve en temel semboldür. Ama âyette de ifade edildiği üzere, “*Hiçbir şey, O’nun misli ve benzeri gibi değildir.*”⁹⁷

1.2.4. Kur’ân’ Mesel Çeşitleri

Kur’ân’daki meselleri, dil özellikleri ve yapıları açısından dört grupta ele alınabilir:

⁹⁴ el-Enbiyâ, 21/47.

⁹⁵ el-A‘râf, 7/9.

⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/240.

⁹⁷ eş-Şûra, 53/11; Kılıç, *İslam’da Sembolik Dil*, 71.

1.2.4.1. Açıklık ve Kapalılık Yönünden Meseller

Kur’ân’daki meselleri açıklık ve kapalılık açısından şu başlıklarda değerlendirebiliriz:

1.2.4.1.1. Açıklık yönünden Meseller

Kur’ân’da ki mesellerin çoğu bu türdendir. Bu örneklerde ilk bakışta temsili bir anlatım olduğu anlaşılır. Bunu anlamak için özel bir belâgat bilgisine de ihtiyaç duyulmaz.

Açık mesele/temsile şu âyeti örnek verebiliriz:

“Gökyüzünden suyun inmesiyle beraber dereler kendi miktarınca çağlayıp aktı. Sel de, yüzeye vuran köpüğü yüklendi. Sûs ya da metâ sağlamak maksadıyla ateşte üzerine yakarak erittikleri şeylerde de buna benzer bir köpük vardır. İşte Yüce Allah, hak ile batılı böyle misallerle getirir. Köpüğe gelince, o atılır gider. İnsanlara fayda sağlayacak şey ise, yerin yüzeyinde kalır. İşte Yüce Allah, misalleri böyle vermektedir.”⁹⁸

Bu âyette Allah Teâlâ, hakkı ve hak sahiplerini gökten yağan ve yerde çeşitli faydalar sağlayan sulara, batılı ve batıl olanları da hak üzerinde kısa bir süre içinde yükselen ama bununla beraber, çabucak kaybolan köpüklerle teşbih etmiştir. Hak ve batılın ilk teşbihi budur. İkinci teşbih ise; hak, insanlara ziynet ve yarar temin eden muhtelif aletler ve kapların imal edilmesine elverişli madenlere; batıl ise, erimiş madenlerin üzerinde bulunan kir ve köpüklere benzetilmiştir.⁹⁹

1.2.4.1.2. Kapalılık Yönünden Meseller

Kur’ân’da bir kısım temsiller mevcuttur ki; bunların temsil olduğunu kavramak için üzerlerinde bir müddet düşünmek gerekir. Aksi takdirde bunların birer temsil değil de hakikat olduğu anlaşılabilir. Nitekim açık temsillerin sonunda, bu temsili niçin getirdiğine dair, “İşte Allah, hak ile batılı böyle misallendirir.”, “Kâfirin hali şudur;...”, “Müminin misali;...” gibi birçok açıklama bulur; ancak kapalı

⁹⁸ er-Ra’d, 13/17: أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ جُلْنَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

⁹⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 176.

mesellerin yer aldığı âyetlerde bu şekilde açıklamalar yapılmaz, sadece misal verilir ve herhangi bir açıklama yapılmadan öylece bırakılır.

Gizli mesele şu âyet-i kerîmeyi örnek verebiliriz:

*“Güzel şehrin bitkisi, Rabbinin müsadesiyle çıkar; kötü olandan ise kavruktan başkası çıkmaz. İşte biz, şükürünü eda eden bir topluluk için âyetleri böyle farklı biçimlerde açıklıyoruz.”*¹⁰⁰

Bu âyetle, iyi ve kötü topraktan söz edilmiştir. âyeti ilk olarak okuyan, sanki burada tarımla ilgili malumat verildiği hissine kapılabilir. Ancak durum asla böyle değildir. Bu bilgiyi İbn Abbas’tan öğreniyoruz: Ona göre, bu âyetle mümin ile kâfir için bir mesel verilmiştir. Şöyle ki; iyi toprağın ürünü iyi olduğu gibi, iyi müminin de ameliyesi iyidir. Aynı şekilde; çorak toprağın ürünü kıt ve kötü olduğu gibi, kâfirin de ameliyesi kötüdür.”¹⁰¹

1.2.4.2. Kullanılan Edebi Sanatlar Yönünden Meseller

Kur’ân’da, edebi sanatların tamamı mevcuttur. Belâgat ilim dalı ise, Kuran’daki sanatları anlamak ve anlatmak üzere ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. Temsili anlatımla alakalı âyetlerde temsil özelliğinin ortaya çıkarılması için üç tür sanat icra edilmiştir. Daha önce “Temsillerde Kullanılan Edebi Sanatlar” başlığı altında söz konusu tanımlara yer verildiğinden, burada tekrar tanımları yapılmayacak; sadece sanatların isimleri ve âyetlerden örnekleri verilecektir:

1.2.4.2.1. Teşbîh-i Temsil

Kur’ân’da bulunan temsillerin büyük çoğunluğu, yapı itibariyle bu türdendirler.

Örnek:

“Biz dilemiş olsaydık, elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı ve hevesinin peşinden gitti. Onun temsili, aynen köpeğin durumuna benzer: Üzerine varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp

¹⁰⁰ el-A’râf, 7/58: وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَتْ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

¹⁰¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 176.

solur. İşte âyetlerimizi yalan sayan kavmin temsili böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.”¹⁰²

1.2.4.2.2. Teşbih-i Zımnî

Kur’ân’da bulunan temsillerin çok az bir kısmı bu türdendir. Misal:

Örnek:

“Âyetlerimizi yalan sayıp da onlara karşı kibirlenenler var ya, işte onlara gök kapıları açılacak değildir ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçlulara işte böyle ceza veririz!”¹⁰³

1.2.4.2.3. İsti‘âre-i Temsîliyye

Bu, teşbih-i temsîlden sonra Kur’ân’da en çok kullanılan sanattır.

Örnek:

“Sabahın beyaz olan ipliği (aydınlığı), siyah olan ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için; sonra da akşam oluncaya kadar orucu tamamlayın.”¹⁰⁴

1.2.4.3. Elemanları (Madrûb-Madrûbun leh) Arasındaki İlişki Yönünden Meseller

Teşbihte temsil söz konusu olunca Müşebbehün bih “Madrûb”, Müşebbeh de “Madrûbun leh” ismini alır. İşte burada, temsilin elemanlarıyla bu kastedilmektedir. Temsiller, bunlar arasında ilişki ve benzerliğin bulunup bulunmaması yönüyle ikiye ayrılır:

1.2.4.3.1. Madrûb ve Madrûbun leh’in Elemanları ve Neticeleri

Yönünden Benzerlik

Madrûb kelime anlamı olarak "vurulan" demektir, ancak gramatik bağlamda genellikle bir fiilin etkisine maruz kalan öğeyi ifade eder. Madrûbun leh ise, bu fiilden doğrudan etkilenen nesne veya amaç olarak tanımlanabilir. Her iki kavram da

¹⁰² el-A‘râf, 7/176: وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصْ الْقِصَصَ لَهُمْ يَنْفَكُرُونَ

¹⁰³ el-A‘râf, 7/40: إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخَيْطِ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ

¹⁰⁴ el-Bakara, 2/187: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

bir fiilin varlığını gerektirir. Madrûp, fiilin etkisini doğrudan taşıyan ögeyken, Madrûbun leh bu etkinin yöneldiği nesnedir.

Örnek:

*“Allah, (ibret olsun diye) bir ülkeyi misal gösterdi: Bu ülke, güven ve huzur içerisindeydi; ona rızık, her yerden bolca gelirdi. Sonrasında onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankör oldular. Allah da onlara, yaptıkları yüzünden açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.”*¹⁰⁵

Âyette Mekke şehri ve onun müşrik sakinleri; halkı güven ve rahatlık içinde yaşayan ancak inkârcı olan bir şehre benzetilmektedir. Görüldüğü üzere meselde birbirine benzetilmiş olanlar, birer şehirdir. Oranın halkı ise kâfirdir. Sonuçta, müşrik Mekke halkının da sonu o şehir halkının sonu gibi olacaktır, denmektedir.¹⁰⁶

1.2.4.3.2. Madrûp ve Madrûbun leh'in Sadece Neticeleri Yönünden

Benzerlik

Örnek:

*“O kimselerin şu dünya hayatında yaptıkları harcamaların durumu, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. O kimselere Allah zulmetmedi; ancak onlar, kendilerine zulmetmektedirler.”*¹⁰⁷

Âyette kavurucu olarak verilen rüzgâr, daha yeni yeşermekte olan ekini nasıl yakıp kavuruyorsa onların dünyada sarf ettikleri mallar da kendilerine bir iyilik getirmek şöyle dursun; aksine, dünya ve ahiret hayatlarının mahvına sebep olacaktır. Âyetteki temsilde, müşriklerin harcadıkları mal ve paralar ile ekin arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Ama birinci kısmın neticesi ile ikinci kısmın neticesi birbiriyle benzerlik ihtiva etmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ en-Nahl, 16/112: وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

¹⁰⁶ Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 63-64.

¹⁰⁷ el-Âl-i İmrân, 3/117: مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

¹⁰⁸ Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 63.

1.2.4.4. Hâle, Sıfata ve Kıssaya Delaletleri Açısından Meseller

Şimdi de, gerek hâlden gerekse de sıfat ve kıssadan yapılan mesellere örnekler verilecektir:

1.2.4.4.1. Hâlden İsti'âre Yapılan Temsiller

Bu tür temsillerde; misali verilen kişinin veya kişilerin, içinde bulundukları ahvalleri anlatılmaktadır.

Örnek:

“(Münafık) o kimselerin ahvalı, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimsenin ahvalı gibidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığında Allah, onların aydınlığını hemen giderir ve onları karanlıklarda bırakır; (artık onlar hiçbir şeyi) görmezler.”¹⁰⁹

1.2.4.4.2. Sıfattan İstiare Yapılan Temsiller

Bu misallerdeki temsili âyetlerde, kişilerin veya olayların bir sıfatından bahsedilmiştir.

Örnek:

“Ey müminler! Allah'a ve ahiret gününe iman etmediği halde malını riya için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylelerin ahvalı, üzerinde birazcık toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet ettiğinde onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirir. Bunlar kazandıkları hiçbir şeye malik olamazlar. Allah, kâfir toplulukları doğru yola iletmez”¹¹⁰

Bu âyeti kerîmede, hayır yapmaya teşvik edilmiş ancak hayır yapılırken kalp kırılmaması, fakirin hakir görülmemesi, ona eziyet yapılmaması, iyiliğin başa kakılmaması ve riyadan kaçınılması emredilmektedir. Aksi takdirde, yapılan hayırdan fayda ve sevap yerine günah ve azap kazanılacaktır.

¹⁰⁹ el-Bakara, 2/17: مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

¹¹⁰ el-Bakara, 2/264: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُبْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

1.2.4.4.3. Kıssadan İstiare Yapılan Meseller

Bu tür âyetlerde ise bir kıssa anlatılarak o kıssadaki insanların ahvallerinden isti'âre yapılmakta ve meseller verilmektedir.

Örnek:

“Takvâlı kullara vâd edilen cennetin özelliği (şudur): Onun zemininden ırmaklar akar. Yemiş ve gölgesi süreklilik arz eder. İşte bu, (kötülüklerden) kaçınanların (mutlu) sonudur. Kâfir kimselerin akıbeti ise ateştir.”¹¹¹

1.2.5. Temsillerin Özellikleri

Kur'ân'ın sunmuş olduğu temsiller incelendiğinde, İslâm'dan önce Arapların kullandığı temsillerle benzediği yönler olduğu gibi; birtakım ayırt edici özelliklere sahip olduğu da görülür.

Bu temsiller, câhiliye Arapları içerisinde yaygınlaşmış temsillerle benzeşmez.¹¹² Bu yüzdendir ki Kur'ân, cahiliye Araplarının itirazına maruz kalmıştır. *“Kâfir kimselere gelince, ‘Allah böyle misal vermekle ne murat etti?’ derler. Allah onunla birçok kişiyi saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Verdiği misallerle Allah, ancak fâsıkları saptırır.”¹¹³*

Anlaşılabacağı üzere Kur'ân, Arapların önceden kullanmadıkları teşbih ve temsilleri kullanmıştır. Zira Kur'ân'da yer alan temsiller;

1. Hem hüküm hem de hikmet içerir.
2. Makbul, sahih ve mutefâvit anlamları cem eder.
3. Lafız olarak vecîz, mana olarak mu'cizdirler.
4. İnsanların, farklı seviyede olan fehim ve idraklerine hitap eden birer cevamiu'l-kelimdir.
5. Gerçek hayattan alınmış fakat dar bir çerçevede yaşanmış olaylardan değildir.¹¹⁴
6. Önemli olan, ilgili meselle verilmek istenen mesajdır.¹¹⁵

¹¹¹ el-Ra'd, 13/35: مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظُلُّهَا نَارٌ تُظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ

¹¹² Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 64.

¹¹³ el-Bakara, 2/26.

¹¹⁴ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 67.

¹¹⁵ Özsoy ve Güler, *Konularına Göre Kur'ân*, 815.

7. Mesellerin bazılarında insan, hayvan, bitki ve yıldızlarla alakalı bugün için modern ilmin keşfettiği hakikatler anlatılır.

8. Müslümanlara bir öğretim yöntemi sunar.¹¹⁶

9. Anlatılacak olan konunun hemen peşinden gelir ve konuyu daha da kuvvetlendirir, açıklığa kavuşturur.¹¹⁷

1.2.6. Temsillerin Gayeleri

Âyetler ve hadislerde ifade edildiği üzere; Yüce Allah, abesle iştigalden münezzehtir. Bunun dolayısıdır ki; hiçbir mahlûku boşuna ve başıboş yaratmamış, hepsine belirli vazifeler tevdi etmiştir. İnsanlığın hidayeti için gönderilen ve kıyamete dek hüküm sürecektir olan Kur'ân'ı Kerim'de amaçsız ve gereksiz şeylerin olması mümkün değildir. Temsillerin de Kur'ân'da bulunmasında; şüphe yok ki teorik ve pratik olarak birçok hikmet vardır. Bu hikmetlerin bir kısmını şu şekilde belirtmek mümkündür:

- İnsanların ibret almalarını sağlamak: Bu konuyla alakalı olarak Hz. Peygamber, “*Kur'ân beş vecih üzere nâzil olmuştur: Helâl, haram, muhkem, müteşabih ve emsal. Helâli işleyin, haramdan sakının, muhkeme ittiba edin, müteşâbihe inanın ve emsallerden de ibret alın.*”¹¹⁸ buyurmuştur.

- Amaç; küfrü ve şirki yıkmak, gönüllere İslâm nurunu yerleştirmektir. Zira İslâm'ın kalplerde yeşermesi için, o yeri işgâl eden şirkin ve küfrün oradan çıkarılması lazımdır. Bundan dolayısıdır ki, Kur'ân mesellerinin yarısı direk veya dolaylı olarak bu hususa vurgu yapmak için getirilmiştir.¹¹⁹

- Bu temsiller, Kur'ân'ın anlatmak ve iletmek istediği ulvi anlamları sahneler ve tablolar haline getirerek insanların daha iyi anlamasını sağlamak.¹²⁰

- Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat eder.
- Hz. Peygamber ve iman edenlerin kalplerini takviye eder.
- Âdemoğlunu, ezeli düşmanı olan şeytana karşı uyarır.¹²¹

¹¹⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, 1/578.

¹¹⁷ Muhammed Ahmed Hâlefullah, *el-Fennu'l- Kısasî (Kur'ân'da Anlatım Sanatı)*, çev. Şaban Karataş, (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2002), 196.

¹¹⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumu'l Kur'ân*, 1/486.

¹¹⁹ Altuntaş, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 64-65.

¹²⁰ Necmettin Şahinler, *Kur'ân'da Sembolik Anlatım*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), 11.

¹²¹ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 309.

- Yüce Allah'ın nebilerine yardım ettiğini ve yalanlayanları helâk ettiğini bildirir.

- Allah'ın mu'cizelerini ve yaratma gücünü beyan eder.¹²²
- İnsanlığa ahlâki bir mesaj ulaştırır.¹²³
- Akla yol gösterip gâiple ilgili istidlali bir malumata kişiyi ulaştırır.
- İnsanoğluna faydalı olanı açıklar.¹²⁴

1.2.7. Sonradan Mesel Olan Âyetler

Kur'ân'da yer alan bazı âyetler sonradan mesel olarak ele alınmıştır. Bu âyetler; veciz olmaları hasebiyle, halk nezdinde kolayca söylenebildikleri için Müslümanlar arasında dilden dile dolaşan “el-Meselü's-sâir” yâni atasözü veya deyim olarak kullanılmıştır. Bu anlamda, Kur'ân'dan tespit ettiğimiz ve mesel haline dönüşmüş âyetler şunlardır:

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

“Umulur ki; sizin hoş karşılamadığınız şey, sizin iyiliğinizdir.”¹²⁵

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

“Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galebe çalmıştır.”¹²⁶

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteyeğinden fazlasını yüklemeyiz”¹²⁷

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ يَدَاكَ

“İşte bu, iki elinle yapıp gönderdiklerinin yüzündendir.”¹²⁸

ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

“İsteyen de âciz, istenen de.”¹²⁹

¹²² Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1999), 174-185.

¹²³ Mennâ' Halil el Kattan, *Mebahis fî Ulumi'l Kur'ân*, (Beyrut: Resahih, 2000), 288.

¹²⁴ Hanifi Özcan, *Türk Din Bilgini Mâturîdî'ye Göre Kur'ân'daki kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi* (İstanbul: Kubbe Altı Akademi Mecmuası, 1995), 3. Sayı, 8-35.

¹²⁵ el-Bakara, 2/216

¹²⁶ el-Bakara, 2/249

¹²⁷ el-Bakara, 2/286)

¹²⁸ el-Hac, 22/10.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

“İyiliğin karşılığı iyilikten başka mıdır?”¹³⁰

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى

“Sen onları birlik sanırsın. Oysa kalpleri darmadağınaktır.”¹³¹

أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ

“Sizden aklı başında kimse yok mudur?”¹³²

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

“O korktuğunuz şey, ne uzak ne uzak!”¹³³

كُلُّ جَزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرْحُونَ

“Her fırka, kendi yanında bulunan (inanç ve düşüncesi) ile övünmektedir.”¹³⁴

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ

“Herkes, kazandığına karşı bir rehindir.”¹³⁵

فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ

“Kim, verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.”¹³⁶

الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ

“Şimdi hak meydana çıktı”¹³⁷

وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ

“Hâlbuki kötü tuzak, ancak sahibinin başına geçer”¹³⁸

¹²⁹ el-Hac, 22/73.

¹³⁰ er-Rahman, 55/60.

¹³¹ el-Haşr, 59/14.

¹³² el-Hûd, 11/74.

¹³³ el-Mü'minûn, 23/36.

¹³⁴ er-Rûm, 30/32.

¹³⁵ el-Müddessir, 74/38.

¹³⁶ el-Fetih, 48/10.

¹³⁷ el-Yûnus, 12/51.

1.2.8. Önceki Mesellere Delalat Eden Âyetler

Kur’ân’ın en mühim niteliklerinden bir tanesi de, indiği topluma kendi dilinde hitap etmesi ve onlara imanı kabul ettirip, gönüllerine yerleştirmek için belâgattan ve temsillerden yararlanmasıdır. Bu temsillerin birçoğunda, Arapların daha önce bilmedikleri ve kullanmadıkları bir üslup kullanılmıştır. Bazen de bilmiş oldukları temsillere atıfta bulunulmuştur.

Kur’ân, Arapların daha önceden bildiği bazı mesellere yer vererek konuyu onların da bildiği şekilde açık bir gerçeklikle vuzuha kavuşturmuştur. Bu duruma örnek olarak şu âyetler verilebilir:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَفَضَتْ غَرْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا

“İpliğini sağlam bir şekilde bükükten sonra, çözüp bozan (kadın) gibi olmayın.”¹³⁹

Bu âyet, Arapların “حَرْقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا” (Harkâ, bir yün buldu) anlamındaki deyimlerini hatırlatır. Harkâ isimli bu kadının Kureyş’li Ümmü Rayta binti Ka’b olduğu tespit edilmiştir. Bulduğu yünü önce eğirip sonra geri bozan bu kadın, Araplarda atasözü olmuştur. Yüce Allah da bunu misal getirerek yeminlerini bozanlara seslenerek, o kadının ipi yapıp-bozması gibi olmayın diye uyarmaktadır. Aynı zamanda bu deyim, boşuna çalışan kimseler için kullanılmaktadır.¹⁴⁰

1.2.9. Araplar’ın Kur’ân Âyetlerine Dayanarak Söyledikleri Meseller

İslâm ulemasından bazıları; halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan atasözü, deyim ve temsillerin, her ne kadar anlamları farklı olsa da aynı veya yakın manalar içeren âyetlerde gizli olduklarını söylemişlerdir.¹⁴¹ Aslında bu âyetlerin asıl manası farklıdır. Ancak ikinci veya üçüncü derecede ki anlamları bunlara delalet etmekte ve asıl manasıyla da uygunluk göstermektedirler.

Bir kısım İslâm âlimleri ise, Arap ve acemlere ait tüm mesellerinin Kur’ân’da bulunduğunu iddia etmişlerdir;¹⁴² ancak bu görüşe karşı çıkmıştır. Bu konuda Veli Ulutürk şunları söylemiştir: “Kanımızca meseller, tüm insanlar tarafından kullanılan

¹³⁸ Celâlüddîn Abdurrahman es-Süyûtî, el-İtkân fî ulûmi’l Kur’ân, (Beyrut: Dar-i İbni Kesîr, 2000), 1047-1048.

¹³⁹ en-Nahl, 16/92.

¹⁴⁰ Ulutürk, Kur’ân’da Temsili Anlatım, 28.

¹⁴¹ es-Süyûtî, el-İtkân fî ulûmi’l Kur’ân, 1041.

¹⁴² es-Süyûtî, el-İtkân fî Ulumi’l Kur’ân, 1044-1045.

ortak anlamlardır. Tüm insanlık için müşterek anlam ve kavramların Kur’ân’da bulunan gizli meseller olarak gösterilmesi, yaygın anlamdaki mesel anlamıyla bilmem ne derece uygunluk gösterir?”¹⁴³

Mâverdî’nin iddia ettiği gibi bütün mesellerin Kur’ân’da mevcut bulunduğunu kabul etmesek de, Kur’ân’da gizli misallerin olduğu inkâr edilemez bir hakikattir. Bu hususta, kitaplarda tespit edilen el-Emsalü’l-Kâmine’ye örnekler verilecektir:

1-

“لَا تَلِدُ الْحَيَّةُ إِلَّا الْحَيَّةَ”

“Yılandan ancak yılan doğurur.”

وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا

“Ancak onlar facir ve kâfirden başkasını doğurmazlar”¹⁴⁴

2-

“مَنْ عَزَّ بَرٌّ”

“Galip gelen soyar”

وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“Tartışmada beni yendi”¹⁴⁵

3-

“مَنْ حَقَرَ حُرٌّ”

“Hor gören\ mahrum olur.”

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

“Zerre miktarınca hayır yapan karşılığını görür”¹⁴⁶

Bu konuyla ilgili olarak Süyûtî’nin İtkân’ında şu bilgiler mevcuttur:

“Mâverdî der ki; Hasan b. Fadl’a soruldu: ‘Sen Arap ve acem mesellerini Kur’ân’dan çıkarabiliyorsun, o halde sen, ‘İşlerin en hayırlısı orta olanıdır’ meselini Kur’ân’da bulur musun? Hasan b. Fadl bu soruya şöyle cevap vermiştir: Evet, dört yerde mevcuttur.

1- “O (inek) ne çok yaşlı ne de çok gençtir; ikisi arasında bir dinçliktedir.”¹⁴⁷

¹⁴³ Ulutürk, Kur’ân’da Temsili Anlatım, 29.

¹⁴⁴ en-Nûh, 71/28.

¹⁴⁵ es-Sâd, 38/23.

¹⁴⁶ ez-Zilzâl, 99/8.

2- *“Elini boynunda bağlanmış şekilde kılma, tamamen de açık tutma. Sonra kınanır ve hasret içinde kalakalırsın.”*¹⁴⁸

3- *“Namazında sesini ne çok yükselt ne de çok kıs; bu ikisi arasında bir yol tut.”*¹⁴⁹

Kendisine yine bir soru yöneltilerek; Allah’ın kelâmında, “Bir şeyin cahili olan, ona düşman olur.” sözünü bulabilir miyiz? Hasan b. Fadl, aynı şekilde bu soruya şöyle cevap vermiştir: Evet iki yerde bu söze benzer âyet vardır.

1- *“Hayır! O kimseler, ilmini kuşatamadıkları ve kendilerine henüz yorumu ulaşmamış bir şeyi yalanladılar.”*¹⁵⁰

2- *“Onunla hidayeti kabul etmediklerinden ‘Bu eski bir yalandır!’ diyeceklerdir.”*¹⁵¹

Yine kendisine soruldu: “İyilik yaptığın kişinin şerrinden sakın” manasını Kelamullah’da bulabilir misin?” O da, “Evet!” dedi ve şu yanıtı verdi:

*“Allah ve Rasûlünden, kendi lütuflarından onları zenginleştirdiği için intikam almaya kalkıştılar”*¹⁵²

Yine ona soruldu: “Haber almak, görmek gibi değildir.” “Bunu Kur’ân’da bulabilir misin?” Bu soru üzerine Hasan b. Fadl, şu âyeti ona delil getirmiştir:

*“İbrahim, Rabbine: ‘Ey Rabbim! Ölüyü yeniden nasıl dirilttiğini bana göster’ dedi. Rabbi ona: ‘Yoksa inanmadın mı?’ dedi. İbrahim: ‘Hayır! İnandım; ama kalbimin mutmain olması için’ dedi. Bunun üzerine Allah: ‘O zaman dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonrasın da onları kendine çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdür, hakîmdir.’ buyurdu.”*¹⁵³

Yine ona, “Harekette bereket vardır” meseli sorulunca bu sefer de şu âyeti delil göstermiştir:

“Allah yolunda hicret eden kimseler, arzda gidecek birçok güzel yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Rasûlünün uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra

¹⁴⁷ el-Bakara, 2/68.

¹⁴⁸ el-İsrâ, 17/29.

¹⁴⁹ el-İsrâ, 17/110.

¹⁵⁰ El-Yûnus, 10/39.

¹⁵¹ el-Ahkâf, 46/11.

¹⁵² et-Tevbe, 9/74.

¹⁵³ el-Bakara, 2/260.

kendisini ölüm bulursa, artık onun mükâfatı Allah'a kalmıştır. Allah da çok bağışlayan ve esirgeyendir.”¹⁵⁴

1.2.10. Acemlerin Kur’ân Âyetlerine Dayanarak Söyledikleri Meseller

Daha önce, Arapların Kur’ân’da yer alan bir kısım âyetlerden esinlendiğini ve onları temel alarak bazı temsiller ürettiklerini söylemiştik. Şimdi de, acemlerin yani Arap olmayanların Kur’ân’dan esinlenerek kullandıkları bazı mesellere işaret etmek istiyoruz. Bunlar, kâmin meseller olarak isimlendirilmektedir.¹⁵⁵

- 1- “Yemeği yanan kişi, başkasının da yemeğinin yanmasını arzular” atasözü, “*Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki, onlarla denk olasınız*”¹⁵⁶ âyeti kerîmesinde gizli olarak bulunmaktadır.
- 2- “Başkasına kuyu kazan, o kuyuya kendi düşer” atasözü, “*Çünkü o kimseler, yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Hâlbuki kişi kazdığı kuyuya kendisi düşer.*”¹⁵⁷ âyetinde zımnen mevcuttur.
- 3- “Herkesin işi kendine benzer” atasözü, “*(Ey Peygamber! De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol izlediğini Rabbiniz en iyi bilendir)*”¹⁵⁸ âyetinde gizli olarak bulunmaktadır.
- 4- “Umulan, yenilenden daha iyidir” atasözü, “*Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.*”¹⁵⁹ âyetinde mana olarak vardır.
- 5- “Bir kavmin başına gelmiş musibet, diğer kavme eğlence gelir” Yahut da “Elin ölüsü, ele uyur gelir” atasözleri, “*(Rasûlüm!) O (Allah), sana Kitab’ı hak ve önceki kitapları onaylayıcı olarak indirdi. O, Tevrat ile İncil’i ve Furkan’ı indirmişti.*”¹⁶⁰ âyetini anlam olarak ifade eder.
- 6- “Gönülsüz olan köpek av avlamaz” atasözü, “*Dinde zorlama yoktur.*”¹⁶¹ Âyetini mana olarak kapsar.

¹⁵⁴ en-Nisa, 4/100

¹⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 176; Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 33.

¹⁵⁶ en-Nisa, 4/89.

¹⁵⁷ el-Fâtır, 35/43.

¹⁵⁸ el-İsrâ, 17/84.

¹⁵⁹ ed-Duhâ, 93/4.

¹⁶⁰ el-Al-i İmrân, 3/120.

¹⁶¹ el-Bakara, 2/256.

7- “Her koyun kendi bacağından asılır” atasözü, “*Her nefis, kazanmış olduğuna karşılık bir rehindir.*”¹⁶² âyetinde zımnen mevcuttur.

¹⁶² el-Müddessir, 74/38.

2. KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM

Kur'ân-ı Kerîm, meseller açısından zengin bir muhtevaya sahiptir. Bu durum, onun mu'ciz ve ilâhi kaynaklı olduğunu gösterir. Kur'ân-ı Kerîm, insanları iyiye, doğruya ve güzel olana sevk eder. Bunu da, çeşitli anlatım teknikleri ve veciz sözlerle yapar. Bu anlatım tekniklerinden bir tanesi de temsili anlatımdır. Edebî bir mu'cize olan Kur'ân'da çok sayıda birbirinden farklı misal ve temsiller yer alır.

Çalışmamızın bu bölümde, temsillere yönelik Kur'ân-ı Kerîm'den seçilmiş mesel örneklerini, sûre sıralaması ve âyet dizilimi göz önünde bulundurularak verilecektir:

2.1. Mühürlü Kalpler

*“O (inkârcı) kimselerin kalplerini ve kulaklarını Allah mühürlemiştir. O kimselerin gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve o kimseler için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”*¹⁶³

İnkârcıların inatla hakkı kabul etmemeleri sebebiyle kalp ve kulaklarının mühürlenmesi ve gözlerinin üzerinde perde oluşu; istiare yoluyla, kilit vurulmuş kapılara benzetilmiştir. Hakikati reddetmeleri ve gerçekleri görmemeleri böyle ifade edilmiştir. Güncel ifadeyle bu kişilerin durumu âdeta; temizlik hususuna dikkat etmeyen, insanlara zarar veren şeyler satan veya kullanma tarihi biten ürünler satan bir pastanenin mühürlenmesi hadisesine benzetilmiştir.¹⁶⁴

2.2. Zararlı Alışveriş

*“İşte o kimseler, hidayetini yerine dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu yaptığı ticaret kazançlı olmadığı gibi kendileri de doğru yola iletilmemişlerdir.”*¹⁶⁵

Bu âyette istiare söz konusudur. Şöyle ki; burada bir alışverişten bahsedilmektedir. Alışverişte ise, bir bedel verilir ve karşılık olarak da bir şey alınır.

¹⁶³ el-Bakara, 2/7.

¹⁶⁴ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 125.

¹⁶⁵ el-Bakara, 2/16.

İşte o kimseler de, hidayeti vererek dalâleti satın almışlardır. Dolayısıyla yaptıkları ticaret, zararlı bir alışverişe dönüşmüştür.¹⁶⁶

Dalâlet ve hidayet kavramları birbirine zıt iki kavramdır. Hidayet, yola varmak iken; dalâlet ise hiçbir yola varmamak veyahut yoldan sapmak demektir. Bu kimselerin hidayeti verip dalâleti satın almaları, zarar üstüne zarar etmeleridir. Ayrıca, dalâlet satın almakla hüsrana düştükleri gibi hidayet gibi büyük bir nimetten de mahrum olmuşlardır. Âyetin sonunda geçen, “Yolunu da tutmuş değillerdir” (وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) ifadesi, o kimselerin cehaletine işaret etmektedir; çünkü ticaretten kasıt, sermayeyi muhafaza etme ile beraber kazançtır. Bu kimseler ise, sermayeleri olan fitrat-ı selime ve akla ziyan etmişlerdir.¹⁶⁷

2.3. Zifiri Karanlıkta Sönen Ateş

*“O kimselerin (yani münafıkların) durumu, (kapkara gecede) bir ateş yakan kimsenin misali gibidir. O ateş yanıp etrafını aydınlatınca Allah, hemen o kimselerin aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık o kimseler hiçbir şeyi) görmezler. Onlar sağır, dilsiz ve körlerdirler. Bu nedenle o kimseler, geri dönemezler.”*¹⁶⁸

Bu temsilde, münafıkların durumu gözler önüne serilmektedir. Âyetteki ifadeler öyle canlı tasvir edilmiştir ki; muhatap, okumak yerine âdeti onların halinin sergilendiği bir tiyatro izliyormuş gibi olay onun gözleri önüne serilmektedir. Münafık kimselerin ilk anda İslâm’ın nuruyla aydınlanıp Müslüman olmaları, karanlık gecede yanan meşaleye ve ondan faydalanan kimselere; sonrasında hemencecik küfre dönmeleri de, o meşalenin ateşinin sönmemesine ve oradakilerin karanlıkta kalmalarına benzetilmiştir.¹⁶⁹

Müfessir ve Arap dili âlimi Vahidî (ö. 468/1076), *Esbab-ı Nüzûl* adlı eserinde şu rivayeti aktarır: “İbn Mes’ûd (ö. 32/652) dedi ki: Sahâbeden bazı kimseler şöyle demişlerdi: Medine halkından iki münafık Rasûlüllah’tan kaçarak müşriklere gittiler. O kimselere, Yüce Allah’ın zikretmiş olduğu gök gürültüsü ve şimşek ile gökten

¹⁶⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiku’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Akavil fi Vucûhi’t-Tevîl*, (Beyrut: b.y., 1997), 1/290.

¹⁶⁷ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 148; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/213.

¹⁶⁸ el-Bakara, 2/17-18.

¹⁶⁹ Ebu’l-Berakât en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil ve hakâiku’t-te’vîl*, (Beyrut: Dar’u İbn Kesîr, 1995), 1/55-59.

boşalan şiddetli bir yağmur isabet etti. Her yıldırım çakmasında, onun sesi kulaklarını sağır etmesin diye parmak uçlarıyla kulaklarına tıkadılar. Diğer taraftan, şimşek parladığında ise onun sağladığı ışıktaki yürüdüler. Parlamadığı zamanda da, karanlıktan önlerini dahi göremediklerinden eski konumlarına gerisin geri döndüler ve ‘Keşke sabaha çıksak da Muhammed’in yanına gitsek ve ellerimizi onun elleri üzerine koyuversek’ dediler. Sonrasında Nebi’nin yanına vararak ellerini onun eli üzerine koydular ve İslâm’la müşerref oldular. Bu sebeptendir ki Yüce Allah, bu iki münafık kimsenin durumunu Medine Yahudilerine darb-ı mesel olarak vermiştir. Ancak münafık kimseler; Rasûlüllah’ın meclisinde bulunduklarında, Rasûlüllah’ın sözünden o münafıklar üzerine bir şeyler iner ya da bir şeyi zikretmeleri sonucu kulaklarını sağır ederler diye, tıpkı o iki münafığın durumu gibi parmak uçlarını kulaklarına tıkarlar. Şimşek çaktığında ışığında yürüdükleri gibi; malları ve çocukları arttığı, bir yeri feth ettiklerinde ve ganimet malı elde ettiklerinde ‘Muhammed’in yolu dosdoğrudur’ derler ve mutlulukla İslâm’ın yolunda ilerlerler. Mal ve çocukları helâk olacak olsa veyahut onlara bir musibet isabet etse bu sefer de, ‘Bu, Muhammed’in dini yüzünden başımıza geldi’ diyerek İslâm’ı terk ederek murtet olurlar, şimşeğin kaybolmasıyla karanlıkta kalan o iki kişi gibi de karanlıklar içerisinde kalırlar.”¹⁷⁰

Bu âyetlerin devamında; bu grubun karakter yapısı daha açık ve net biçimde ortaya çıksın diye Yüce Allah bize onlarla ilgili müthiş örnekleri vermektedir.”¹⁷¹ Öyle ki; münafık kimseler haktan yüz çevirdiklerinden hakkı duyamayacak kadar sağırlaşmış, hakkı söyleyemeyecek kadar dilsizleşmiş ve hakkı göremeyecek kadar da kör olmuşlardır. Bu sebeptendir ki artık küfür, şirk ve nifaklarını bırakıp hak yola dönemezler.

Söz konusu temsilde; ateşi yakan kimse münafık kimseye; çevrenin aydınlık olması imanın izharına, ateşin sönmüvermesi de iman etmiş gözükenin kazandığı faydaların kesilmesine işaret eder. Bazı kimselere göre ise; ışık İslâm nurunu; karanlık imansızlığı, yağmur da rahmet ve ganimeti temsil etmektedir.”¹⁷²

¹⁷⁰ Ebul-Hasen Ali bin Ahmet el-Vâhidî, *Esbab-i Nüzûl*, Trc: Necati Tetik, (İstanbul: İhtar Yayınları, 1997), 25.

¹⁷¹ Seyyid Kutub, *fi-Zilâli'l-Kur'ân*, (İstanbul: Dünya Yay.,1987), 1/60.

¹⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/208; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 1/25.

Bu konuda Mevdûdî şöyle demiştir: “Bu misâlin ana fikri şudur: Bir kimse Hz. Muhammed’in doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayırt eden hakikat ışığını yaymaya başladığı zaman, melekelerini iyi kullanan kimseler bunları ayırt etmeye başladılar. Fakat kişisel çıkarı yüzünden kör olan münafıklar bu ışıkla dahi doğru yolu görmeyi başaramadılar. Âyette geçen, “Allah onların nurunu giderdi” (دَهَبَ اللَّهُ) ifadesi, hakkı görememenin sorumluluğunu onların üzerinden kaldırmaz. Bu da, sûrenin yedinci âyetinde anlatılmış olan tabiat kanununun aynısıdır. Yani o kimseler karanlıkta kalmayı seçtiklerinden, Allah da onları bu sapkın yoldan ayırmamıştır.”¹⁷³

Ayrıca; âyette “Allah’ın o kimselerin nurunu giderdi” denilip, “narını/ateşini giderdi” denilmemesinde ince bir nükte vardır. Şöyle ki; ateşte hem aydınlatma hem de yakma özelliği mevcuttur. Böylece Yüce Allah onların nurunu gidermiş ve geriye bu münafıklara yalnızca ateş kalmıştır.¹⁷⁴

Görüleceği üzere söz konusu âyette, münafıkların mahşerdeki perişan halleri bir tablo olarak sunulmaktadır.

2.4. Ölüm Korkusuyla Parmaklarını Kulaklarına Tıkayanlar

*“Veyahut (o kimselerin misali), gökyüzünden sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlığın, gürültü ve yıldırımların bulunduğu yağmura tutulmuş kimselerin misali gibidir. O münafık kimseler yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Hâlbuki Allah, kâfir kimseleri çepeçevre kuşatmıştır. (O anda) şimşek sanki onların gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etraf aydınlatılınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalıverirler. Allah dilemiş olsaydı elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini de kör ediverirdi. Allah şüphesiz her şeye kadir olandır.”*¹⁷⁵

Bu âyette yer alan temsilde Yüce Allah, kâfir ve münafık kimselerin şaşkınlık, ızdırap, telaş, korku, dehşet ve endişeli hallerini; içerisinde şiddetli gök gürültüsü, şimşek, yıldırım ve korkular bulunan sağanak halindeki yağmura tutulmuş kimselerin durumuna benzetmiştir. Böylece Kur’ân o denli müthiş mana, temsil ve

¹⁷³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 1/49.

¹⁷⁴ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 152.

¹⁷⁵ el-Bakara, 2/19-20.

tasvir yoğunluğu yığmıştır ki, kelimeler hangisine yetişeceğini şaşırvermektedir. Bu âyetlerde geçen meselin yararı olarak denilebilir ki; kâfir ve münafık kimseler; tam ihlasla iman edip, kararlılıkla iman eden müminlere katılarak bu dehşetli ve sıkıntılı hallerinden kurtulmaları için teşvik edilmektedir.¹⁷⁶

Âyette geçen kuvvetli yağmur, İslâm dinine; karanlıklar, kâfir kimselerin şüphesine; gök gürültüsü ve şimşek, dindeki vaad ve vaide; yıldırımlar, Müslüman kimselerden münafık kimselere gelen korku, bela ve fitnelere işaret etmektedir.¹⁷⁷ Ayrıca; denmektedir ki, Kur'ân'ın şimşek gibi parlak olan hükümleri münafık kimselerin gözlerini kör edecek derecede rahatsız etmekte ve nefislerine çok ağır gelmektedir.¹⁷⁸

Bu konuda Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın ifadeleri şu şekildedir: “O münafık kimselerin hali bir yağmur kıssasına benzer ki, göğün her tarafından bardaktan dökülürcesine boşanmış kuvvetli bir yağmur ve onun içinde türlü türlü karanlıklar vardır. Gece karanlığı ve kara yağmur bulutu dünya semasını kaplamış, yağmurun yoğunluğu da bunlara eklenmiş, insanın içini sıktıkça sıkıyor; göz ve gönül karardıkça kararıyor. Öyle ki; karanlıklar katmerlenmiş, iç ve dış zifiri karanlık, dahası dehşetli bir gök gürültüsünün öyle titretici bir gürleyişi var ki, beyinlerde çatlıyor. Çakıp gürleyince ve parlayan yıldızlar ortada belirince bir ümit ışığı gibi karanlıkları yarıyor ve bu durum, yürekleri ağza getiren bir heyecan veriyor.”¹⁷⁹

Âyetin sonunda yer alan ifadeden anlıyoruz ki; Allah (c.c.), bu kişilerin inkârcı amellerine karşılık bir ceza olmak üzere o kimseleri dünyada; hakikati duydukları halde onu anlayamayan, gördükleri halde basiretlerinin körelmesinden ötürü idrak edemeyen kimselerden kılmaya ve böylece şüphe, şirk, küfür ve nifakın karanlığında bırakmaya, ahirette de cehennemnin en alt tabakasında can yakıcı bir azaba uğratmaya kadir olandır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Ulutürk, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, 38; Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 153.

¹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/20-29.

¹⁷⁸ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Hakîm, (Tefrîru'l-Menar)*, (Beyrut: Dar-u Kitabi'l-İlmiyye, 1999), 1/145-150.

¹⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/217.

¹⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/30; en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, 1/27; Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 103.

2.5. Yayılmış Döşek ve Kubbemsî Tavan

*“O Rab ki, arzı size bir döşek, göğü’de bir tavan yaptı. Gökten su indirip onunla beraber, size besin olsun diye topraktan çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bildiğiniz halde Allah'a şirk koşmayın.”*¹⁸¹

Âyette geçen “döşek”, insanlar için bir rahatlama yeri olduğu gibi, “arz (yer)” da, içinde Allah’ın insanlar için yaratmış olduğu ürünler, hayvanlar, bitkiler gibi şeylerin bulunduğu konfordan ötürü bir yatağa benzetilmiştir. Öncelikle bu döşek hazırlanmış, sonrasında da insan bu döşegin üzerinde doğmuştur.

Ayetle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın görüşü şudur: “O Allah öyle lütufkârdır ki; şu altınızdaki yeri sizin için bir döşek kılmış, sizleri orada var etmiş, yetiştirmiş ve üzerinde her türlü rahatınızın sebeplerini temin etmiştir. Böylece o yerde yatıp kalkıyor, uyuyup uyanıyor, dayanıp oturuyorsunuz. O yer, altınızdaki çekilip alınmış olsa sizler nerede bu güzellikleri yaşayabilirdiniz ki?”¹⁸²

Diğer taraftan; atmosfer dediğimiz tabaka, portakalın kabuğunun portakalı sardığı gibi dünyayı sarmıştır. Böylece, âyetin içeriğinde icâz delillerinden bir cüz mevcuttur. Şöyle ki; yer küresini çevreleyen ilk kısımda çeşitli hava tabakaları bulunmaktadır. Bu tabakalar, evrenin çeşitli yerlerinden gelen zararlı ışıklardan dünyayı korumakta ve sadece dünyadaki hayata faydalı olan şeyleri geçirmektedirler. Bunlar böylece, tavan veya gölgelik durumundadırlar. İşte bulut ve yağmur da göğün bu tabakasında meydana gelmektedir.

Mevdûdî bu konuda şöyle demiştir: “Kur’ân-ı Kerîm bu hususa sık sık vurgu yapar. Çünkü Kur’ân; Allah'a şirk koşmayı, dünyadaki tüm kötülüklerin kökeni kabul etmektedir. Böylece Kur’ân; Allah'a bağlılıkta, itaatte veya ibadette ortak koşmada; bir kişinin, bir kavmin veya bir taşın putlaştırılmasına izin vermez. Bu yüzdendir ki Allah Teâlâ insanları, yalnızca kendine boyun eğmeye davet etmektedir.”¹⁸³

2.6. Sivrisinek ve Daha Küçük Varlıklar

“Şüphesiz yok ki Allah, sivrisinek ve onun da ötesinde bir mahlûku misal vermekten çekinmez. İman edenlere gelince, onlar bu misallerin Rablerinden gelen

¹⁸¹ el-Bakara 2/22.

¹⁸² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/230.

¹⁸³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 1/51.

hak ve gerçek olduğunu bilmektedirler. Kâfir kimselere gelince; onlar, 'Allah böyle misal vermekle ne murat etti?' derler. Allah onunla beraber birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Verdiği bu misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır."¹⁸⁴

Bu âyette; Kur'ân'da sivrisinek ve ondan daha zayıf yaratıklarla temsil getirilmesini küçük görenlerin aslında kendilerinin küçük ve kıymetsiz oldukları, o yüzden de Allah'a inanmadıkları anlatılmış; diğer taraftan ise, bunlara kıymet verip inananların da akıllı ve değerli kimseler oldukları bildirilmiştir.

Âyetin sebab-i nüzûlüyle ilgili söyle bir rivayet mevcuttur: "İbn Abbas (ö. 68/687-88) şöyle demiştir: Yüce Allah, müşrik kimselerin ilâhlarının zaafiyetini zikrederek onları örümcek ağına benzetince, müşrik kimseler şöyle dediler: Allah'ın, Muhammed'e indirmiş olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de zikrettiği sineğe, örümceğe bakın! Bunlarla ne yapacakmış? Bunun üzerine Yüce Allah, işte bu âyeti indirmiştir."¹⁸⁵

Allah Teâlâ, herhangi bir şeyi mesel olarak vermekten çekinmez. O şey isterse bir sivrisinek ve onun üstündeki kanat ya da onun gibi ufak tefek bir şey olsun. Diğer bir ifadeyle; küçüklükte daha üstü yani daha aşağısı olsun.¹⁸⁶ Böylece; her yarattığının ve yaptığının arkasında bir hikmet bulunan Yüce Allah, bu misallerle kalpleri sınavdan geçirmekte ve vicdanları imtihan etmektedir.¹⁸⁷

2.7. Kalpleri Taş Kesilenler

*"Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaşıverdi. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katı oldu. Çünkü taşlardan öyleleri var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öyleleri de var ki, çatlaklar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."*¹⁸⁸

Âyette; Yahudilerin ve münafıkların kalplerinin iman ile yumuşamaması nedeniyle taşın sertliğine hatta ondan da daha sert şeylere benzetilmektedir. Kalplerin

¹⁸⁴ el-Bakara, 2/26.

¹⁸⁵ Vâhidî, *Esbab-ı Nüzûl*, 32.

¹⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 240.

¹⁸⁷ Kutub, *fî zilâli'l-Kur'ân*, 1/100.

¹⁸⁸ el-Bakara, 2/74.

sertlik olarak daha sert şeyler varken taş benzetilmesi, taşın sertlik noktasında mesel olarak getirilmesindendir.¹⁸⁹

2.8. Dünya Sevdası

*“İşte o kimseler, ukbaya karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu nedenle onların ne cezaları hafifletilecek ne de kendilerine bir yardım yapılacaktır.”*¹⁹⁰

Yahudi güruhtan söz eden bu ilâhî beyan, onları hüsrarla sonuçlanacak alışverişlerini anlatmaktadır. Zira onlar; en kıymetli şeyi vererek, onun bedeli ile en alçak şeyi satın almaktadırlar. Öyle ki; ilâhî hükümlerinin bir kısmını yapıp bir kısmını yapmayanlar, ebedî olan ahirete karşı fani olan dünya hayatını satın almış kimselerdir. Onlar, dünya hayatının geçip gidecek mutluluğunu tatsalar bile ukbada/ahirette gittikçe artan bir azap içerisinde sürekli kalacaklar, kendilerini o azaptan kurtaracak hiçbir yardımcı da bulamayacaklardır.

2.9. Bin Yıl Yaşamak İsteyenler

*“Yemin olsun ki; sen, o kimseleri yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun. Putperest olanların her biri de ister ki, bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzak tutamaz. Allah onların yapmakta oldukları şeyleri eksiksiz görür.”*¹⁹¹

Âyette; Yahudilerin ruh hali ve içlerinde gizli tuttıkları niyetlerini açığa çıkararak müminleri bu konuda bilgilendiren müthiş bir tablo çizilmektedir. Şöyle ki; Yahudiler, kendilerini seçilmiş bir ümmet olarak görmekte ve hidayette olanların kendileri olduğunu savunmaktadırlar. Yine onlar; Allah katında kendileri dışındaki diğer ümmetlerin hiçbir nasibinin olmayacağını, ukba/ahiret yurdunun yalnızca kendilerine ait olacağını ileri sürerek Müslümanların; dinlerine, peygamberlerine ve Kur’ân’ın hükümlerine güvenlerini sarsmaya çalışırlar.¹⁹²

¹⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/290.

¹⁹⁰ el-Bakara, 2/86.

¹⁹¹ el-Bakara, 2/96.

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrut: Darul Fikr, 1999), 1/85-86.

2.10. Buzağı Sevdası

*“Hani sizden kesin söz almış, Tur’u da üzerinize kaldırmıştık ve ‘Size vermiş olduğumuza kuvvetle sarılın ve dinleyin!’ demiştik. Ama onlar, ‘İşittik ve isyan ettik!’ dediler de, inkârları sebebiyle buzağı sevgisi iliklerine işledi. (Ey Peygamber!) De ki: Siz gerçekten müminseniz, imanınızın size emrettiği şey ne kadar da kötüdür!”*¹⁹³

Elmalılı M. Hamdi Yazır bu âyetin tefsirinde şu beyanda bulunmuştur: “Yüce Allah, İsrâiloğulları’na buyurmaktadır ki; hani size verdiğimiz kitabın hükümlerini kuvvetle, ciddiyet ve özenle tutunuz ve dinleyiniz diye Tur dağını üzerinize kaldırıp sizden misak/söz almıştık. Koca dağın şemsiye misali başınız üzerine dikilerek sizi tehdit etmesi ne büyük mu‘cize idi. Fakat onlar yine bu emri dinlemediler. Yetmezmiş gibi, bir de buna karşılık olarak o inkârcılar, ‘işittik ve isyan ettik’ dediler. Küfürleri sebebiyle buzağı sevdası iliklerine kadar işlemişti ve kalpleri onun sevgisi ile dolmuştu. Demek ki; onlar, o zamanda dahi kendilerine indirilen vahye iman etmemişlerdi.”¹⁹⁴

2.11. Arkaya Atılan Kitap

*“Allah tarafından o kimselere, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap’tan bir fırka, sanki Allah’ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terk ettiler.”*¹⁹⁵

Âyette; Ehl-i kitap’tan olan Yahudilerin, âhir zaman Peygamberine karşı sergiledikleri tavırlar bildirilmektedir. Yahudiler, Tevrat’ta Peygamberimizin niteliklerini okumuşlar ve öz oğullarını tanıdıkları gibi o’nu da tanıyorlardı. Peygamberimiz onlara Tevrat’ı tasdik edici olarak geldiğinde büyük bir bölümü o’nu tanımıyor gibi davrandılar ve böylelikle Tevrat’ın hükümlerini pratikte tatbik etmemiş oldular. Onlar bu kitabı ipeklere, atlaslara sardılar; altın ve gümüş ile bezediler. Ancak ne yazık ki; helâlini helâl, haramını da haram bilemediler.”¹⁹⁶

¹⁹³ el-Bakara, 2/93.

¹⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/343-344.

¹⁹⁵ el-Bakara, 2/101.

¹⁹⁶ Hayrettin Karaman, vd. *Kur’ân Yolu Meali*, (Ankara: DİB Yay., 2003), 1/91

2.12. Allah'ın Boyası

*“Allah'ın boyası! Allah'tan daha güzel boyayı/rengi kim verebilir ki? Biz ancak O'na ibadet ederiz (deyin).”*¹⁹⁷

Zemahşerî'ye göre; Hristiyanlar, yeni doğan çocukları, aslî günahlardan temizleyici olduğuna inandıkları sarımtırak bir suya batırdıktan sonra, bu su ile boyarlardı. Akabinde de, “İşte bu kimse şimdi Hristiyan oldu!” derlerdi ve bunu o çocuk nezdinde bir temizlik sayarlardı. Âyetle; Müslümanların ise buna karşılık olarak, “Allah'ın boyası ile boyandık” demeleri onlara emredilmektedir. Allah'ın boyası ise; İslâm fitratı, İslâm ve iman temizliğidir.¹⁹⁸

Âyetin başında yer alan “صِبْغَةَ اللَّهِ” ifadesi; “Yüce Allah'ın insanda tercih etmiş olduğu fitrat” diye de tanımlanmıştır.¹⁹⁹

2.13. Çobanın Çağırdığı Hayvanlar

*“Kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını duyan hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağır, dilsiz ve de ködürler. Bu sebepten ötürüdür ki; onlar düşünmezler.”*²⁰⁰

Âyetle kâfirlerden bahsedilmekte ve işlerinde bulundukları azgınlık, sapıklık ve cehalet dolayısıyla; çobanların nida ve çağrısını duyan ama o çağrının anlamını bilmeden onların nidasına doğru giden hayvanlara benzetilmektedir. Zira hayvan, kendisine seslenildiğinde sesi duyar ama söyleneni anlamaz. İşte; hayvanlar çobanın sözünü anlamadıklarından dolayı sağır, bir şey söyleyemediklerinden dolayı dilsiz, gördüklerine anlam veremediklerinden dolayı da sanki ködürler.²⁰¹

2.14. Karınlarını Ateşle Dolduranlar

“Allah'ın indirmiş olduğu Kitap'tan bir şeyi gizleyip onu az bir paha ile değişenler var ya, işte onların yiyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir

¹⁹⁷ el-Bakara, 2/138.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/134.

¹⁹⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Meali*, 1/137.

²⁰⁰ el-Bakara, 2/171

²⁰¹ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 137.

şey değildir. Kıyamet gününde Allah, kendileriyle konuşmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Orada onları can yakıcı bir azap beklemektedir.”²⁰²

Bu âyette “İstiâre-i temsîliyye” vardır. Öyle ki; bu kişilerin yedikleri rüşvet ve dünyalıklar, bağırsakları paramparça eden ve acıklı azap veren ateşe benzetilmiştir.

2.15. Beyaz ve Siyah İplik

“... Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye dek yiyin, için; sonra da akşama dek orucu tamamlayın...”²⁰³

Âyette geçen “Beyaz iplik ve siyah iplik” (الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ & الْخَيْطُ الْأَسْوَدُ) ifadelerinden kasıt, “tanyerinin ağarması”dır. Buna göre; orucun başlama vakti güneşin doğması değil, fecrin doğmasıdır; yani tanyerinin ağarmaya başlamasına bağlı olan süreçtir. İplik (الْخَيْطُ) tabiri de; tanyeri ağarmasının başlangıcını ifade eder. Aydınlık yayılarak yükselince, artık ona “beyaz iplik” denmez. Aydınlığın başlangıcı, sahurun bittiği ve imsakin başladığı ve sabah namazı vaktinin de girdiği andır.²⁰⁴

2.16. Müminlerin Çetin İmtihanı

“(Ey iman edenler!) Yoksa sizler, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki müminler, ‘Allah’ın yardımı ne zaman gelecek!’ dediler. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”²⁰⁵

Rivayete göre bu âyet, Hendek Gazvesi’nde Müslümanların çektiği sıkıntıları dile getirmektedir. Diğer bir rivayette ise bu âyet, Uhud Gazvesiyle ilgilidir. Bir başka rivayete ise; evini, malını ve yakınlarını Mekke’de bırakan ve çeşitli sıkıntılara katlanarak Medine’ye göç eden Müslümanları teselli etmek için bu âyet indirilmiştir.²⁰⁶ Âyette öncelikle, geçmiş ümmetlerin zor imtihanıyla söze

²⁰² el-Bakara, 2/174.

²⁰³ el-Bakara, 2/187.

²⁰⁴ Şahinler, Kur’ân’da Sembolik Anlatım, 39-42.

²⁰⁵ el-Bakara, 2/214.

²⁰⁶ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/253.

başlanmıştır. Onların başlarına öyle musibetler gelmiştir ki, nihayet sabırları tükenince peygamberleri ve onunla birlikte olanlar “Allah’ın yardımı ne zaman?” demek durumunda kalmışlardır.²⁰⁷

2.17. Çocuk Yetiştiren Tarlalar

*“Kadınlarınız sizler için bir tarladır. Tarlanıza nasıl diliyorsanız öyle varın. Kendiniz için önceden hazırlık yapın. Allah'tan sakının, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. (Ey Peygamber!) mümin olanları müjdele!”*²⁰⁸

Bu âyette; kadının kadınlık organı bir bahçeye, erkeğin spermi tohuma, doğacak çocuk da bitecek ürüne benzetilerek “İstiâre-i temsîliyye” yapılmıştır. Türkçe karşılığı “tarla” olan kelimenin, Arapçadaki karşılığı “Hars”dır. Hars (حَرْثٌ), ziraat türü ekin ekmek demektir.²⁰⁹

Âyetin iniş nedeni hakkında Buharî’de şöyle bir ifade vardır: Müminlerin annelerinden olan Hz. Hafsa annemize bir kadın gelerek, kocasının ona yüz üstü ve arka üstü yaklaştığını ve kendisinin bundan hoşlanmadığını söyledi. Durum Hz. Peygamber’e ulaşınca o şöyle buyurdu. “Aynı noktadan olursa bunda bir sakınca yoktur.”²¹⁰

2.18. Sağlam Kulpa Yapışanlar

*“Dinde zorlama yoktur. Doğrulukla eğrilik artık birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddeder de Allah'a inanırsa, kopmayaak sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işiten ve bilendir.”*²¹¹

Âyette geçen “Tağut” (طَاغُوت) kelimesi, “Şeytan ve Allah’tan başka tapılan her şey” manasındadır. İnsanın nefsi, şeytanın saptırmasına kapılır. Bundan dolayıdır ki; nefsine uymayan kimse kolay kolay günahkâr olmaz. Aslında dinin koyduğu kurallara uymamıza mani olan şey, bilinçaltındaki kötü arzulardır. İslâm; insanları,

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/253.

²⁰⁸ el-Bakara, 2/223.

²⁰⁹ Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 44.

²¹⁰ Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 45.

²¹¹ el-Bakara, 2/256.

dini duygularını harekete geçirmek ve akıllarını doğru yönde işletmek suretiyle kendisini çağırılmaktadır.²¹²

2.19. Zulûmat'tan Nûr'a

*“Allah, mümin olanların yardımcısıdır; O, onları karanlıklardan nura çıkarır. İnkârcıların dostları ise tağutlar olup o da onları nurdan karanlıklara götürürler. İşte onlar, Cehennem ehli kimselerdir ve orada ebediyen kalacaklardır.”*²¹³

Bu âyette geçen “Zulûmât” ve “Nûr” kelimeleri (ظُلُمَاتٍ & النُّور), Kur’ân’da birbirine mukabil kullanılmış olan iki kavramdır. Bir yönüyle “Zulûmât” bâtıl; “Nûr” ise hakkı temsil etmektedir. Örneğin; Küfür, bir karanlık; iman ise nurdur. İman nurunun girdiği kalbe, artık küfür karanlığı zarar veremez. Ancak bu iki kavram yani “Zulûmât” ve “Nûr”, yalnızca küfür ve İslâm’dan ibaret değildir. Tüm günah, isyan, şek ve şüpheler aynı zamanda Zulûmât’a dâhildir. Yakîne ulaşma ve gerçeği görmek ise birer Nûr’dur.²¹⁴

Şu da var ki; Zulûmât ve Nûr’dan söz edilen âyetlerde karanlığın çoğul, aydınlığın ise tekil olarak getirilmesi manidardır. Şöyle ki; küfür ve dalâletin çok çeşiti vardır. İslâm dini ise tektir ve hiçbir zaman değişmez. Kısacası bâtıl çok; hak ise tektir.²¹⁵

2.20. Kemik Yığını Olan Merkebe Et Giydirilmesi

“Görmedin mi o kimseyi ki; o kişi, evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış bir kasabaya uğradı ve ‘Ölümlerinden sonra bunları Allah acaba nasıl diriltir!’ dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürerek yüz sene orada bıraktı; sonra ona tekrardan hayat verdi. Ona ne kadar orada kaldın? diye soruldu. O da ‘Bir gün ya da ondan daha az (kaldım)’ dedi. Allah ona: ‘Hayır, yüz sene kaldın. Yiyecek ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Eşğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılmak için yüz sene ölü tuttuk, sonra da tekrardan dirilttik. Şimdi sen kemiklere bak, onları

²¹² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meali*, cilt I/280-281.

²¹³ el-Bakara, 2/257.

²¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/298; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/147-149.

²¹⁵ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 178.

*nasıl düzenlemekte ve de onlara nasıl et giydirmekteyiz’ dedi. Durum kendisince ayan olunca o kişi, ‘Şimdi iyice anladım ki, Allah her şeye kadirdir!’ dedi.”*²¹⁶

Bu âyette Yüce Allah; öldükten sonra dirilmeyle ilgili olarak, insanların gözünde ve hayalinde canlandırabileceği bir yaşanmış olayı zarif ifadelerle tasvir etmiştir. Âdeta insan, bir anda sanki kendisi olayın içinde yaşıyormuş veya olayı görüyormuş gibi olmakta ve bir an kendini tarihin sayfaları arasında bulmaktadır.

2.21. Parçalanın Kuşlar

*“İbrahim, Rabbine ‘Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster’ demişti. Rabbi ona, ‘Yoksa iman etmedin mi?’ dedi. İbrahim, ‘Hayır! İman ettim, fakat kalbim mutmain olsun diye (bunu istedim)’ dedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: Öyleyse dört adet kuş al ve onları yanına koy. Sonra da onları (kesip parçala ve) her dağın başına o kuşlardan bir parça koy. Sonrasın da onları kendine çağır; (göreceksin ki o kuşlar) koşarak sana gelecektir. Bil ki Allah; azîzdir, hakîmdir.”*²¹⁷

Süleyman Ateş bu âyetle ilgili olarak Taberî’den nakille şunları söylemiştir: “Hz. İbrâhîm (a.s.) yolda yürüdüğü esnada hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanmış bir hayvan ölüsü görünce düşüncelere dalmış ve ‘Kesin bilgiyle biliyorum, bütün canlıları yeniden dirilteceksin ama bunu nasıl yapacağını bana göster!’ diye Allah’a dua etmişti. Sonrasında ise Allah’ın emri gereğince dört kuş almıştı. Rivâyete göre bu kuşlar; tâvûs, güvercin, karga ve horozdur. Bunları inceledikten sonra kesmiş ve her parçasını bir dağın başına bırakmış, sonra onları kendisine çağırmıştır. Dağılan parçalar, Allah’ın kudretiyle koşarak Hz. İbrâhîm’e gelmişlerdir.”²¹⁸

2.22. Bire Yedi Yüz Mahsul

*“Allah yolunda mallarını harcayanların misali, yedi başak bitiren bir dane misali gibidir ki, her başakta yüz dane mevcuttur. Allah dilediğine kat be kat fazlasını verir. Allah’ın lütfu çok geniştir, O her şeyi hakkıyla bilendir.”*²¹⁹

²¹⁶ el-Bakara, 2/259.

²¹⁷ el-Bakara, 2/260.

²¹⁸ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 3/320; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meali*, 1/288.

²¹⁹ el-Bakara, 2/261.

Âyette; Allah yolunda infak edenlerin bu infaklarına karşılık, onlara vereceği dünya ve ukba mükâfatların çokluğunu anlatmada bir Teşbîh-i temsîl yapılmıştır. Bu temsille beraber, manevî bir mefhum olan ecir ve sevap kavramları insanların gözlerini önünde maddî bir unsura dönüştürülmüştür.²²⁰ Zira İslâm toplumunun ilerlemesi, ihtiyaçlarının giderilmesi ve Allah yolunda her türlü fedakârlığın yapılması için infak edilmesi elzemdır. Mallarını Allah yolunda infak edenlerin bu infaklarının örneği, her başakta yüz tohum olmak üzere yedi başak bitiren bir tohum misali gibidir. Böylece Yüce Allah, kendi yolunda ve O'nun rızası için infakta bulunanların sevaplarını misliye artırmakta; bir iyiliğe karşılık yedi yüzden daha fazla sevap vermektedir.²²¹

2.23. Yağan Yağmurla Üzerindeki Toprak Kaybolan Kaya

*“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı üzere malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki; sağanak bir yağmur isabet edecek olsa o, çıplak pürüzsüz bir kaya halini alır. Bu kimseler, kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamayacaklar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.”*²²²

Bu âyette; Müslümanlar hayr yapmaya teşvik edilmiş, ancak hayır yaparken; kalp kırılmaması, fakirlerin küçümsenmemesi, eziyet edilmemesi ve yapılan iyiliğin başa kakılmaması ve gösterişten kaçınılması emredilmiştir. Aksi takdirde yapılan hayırdan fayda ve sevap beklenilemeyeceği gibi, bunların karşılığı dünyada günah ahirette ise azap olacaktır.²²³

Elmalılı M. Hamdi Yazır bu örnekle ilgili: “Bu âyette denmiş olmaktadır ki; Ey iman edenler! Verdiğiniz sadakaları başa kakarak iptal etmeyin. Aksi halde verdikleriniz; Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp, malını insanlara riya için harcayan münafığın sadakası gibi hiçe gider. Bunun temsîli/durumu ise, üzerinde birazcık toprak varken kuvvetli bir sağanak yağmur yağmış da çırılçıplak bırakılmış, hatta bir

²²⁰ Ulutürk, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 42.

²²¹ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 314; Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 1/292.

²²² el-Bakara, 2/264.

²²³ Ulutürk, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 43; Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 1/294; Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 315.

toz dahi kalmamış yalçın bir kaya parçasının durumu gibidir. İşte verilen o sadaka, böyle bir taş üstüne atılmış tohum gibi ziyan olur gider. Zira gösteriş amaçlı, başa kakma ve eziyet edilerek verilen sadakadan hiçbir şey elde edilemez.”²²⁴ beyanında bulunmuştur.

Bu misalde yağmur, cömertlik ve infakı; yağmurun düştüğü sert ve çıplak kaya parçası ise, yapılan harcamadaki kötü niyeti temsil etmektedir.²²⁵

2.24. Yüksek Bir Tepede Kurulmuş İki Kat Ürün Veren Bahçe

*“Rızayı ilâhiyyeyi kazanmak ve cömertliği güçlendirmek için mallarını hayr yolda harcayanın durumu, bir tepe üzerine konumlandırılmış çok güzel bir bahçeye benzer ki, üstüne çokça yağmur yağmasına rağmen yine de o bahçe, iki kat ürün verir. Bolca yağmur yağmamış olsa bile o bahçeye bir çisindi düşer de yine o, ürün verir. Allah, yapmış olduklarınızı görmektedir.”*²²⁶

Bu temsilde Yüce Allah; kendi çıkarı için mallarını sarf edenlerin ahvalini, yüksek bir tepede bulunan ve verimi bol olan bahçeye benzetmiştir. Ayrıca; o kimselerin Allah rızası için az veyahut çok olsun yaptıkları harcamaları, kuvvetli bir yağmura veya yağmur çisentisine benzetmiştir. O kimselerin bu duruma asıl çabasını veren ise, tarlanın özünde bulunan cevher, yani malını Allah yolunda sarf eden Müminin kalbinde mevcut olan ihlastır. Diğer bir husus ise; bu misalde vurgusu yapılan şey, Allah yolunda ihlasla beraber mal harcamaya teşvik etmektir.²²⁷

2.25. Meyvelerle Dolu Bahçenin Kasırga İle Yanması

“Sizlerden biriniz hiç ister mi ki; hurma ve üzüm ağaçlarının dolu olduğu, onların aralarından sular akan ve kendileri için orada her çeşit meyveden biraz mevcut olan bir bahçesi olsun ve akabinde bakıma ihtiyaç duyan çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık çöksün, bahçesine de içinde ateş barındıran bir kasırga

²²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 165.

²²⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/320.

²²⁶ el-Bakara, 2/265.

²²⁷ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 315; Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 54; Karaman vd. *Kur'an Yolu Meali*, 1/294.

isabet etsin ve onu yakıp kül etsin! (Elbette ki bunu kimse istemez.) İşte Allah, düşünüp anlayın diye sizlere âyetlerini böylece açıklamaktadır.”²²⁸

Bu âyette yer alan temsil, bir anlayışa göre salih amellerini Allah rızasını elde etmek için yapan ve yaptığı bu amele en çok ihtiyacı olacağı kıyamet gününde ameli boşa giden kimsenin kasvetli ahvalini gözler önüne sermektedir.²²⁹ Bu âyette verilmiş olan temsil son derece ilginçtir. Zira insanın dünya hayatını her kesitinde karşılaşması muhtemel durumlar âyette dile getirilmektedir. İnsanın dünyada kazanmış olduğu makam, mevki, servet ve buna benzer değerlerin hakikatte hiçbir garantisi yoktur. Nice saltanat süren devletler yıkılmakta, zengin olanlar fakir düşmekte, iç savaş veya ihtilallerle beklenmedik olaylar meydana gelmektedir. Sonuç olarak, her şeye rağmen insanı sükunete kavuşturacak olan tek çarenin Allah’a iman etmek ve O’na dayanmak olduğu haber verilmektedir.

2.26. Ateşin Yakıtları

“İnkâr edenler bilsinler ki, ne malları ne de evlâtları Allah huzurunda kendilerine fayda sağlayacaktır. İşte o kimseler, cehennemin yakıtlarıdır.”²³⁰

Bu âyet, inkârcıları insanlık vasfından soyutlayarak onları “Odun, ağaç ve diğer yakılan maddeler” olarak nitelendirmekte ve bunun üzerinde bir misal vermektedir. Burada hadise insanların gözünde canlandırılmış ve bir aşağılanma yapılmıştır. Öyle ki; bu manaya gelen ve küfre dalan kâfir guruhun “cehennem odunu” veya” “ateşin yakıtı” olduğu gerçeğini ortaya koyan başka âyetler de mevcuttur.

2.27. Yeşeren Güzel Bir Bitki Gibi Büyüyen Kadın

“Meryem’e Rabbi hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki misali yetiştirdi. Zekerîyya’ya onunla ilgilenmesi için görev verdi. Onun yanında, mâbede her girişinde Zekerîyya bir nimet bulur ve ‘Ey Meryem, bunlar sana nereden geliyor?’ diye sorardı. Meryem de, ‘Bu, Allah katındandır. Allah, dilemiş olduğuna sayısız rızık verir!’ derdi.” ²³¹

²²⁸ el-Bakara, 2/266.

²²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/309.

²³⁰ el-Âl-i İmrân, 3/10

²³¹ el-Âl-i İmrân, 3/37.

Bu hadisenin zamanı, Hz. Meryem'in ergenliğe girdiği zamandır. Mekânı ise, geceli gündüzlü Allah'a ibadetin yapıldığı Kudüs'te gerçekleşmiştir. Meryem'in hamiliğini üstlenen Hz. Zekeriya (a.s.), yüksek bir olasılıkla Hz. Meryem'in teyzesinin kocasıydı. Aynı zamanda Hz. Zekeriya, mabedin de koruyucularından biriydi.²³²

2.28. Hz. İsa'nın ve Hz. Adem'in Doğumları

*“Allah indinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu Allah, topraktan yarattı. Akabinde ona ‘Ol!’ dedi ve oluverdi. Hakikat, Rabbinden gelendir. Öyleyse şüphe edenlerden olma.”*²³³

Bu temsilde; açıkça görüldüğü üzere Hz. İsa'nın “Kün” (كُنْ) yani “Ol” emriyle babasız yaratılışı; Hz. Adem'in de aynı şekilde “kün” (كُنْ) emriyle ana-baba olmadan topraktan yaratılmasına benzetilmektedir. Hz. İsa'nın garip hali, Hz. Adem'in haliyle temsil edilmiştir. Bu temsilin yararı şudur: Hristiyanlar Hz. İsa'da bulunan bu garip hallerden hareketle -hâşâ- onu Allah, Allah'ın oğlu ve üçün üçüncüsü gibi söylemlerle O'na ilahlık nispet etmişlerdir. Allah Teâlâ bu temsille, Hz. İsa'dan daha şaşılacak bir şekilde Hz. Âdem'i topraktan yaratmış olduğunu bildirmektedir. Hz. Âdem'i topraktan, ana ve baba olmadan yaratan Yüce Allah, Hz. İsa'yı da babası olmadan yaratmıştır. İlgili âyette, Allah'ın kudretinin sonsuz oluşu yanında, Hz. Meryem'in iffetine de vurgu yapılmaktadır.²³⁴

2.29. Allah'ın İpine Sarılanlar

*“Hep beraber Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı sarılın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani bir vakit sizler birbirinize karşı düşman kişiler idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine sizler, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizleri O kurtarmıştı. İşte Allah, size âyetlerini böyle açıklıyor ki, doğru yolu bulasınız.”*²³⁵

Âyette; teşbih ve temsil açısından ilk dikkati çeken, “Allah'ın ipi”

²³² Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/223; Elmalılı, *Hakk Dini Kur'ân Dili*, 2/317-318; en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'iku't-te'vîl*, 1/252.

²³³ el-Âl-i İmrân, 3/59-60.

²³⁴ el-İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/319.

²³⁵ el-Âl-i İmrân, 3/103.

manasındaki “hablüllah” (حَبْلُ اللَّهِ) ifadesidir. Bu, bir istiare olup “Allah’ın dini” veyahut “Kur’ân” manasındadır. İpe yapışan kimsenin kuyudan ya da çukurdan kurtulması misali, Allah’ın dinine yapışan kimsenin de her tür zilletten ve en önemlisi de cehennemden kurtuluşu temsil edilmektedir. Diğer bir ifadeyle âyet; dine sımsıkı sarılanı, kopmaz bir ipe sarılana benzetmektedir.²³⁶

Yine âyette dikkatleri çeken bir diğer sanat da; o kimselerin küfürden imana çıkışlarını temsil eden “Yine sizler bir ateş çukurunun tam kenarı üzerinde iken oradan da sizleri O kurtarmıştı” (وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا) ifadesidir. Bu ikazla, “Bu durum üzere ölmüş olsaydınız, cehenneme girecektiniz” uyarısı yapılmıştır. Bazı tefsircilere göre; âyetin bu kısmını, câhiliyedeki insanların durumlarını anlatan bir istiare olarak görmek de mümkündür.²³⁷

2.30. Ekinleri Mahveden Dondurucu Rüzgar

*“İnkârcılar var ya, o kimselerin mal ve evlâtları Allah'a karşı kendilerine hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte o kimseler, cehennemliklerdir; o kimseler orada ebedîyen kalacaklardır. O kimselerin dünya hayatında yapmış oldukları harcamaların misali, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vuran ve onları mahveden kavurucu bir rüzgârın misali gibidir. O kimselere Allah zulmetmedi; fakat o kimseler kendilerine zulmettiler.”*²³⁸

Bu misalde Müşebbeh (benzeyen), kâfirlerin bu dünya hayatında salih amel olarak yapmış oldukları harcamalardır. Müşebbehün bih (kendisine benzetilen) ise; şiddetli, dondurucu ve kavurucu özelliği bulunan rüzgârın çarparak mahvettiği ekinlerin acıklı sonudur. Vech-i şebah (benzeme yönü) ise, bu felaket gerçekleşmeden önce alınacak olan koruyucu tedbirdir ve o tedbirde kalplerde bulunan halis imandır.²³⁹

Özetle; kavurucu özelliği olan rüzgâr, henüz yeşermekte olan ekini nasıl yakarak kavuruyorsa, o kimselerin dünya hayatında harcadığı mallar da kendilerine bir hayır getirmek şöyle dursun, tam aksine, dünya ve ukba/ahiret hayatlarının ziyan

²³⁶ Sâbûnî, 1/220; en-Nesefî, Medârikü't-tenzîl ve haqâ'ıku't-te'vîl, 1/280; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/301.

²³⁷ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/340; Sâbûnî, 1/220; Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1/364.

²³⁸ el-Âl-i İmrân, 3/116-117.

²³⁹ Ulutürk, Kur'an'da Temsili Anlatım, 46.

olmasına sebep olur. Tefsir eserlerinde burada yer alan benzetme için şöyle bir takdir de yapılmıştır: “Yapılan harcamalar, kavurucu rüzgârın vurup yok ettiği ekine benzetilmiştir.” Âyette rüzgârın sıfatı olarak bulunan “sırr” (صِرٌّ) kelimesi, “çok soğuk” manasına gelir.²⁴⁰

2.31. Ateş Yiyenler

*“Haksız yollarla yetimlerin mallarını yiyenler, kuşku yok ki karınlarına doldurmak üzere bir ateş yemekten başka bir şey yapmazlar. Zaten o kimseler, alevli bir ateşe gireceklerdir.”*²⁴¹

Kur’ân-ı Kerîm, yetim ve yetim hakları hususunda çok titiz davranmıştır. İlgili âyette de, yetim malına göz dikenlerin ateş yemek gibi tehlikeli bir işe giriştikleri ifade edilir. Yine ilgili âyette; bu malları haksız yere yiyenler, cehennemle tehdit edilmiştir. Birçok âyet ve hadiste, yetim malı yemenin tehlikesi ve yiyenlerin maruz kalacağı ürkütücü azaplar haber verilmiştir. Meselâ; “Dini yalan sayan kimlerdir” sorusunun yanıtı Kur’ân’da şöyledir: “O kimsedir ki; yetimi itip kalkar, azarlar.”²⁴² Bununla beraber; yetimi koruyan, yedirip, doyuranlar için bu bir mükemmellik belirtisi olarak ifade edilmiştir. Bir hadisinde Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ben ve yetime arka çıkan kimse, cennette şu iki parmağım misali yan yana olacağız”²⁴³

2.32. Hurma Lifi Kadar Zulüm Görmeyecekler

*“Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin! Hayır, Allah dilediği kimseyi temize çıkarır ve hiç kimse hurma lifi kadar dahi haksızlık görmez.”*²⁴⁴

Âyet-i kerîme, Yüce Allah’ın adaletinin hassasiyeti ve inceliğini gösteren müthiş bir benzetme içermektedir. Âyet hususi olarak Yahudileri, umumi olarak da övünme ve kendini temize çıkarma iddiasında bulunan tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Âyette yer alan “فَيْلًا” sözcüğü, hurma çekirdeğinin ortasında yer alan incecik kıl anlamındadır. Bu misalle; yaratıcı olan Allah, adaletinde mevcut olan

²⁴⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, (İstanbul: Bayraktar Yayınları, 2002), 4/326.

²⁴¹ en-Nisâ, 4/10.

²⁴² el-Maûn, 107/1,2.

²⁴³ Buhârî, “Talak”, 26.

²⁴⁴ en-Nisâ, 4/49.

inceliği ve en mükemmel bilginin kendi indinde olduğunu haber vermiştir. Böylelikle; her şeyin O'na döndürölüp götürüleceği günde ceza bakımından hiçbir kimseye bu manada küçük bir haksızlık dahi yapılmayacağını bildirmiştir.²⁴⁵

2.33. Karga Kadar Bile Olamayanlar

*“Allah; (Kâbil), kardeşinin cesedini nasıl gömmesi gerektiğini ona göstermek için ona yeri eşeleyeen bir karga gönderdi. Katil kardeş ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar dahi olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim’ dedi ve yaptığına pişman olanlardan oldu.”*²⁴⁶

Bu âyette; insanoğlunun yeryüzü üzerinde “kıskançlık” sebebiyle işlediği ilk cinayetinin peşinden hissettiği derin pişmanlığı ihtiva etmektedir. Aynı zamanda âyet-i kerîme, ortada kalmış cesedi ne yapacağı hususundaki âcizliğini ve bu bağlamda bir kargadan bile daha câhil olduğunu bize temsili bir yolla aktarmaktadır. Cinayet, ilk peygamber Hz. Âdem’in oğulları olan Hâbil ile Kâbil arasında gerçekleşmiştir. Cinayetin ilginç olan yanı ise; Mâide sûresinde de açıklığa kavuşturulduğu üzere, Allah’a kulluk yani mukaddese yaranma savaşı²⁴⁷ esnasında işlenmiş olmasıdır.²⁴⁸

2.34. Hayırda Yarış

*“(Ey Ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dilemiş olsaydı sizleri bir tek ümmet yapardı; ancak size verdiği (yol ve şeriatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi amellerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah’adır. Artık size, üzerinde ihtilafa düştüğünüz şeyleri O haber verecektir.”*²⁴⁹

Bu âyette istiare yapılmış olup; ümmetler arasındaki yarış tasvir edilmiştir. Yüce Allah dilemiş olsaydı tüm insanlığı tek bir ümmet yapardı. Ancak O, insanlar arasında bir müsabaka/yarış yapılmasını murat etmiştir. Âyetin devamında ise Allah

²⁴⁵ Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 80.

²⁴⁶ el-Mâide, 5/31.

²⁴⁷ Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 88.

²⁴⁸ el-Mâide, 5/27-30.

²⁴⁹ el-Mâide, 5/48.

Teâlâ; “Hayırlı amellerde yarışın.” (فَاسْتَبِقُوا الْحَيْرَاتِ) buyurarak; sanki koşu yarışı öncesi start verenin startı gibi, ümmeti hayırda yarışmaya teşvik ediyor.²⁵⁰

2.35. Perdeli Kalpler

“O kimselerden, senin (okuduğun Kur’ân’ı) dinleyenler de mevcuttur. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üzerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. O kimseler her türlü mu‘cizeyi görseler dahi yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfir guruh, sana geldiklerinde: ‘Bu Kur’ân eskilerin masallarından başka bir şey değildir’ demek suretiyle seninle tartışırlar.”²⁵¹

Âyet muhtevasında geçen “كِنَانٌ” kelimesi; “kinân” (كِنَان) kelimesinin çoğulu olup “örtüler” anlamına gelir. Fakat âyette bu kelime nekre olarak geldiğinden, büyüklük ifade etmektedir. Yani öyle basitçe bir perde ve örtü değil, ciddi örtüler mevcut, anlamındadır. Ayrıca; söz konusu kelimenin nekre gelmesi, bu örtülerin asıl mahiyetinin kullar tarafından bilinmediğine de işaret etmektedir.²⁵²

2.36. Oyuncaklar Dünyası

“Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Takva sahibi olan kimseler için ahiret yurdu şüphe yok ki daha hayırlıdır. Hâlâ akletmiyor musunuz?”²⁵³

Oyun ve eğlence denince çocuklar akla gelir ve çocuklar biraz oynadıktan sonra dağılıp giderler. İşte bu dünya hayatı da aynen öyledir, süratli bir şekilde zevale/yok oluşa gider. Aynı şekilde, üzerinde hayat bulanlar da süratle ölüme koşarlar.²⁵⁴

İlgili âyet, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e verdiği yüce makama işaret etmektedir. Zira o’na hitaben Yüce Allah, ‘Üzülme! O kimseler senin yalan söylediğini iddia etmiyorlar; bilâkis onlar, Allah’ın âyetlerini yalan sayıyorlar” buyurarak, o’nu kasvetten/daralmaktan kurtarıp teşrif etmekte ve yükümlülüğü zâtı üzerine almaktadır. Bu teşrif; bazen günde onlarca defa “yalancı!” iftirasına karşı

²⁵⁰ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 183.

²⁵¹ el-En‘âm, 6/25.

²⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/13; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meali*, 2/312.

²⁵³ el-En‘âm, 6/32.

²⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/16.

karşıya kalan Efendimize teselli verdiği gibi, bir hakikati de dile getirmektedir. Öyle ki; müşrik kimseler 40 yaşına değin içlerinde yaşayıp her halini tanıdıkları Peygamberimize hep “el-Emîn” (Pek dürüst ve güvenli) derlerdi. Elçiliğini açıkladığı zaman onu yalanlamaları, Allah’ın bildirdiklerini kabul etmedikleri anlamına geliyordu.

2.37. Karanlığa Gömülmüş Sağır ve Dilsizler

*“Âyetlerimizi yalan sayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah; dilediği kimseyi şaşırtır, dilediği kimseyi ise doğru yola iletir.”*²⁵⁵

Bu âyette; Allah’ın ayetlerini yalan sayanların, karanlıklar içinde bocalayan sağır ve dilsizler olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Yüce Allah, dilediğini saptırabileceğini ve dilediğini de doğru yola iletebileceğini bildirmektedir. Karanlıklar içinde bocalayan sağır ve dilsiz nasıl doğru yolu bulabilir ki? Öyle ya; işitmesi yok ki iletilen çağrıya kulak versin, konuşması yok ki imdat dileyebilsin! İşte; Allah’ın âyetlerini yalan sayanlar da inkârlarının karanlığında kalmışlar ve gerçeği kavrama yetenekleri körelmiştir. Bu kişiler, ne yapsalar da o bilgisizlik ve küfürlerinin karanlığından kurtulamazlar.²⁵⁶

2.38. Gaybın Anahtarları

*“Gaybın anahtarları Allah’ın katındadır; onları O’ndan başkası bilemez. O, kara ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. O, yerin karanlıkları içerisindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş olsun ya da kuru olsun ne varsa hepsi apaçık bir Kitap’tadır.”*²⁵⁷

Bu âyet, ilm-i ilâhînin kapsamını anlatmaktadır. Bu bağlamda Elmalılı M. Hamdi Yazır şöyle demiştir: “Bu âyetin; ilk önce gayptan şuhûda ve ma’kulden mahsûsa, sonra da derece derece mahsûstan ma’kule, şuhûddan gaybe giden öyle bir terkibi vardır ki, bunun açıklaması ne biter ne de acâibi tükenir.”²⁵⁸

Âyette yer alan “gaybın anahtarları” (مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ) ifadesi; gayba bir istiâre olarak değerlendirilmiştir. Çünkü kapalı hazinelere, anahtar vasıtasıyla ulaşılır.

²⁵⁵ el-En‘âm, 6/39.

²⁵⁶ Şahinler, *Kur‘ân’da Sembolik Anlatım*, 93.

²⁵⁷ el-En‘âm, 6/59.

²⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 3/374.

Gaybın anahtarının O'nun katında olduğu ifade edilerek, gaybı Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğine ve anahtarlar yüce yaratıcının katında olduğu için mücadele/izin verdiği peygamberler hariç hiç kimsenin bu bilgilere ulaşamayacağına işaret vardır. Yine âyette geçen "...Düşen bir yaprak ve yerin derinliklerinde bir dane yoktur ki, Allah onu bilmesin" ifadesi; Allah'ın cüz cüz yani her türlü ayrıntısıyla her şeyi bildiğine delalet eder.²⁵⁹

2.39. Şaşkın Bir Halde Çöle Düşenler

*"(Ey Peygamber!) De ki: Allah'ı bırakıp da bize yarar ya da zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi hidayet yoluna ilettikten sonra, şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmeyi arzu ettikleri, arkadaşlarının ise: 'Bize gel!' diye hak yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geriye mi döndürelim? (Ey Peygamber!) De ki: Allah'ın hidayeti, doğru yolun ta kendisidir. Bizlere, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir."*²⁶⁰

Bu âyet; tevhidi kabul ettikten sonra şirke düşen, tek olan ilâha kulluk ile çeşitli ilâhlara kulluk arasında bocalayan kimsenin şaşkınlığını, hayretini canlı ve müşahhas bir şekilde tasvir etmektedir.²⁶¹ Öyle ki; Şeytanlar onu aldatarak Allah'ın yolundan saptırmış ve onu küfre itmişler. Bu halde şaşkın şaşkın gezerken, Peygamber ve mümin olanlar, "Bize gel!" diye onu doğru yola davet etmektedirler. Akıl ve basiret sahibi insana düşen; tereddütten sıyrılmak, peygamber ve müminlerin çağrısına kulak vermek ve imanın sağlamış olduğu huzur ve emniyete kavuşmaktır.

2.40. Bataklıkta Oynayanlar

"(Yahudi kimseler) Allah'ı gereğince tanımadılar. Çünkü 'Allah beşerden kimseye bir şey indirmedir' dediler. (Ey Peygamber!) De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirmiş olduğu Kitab'ı kim indirdi? Sizler onu kâğıtların üzerine yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizli tutuyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Rasûlüm) sen

²⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/375.

²⁶⁰ el-En'âm, 6/71.

²⁶¹ Şahinler, *Kur'an'da Sembolik Anlatım*, 102.

*‘Allah!’ de, sonra da o kimseleri bırak, dalmış oldukları bataklıkta oynaya dursunlar!’*²⁶²

Âyette yer alan “ğamre” sözcüğü boyu aşan su anlamına gelmektedir.²⁶³ Böylelikle ayette Kâfirler, çamur ve su ile dolu olan bir bataklık içerisinde oynayan ve zemini de sağlam olmadığından gittikçe dibe doğru batan ve ölüme kayan kimselere benzetilmektedir. Bu ayeticelilede Kâfirlerin cehalet ve körlükleri mesel olarak zikredilmektedir. Veyahut suya girip, çocuklar gibi oynayanlara benzetilmiştir. Çünkü Kâfirler dünya hayatını oynayarak ve eğlenerek geçirip, vakitlerini heba etmektedirler. “Bırak o kimseleri gafletleri içerisinde” ifadesi “Bırak ne halleri varsa görsünler” tarzın da bir teselli cümlesidir.²⁶⁴

2.41. Işıklı Yolda Yürüyenler İle Karanlıkta Kalanlar

İlgili ayette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Ölüyken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar içerisinde yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak ahvaldeki kimse gibi olur mu? İşte kâfir kimselere yaptıkları böyle süslü olarak gösterilmiştir.”*²⁶⁵

Bu âyette geçen meselde Yüce Allah, hidayet bahşedip sapkınlıktan kurtardığı ve ışığında yürüyeceği bir nur vermiş olduğu mümin kimseyi, diriye; Kâfiri ise, karanlıklarda kalıp bir yol bulup çıkamayan ve etrafında dönüp duran bir ölüye benzetmiştir. Bu âyetin; Hz. Hamza ile Ebû Cehîl hakkında yahut Ammar ile Ebû Cehîl hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.²⁶⁶

Bazı kimselere göre âyette geçen ölüm; bir yönüyle “cehalet”, ölüye hayatın verilmesi ise “ilim” olarak açıklanmaktadır. Cehaletin karanlığı içerisinde âdeti bir ölü gibi bulunan kimse, ilmin verdiği nûrla hayat bulur, insanlar arasında temayüz eder. İşte; böyle bir nûr ile insanlar arasında dolaşan mümin, elbetteki küfrün karanlıklarında kaybolan kâfir gibi değildir.²⁶⁷

²⁶² el-En‘âm, 6/91.

²⁶³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/41.

²⁶⁴ Ateş, *Kur‘ân Ansiklopedisi*, 289.

²⁶⁵ el-En‘âm, 6/122

²⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/61; Ateş, *Kur‘ân Ansiklopedisi*, 294.

²⁶⁷ Ulutürk, *Kur‘ân‘da Temsili Anlatım*, 54; Eren, *Kur‘ân‘da Teşbih ve Temsiller*, 167.

2.42. Göğ e Çıkıyormuş Gibi Kalpleri Daralanlar

*“Allah, kimi doğru yola iletmeyi dilerse onun yüreğini İslâm'a açar; kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğ e çıkar gibi kalbini iyice daraltır. Allah, inanmayan kimseler üzerine işte böyle murdarlık verir.”*²⁶⁸

İlgili âyet; mümin ve kâfirin kalp âleminde söz etmektedir. Yüce Allah tarafından hidayete mazhar olan kalpler inşirah halini yaşarken, dalâlette olan kimselerin kalpleri ise ızdırıp ve daralma içerisinde dirler. Âyette dalâlet ehlinin durumu, göğ e çıkacakmış gibi olan kimseye benzetilmektedir. “Haydi, göğ e çık” denildiğ i zaman kalbi nasıl daralıp sıkışıyorsa, işte kâfire de iman böyle zor gelmektedir.²⁶⁹

Dalâlette olan kişinin sıkıntı içerisindeki iç dünyasını tasvir eden bu âyette Allah Teâlâ; aynı zamanda ilmî bir gerçeğ e, bir tabiat kanununa da işaret etmektedir. Şöyle ki; insan gökyüzüne yükseldikçe basınç azalacağından o oranda teneffüs etmek de güçleşir. Hatta 20.000 metre geçildiğ i zaman, özel cihazlar olmadan insan nefes alamaz, ölür. İşte bu kanuna işaret buyuran Yüce Allah, İslâm'la müşerref olmayan göğ slerinin göğ e yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı olacağını bildirmiştir.²⁷⁰

2.43. Takva Azığ ı ve Takva Libası

*“Ey Ademoğ ulları! Size ayıp olan yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise verdik. Takvâ elbisesi... İşte o, daha hayırlıdır. Bunlar, Allah'ın âyetlerindendir. Belki düşünüp öğ üt alırlar (diye onları indirmiştir).”*²⁷¹

Kur'ân-ı Kerim'de takva, Allah'a karşı derin bir saygı, bilinç ve sorumluluk duygusu olarak tanımlanır. Bu kavram, insanın hem içsel dünyasını hem de dışsal davranışlarını şekillendiren temel bir ilke olarak öne çıkar. Takva azığ ı ve takva libası ise bu bilinçle bağlantılı iki güçlü semboldür.

Âyette geçen “takva elbisesi” (لباسُ التَّقْوَى); bazı alimlerce, “salih, hayâ, amel, tevazu belirtisi olan sert ve yün elbise, yüzdeki hoş çehre, harpte giyilen zırh ve miğfer, Allah korkusu, emrettiğ i ve yasakladığ ı konularda Allah'tan sakınmayı şiar

²⁶⁸ el-En'âm, 6/125.

²⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/93.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İbn Kesîr, 1/618.

²⁷¹ el-A'râf 7/26.

edinme” şekillerinde yorumlanmaktadır. Buna; “takvayı hatırlatan ve takvanın gereği olan elbisedir” yorumu da yapılabilir.²⁷²

2.44. İğne Deliğinden Geçen Deve

“Bizim âyetlerimizi yalan sayıp da onlara karşı kibirlenenler var ya, işte o kimselere gök kapıları açılmayacak ve o kimseler, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”²⁷³

Yukarıda ifade edildiği gibi; deve iğne deliğinden geçmedikçe, Allah’ın âyetlerini yalan sayıp kibirlenenlerin cennete giremeyecekleri haber verilmiştir. Bu, bir darb-ı mesel örneğidir. Bu tür bir mesel, olması imkânsız olan işler için kullanılır. Yani denmektedir ki; Allah’ın âyetlerini yalanlayanlar asla cennete giremeyeceklerdir. Nitekim Araplar, olmayacak işler için “Karga beyaz oluncaya kadar” ifadesini kullanırlar. İşte bu âyet bu manadadır.²⁷⁴

Âyette yer alan “cemel” (الْجَمَل) kelimesinin; meşhur olmayan kıraat şekillerine dayanarak Kur’ân’daki edebi tasvire uygun olmadığını, deve ile iğne deliği arasında bir ilişkinin bulunmadığını ileri süren kimseler de vardır. Bunun içindir ki, kelimenin diğer kıraattteki “Kalın ip” yani “halat” anlamını tercih etmişlerdir. Ancak, umûmun kıraati göz önüne alınarak “deve” manası, kabul görmüştür. Devenin iğne deliğinden geçme olayı, imkânsızlık bildirir. Buna göre âyetin anlamı daha öncede ifade edildiği üzere şöyledir: “Onlar, kesinlikle cennete giremeyecekler!”²⁷⁵

2.45. Temiz ve Kirli Topraklar

“Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.”²⁷⁶

İlgili âyet; Yüce Allah’ın âyetlerini düşünen ve onlardan yararlanan kişiyi, iyi toprağa; onlara kulak asmayan ve onlardan etkilenmeyen kişiyi ise kötü toprağa

²⁷² Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 3/524; Kutub, fî zilâli’l-Kur’ân, 3/1278; en-Nesefî, Medârikü’t-tenzîl ve hakâ’ıku’t-te’vîl, 1/561.

²⁷³ el-A’râf, 7/40.

²⁷⁴ Ulutürk, Kur’ân’da Temsili Anlatım, 47; Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 3/532.

²⁷⁵ en-Nesefî, Medârikü’t-tenzîl ve hakâ’ıku’t-te’vîl, 567; Karaman vd., Kur’ân Yolu Meali, 2: 415.

²⁷⁶ el-A’râf, 7/58.

benzeten bir temsil içermektedir. Daha önceden ifade edildiği üzere, gizli mesele örnek olan bu âyette; iyi toprağın ürününün iyi olduğu gibi müminin amelinin de iyi olacağı; çorak arazinin ürününün kötü olacağı gibi kâfirin amelinin de kötü olacağı vurgusu yapılmıştır.²⁷⁷

Ayrıca bu âyette bir teşbih yapılmıştır: Mümin kimse, toprağı verimli olan güzel bir memlekete benzetilmiştir ki; o, hak sözü işitince onu kabül lenir, ondan faydalanır ve böylece ondan güzel ameller ortaya çıkar. Münafık da kötü topraklı yere benzetilmiştir ki; o, hak sözü işittiği halde onu kabül lenmez ve ondan yararlanmaz.²⁷⁸

2.46. Üzerlerinde Ağırılık ve Zincirler Olanlar

*“Elleri altında bulunan Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), işte o Peygamber o kimselere iyiliği emreder, o kimseleri kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırılıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e iman eden, o’na saygı gösteren, o’na yardımcı olan ve o’nunla beraber gönderilmiş nûra (Kur’ân’a) tabi olanlar var ya, işte onlar kurtulmuş olanlardır.”*²⁷⁹

Âyette yer alan “ağır yükler” (أَصْر) ve “zincirler” (أَغْلَال) ifadeleriyle; zincirlere bağlı ve ağır sorumluluğu bulunan köle şeklinde bir istiâre söz konusudur. İman edenler Peygambere ittiba etmekle; manevi olarak ağır yüklerden, onları nefsin, hevanın ve şeytanın peşinden sürükleyen zincirlerden kurtulmuş olurlar. Gerçek özgürlük, ancak Allah’a teslimiyet göstermek ve O’na köle olmakla mümkündür.²⁸⁰

Diğer bir yoruma göre ise âyette geçen “ağırılıklar” ve “zincirler” ifadelerinden kasıt; Tevrat’ta yer alan ve günah amel işleyen azaların kesilmesi, elbisenin pislik değen yerinin kesilip atılması gibi uygulanması güç olan hükümlerdir. Kur’ân-ı Kerim’de geçen “ağırılıklar ve zincirler” ifadesi, genellikle manevi, zihinsel ve ruhsal tutsaklık anlamında kullanılır. Bu ifadeler, insanların

²⁷⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, Trc: Komisyon, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 1/ 445.

²⁷⁸ en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve haqâ’ıku’t-te’vîl*, 1/575; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3: 559.

²⁷⁹ el-A’râf, 7/157.

²⁸⁰ en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve haqâ’ıku’t-te’vîl*, 1/609; Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 136.

özgür iradelerini ve akıl nimetini kullanmayarak cehalet, günah, inkâr ve kibir gibi unsurlara esir düşmelerini sembolize eder.²⁸¹

2.47. Ezeli Sözleşme

*“Kıyamet günü, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, o kimseleri kendilerine şahit kıldı ve dedi ki: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ (Onlar da), ‘Evet (buna) şahidiz’ dediler.”*²⁸²

Bu âyette; çoğu müfessire göre temsili bir anlatım söz konusudur. Sanki öyle denilmiş ve öyle cevap verilmiş, sonunda da bir akit imza edilmiş gibi hukuki değer taşıyan kuvvetli bir akit almak söz konusudur.²⁸³ Bu âyette yer alan “قَالُوا بَلَىٰ” ifadesi hususunda; bu sözün ezelde mi, ana rahminde mi, yoksa buluş çağında mı olduğu hakkında müfessirlerce çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ağırlıklı olan görüş, bun sözün ezelde verilmiş olduğudur.²⁸⁴

2.48. Dili Sarkık Köpekler Gibi Olanlar

*“(Ey Peygamber!) O kimselere (Yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılarak çıkan, bu yüzden de şeytanın takibine takılan ve nihayetinde azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dilemiş olsaydık elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşinden gitti. O kimsenin durumu, tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üzerine varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da aynı şeyi yapar. İşte âyetlerimizi yalan sayan kavmin temsili böyledir...”*²⁸⁵

Müfessirlerin çoğunluğuna göre; âyette adı verilmeyen bu kişi, İsrâiloğulları’ndan Bel’am b. Baura’dır. Bu kişi önceden Hz. Musa’nın dinini kabul etmiş, iyi ve duası kabul olan bir mümin idi. Ancak Hz. Musa’nın kendilerini mağlubiyete uğratmasından korkan kavminin ısrarına dayanamayıp Hz. Musa’nın aleyhine beddua etmiş; kavmine, onu mağlup edebilmek için hileler öğretmiş, fakat

²⁸¹ es-Sâbüni, Safvetü’t Tefasir, 2/366.

²⁸² el-A’râf, 7/172.

²⁸³ Kutub, fî-Zilâli’l-Kur’ân, 3/1391; es-Sâbüni, Safvetü’t Tefasir, 2/366.

²⁸⁴ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 3/81.

²⁸⁵ el-A’râf, 7/175-179.

Allah onun bedduasını kavminin üzerine çevirmiş, kendisine de ceza vermiş, malik olduğu manevi mertebe ve meziyetlerden onu mahrum etmiştir. Dili de göğsüne kadar sarkmıştır. Mutasavvıflar, Bel'am b. Baura'yı kibir ve dünyevi arzuları sebebiyle sapıklığa düşenlerin bir misali olarak takdim etmektedirler. Bazı tefsirlerde, âyette söz edilen bu kişinin Ümeyye b. Ebi's-Salt olduğu ve kendisinin peygamberlik beklediği, gelmeyince de Rasûlullah'a haset ettiği aktarılmıştır. Bu kişinin, Nu'man b. Seyfi er-Râhib olduğu da rivayetler arasındadır.²⁸⁶

2.49. Göz Göre Göre Ölüme Sevk Edilenler

*“(Ganimetlerin bölüştürülmesi hususunda bazı kimselerin hoşnutsuz olması, daha önce, Bedir Savaşı'na çıkmanı hoş görmeyenlerin ahvaline benzer) Nitekim hak uğruna (savaşa gitmek için) Rabbin seni, evinden çıkardığı zaman, mü'minlerden bir kısmı, bundan hoşnut olmamıştı. Hak ortaya çıkmışken sanki gözleri göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı.”*²⁸⁷

Âyette; Bedir Savaşı öncesi Müslümanların içinde bulundukları durumla ilgili olarak çarpıcı bir tablo sergilenmektedir. Âyetteki ifadelerde, “Teşbîh-i temsil” bulunmaktadır. Onlar, zelil bir halde göz göre göre ölüme sevk edilenlere benzetilmişlerdir. Mehmed Akif'in ifadesiyle, “Bedrin Aslanları” diye ifade ettiği sahabeden bir kısmına arız olmuş bu durumu, her insanda olabilen beşerî bir zayıflık olarak değerlendirmek mümkündür.²⁸⁸

Denilmiştir ki; ganimetlerin taksimi hususunda hüküm bildirilmediğinden, bu hususta tartışmalar çıkmıştı. Yüce Allah Hz. Peygamber'e; bu konuda âdil hüküm, Allah'a ve Rasûlüne ait olduğu gibi, Allah'ın hakkını ve adaletini gerçekleştirmek üzere seni Bedir Gazvesi için sefere sevk etmesinde de hüküm Allah'a aittir denmektedir. Söz konusu “hak” (الحَقُّ) kavramı; “yapılması gerekli olan iş, yani şirk kuvvetleri ile savaşmak, hakkı açık etmek” demektir. Yüce Allah'ın rızasının müşriklerle savaşarak hak ettikleri dersi onlara vermekte olduğunu açıkça anladıkları halde bir kısım müminler, Medine'den savaş hazırlığı yapmış olarak çıkmadıklarından savaşa isteksiz idiler. İşte, âyette buna dikkat çekilmektedir.²⁸⁹

²⁸⁶ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/171-172 İbn Kesîr, Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm, 2/265.

²⁸⁷ el-Enfâl, 8/5-6.

²⁸⁸ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/190-192.

²⁸⁹ Ateş, Kur'ân Ansiklopedisi, 320.

2.50. Necis İnsanlar

*“Ey müminler! Müşrik kimseler ancak birer pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksul düşmekten korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin kılacaktır. Kuşkusuz ki Allah; iyi bilendir, hikmet sahibi olandır.”*²⁹⁰

Bu âyette; müşrikler bir yönüyle pisliğin ta kendisine, bir yönüyle de pis ve kokuşmuş insanlara benzetilerek “Teşbîh-i belîğ” yapılmıştır. Onların necis oluşu; şirk içerisinde olmaları, gusûl almamaları ve necasetten kaçınmamaları itibariyledir.²⁹¹

2.51. Uçurumun Kenarındaki Bina

*“Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine inşa eden kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını yıkılacak bir uçurumun kenarına kuran, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden mi? Allah, zalimler güruhunu doğru yola iletmez. İnşa edecekleri bina, kalpleri parçalanıncaya dek yüreklerine sürekli olarak bir kuşku (sebebi) olacaktır. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”*²⁹²

Âyette; münafıkların ahvali, müminlerle kıyaslamalı bir şekilde ele alınmıştır. Müminler yapmış oldukları işleri Allah korkusu ve rızasıyla yaparlar. Bu nedenle binalarını sağlam yapmış olurlar. Münafıklar ise; Allah korkusu ve rızası gibi yüce değerlerden mahrum olduklarından, onların binası ise son derece zayıf ve uçurumun kenarında ve her an yıkılmaya hazır durumdadır.²⁹³

Müfessir Seyyid Kutup (ö. 1966) bu ayeti şöyle yorumlamıştır: “Hakikaten hayret verici bir sahne bu âyette temsil edilmektedir. Hem de heyecan verici hareketlerle dolu... Bunu çizen ve harekete geçiren de, sadece birkaç kelime...”²⁹⁴

2.52. Dar Gelen Dünya

“(Seferden) geri bırakılan üç kişinin de tevbelerini Allah kabul etti. Yeryüzü, çok geniş olmasına rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça

²⁹⁰ et-Tevbe, 9/28.

²⁹¹ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 52; Kutub, *fî-Zilâli’l-Kur’ân*, 3/1618.

²⁹² et-Tevbe, 9/109-110.

²⁹³ en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve hâkâ’îku’t-te’vîl*, 1/711.

²⁹⁴ Kutub, *fî-Zilâli’l-Kur’ân*, 3/1711.

sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını kavradılar. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah, o kimselerin tevbesini kabul etti. Çünkü Allah; tövbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”²⁹⁵

Peygamber Efendimiz; Tebük seferine çıkarken, münafıklar gelip yalan yere özür beyan edip o'ndan izin istediler, o da o kimselere izin verdi. Sonrasında bu hususta âyetler indi ve Yüce Allah, Peygamberini bu âyetlerle uyardı. Münafıkların bu propagandasına kanan bir kısım Müslümanların kalplerine tereddüt düşmüştü. Sonradan onlar da tevbe ettiler. Tebük seferine katılım sağlamayanlar arasında Ka'b b. Malik, Hilal b. Ümeyye ve Memare b. Rabî' adlı sahabeler de vardı ki, tefsircilere göre âyette işaret edilen üç kişi bunlardır.²⁹⁶

2.53. Süslü Gelin

“Dünya hayatının durumu; gökten indirdiğimiz bir su misali gibidir ki, insan ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Sonunda yeryüzü zinetini takınıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını zannettikleri bir sırada, bir gece veyahut gündüz ona emrimiz gelir de onu sanki dün yerinde yokmuşçasına kökünden kopararak biçilmiş bir hale dönüştürürüz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi bu şekilde açıklıyoruz.”²⁹⁷

Bu âyette yer alan temsilde; dünya hayatının hali ve ondan istifadenin kısıtlılığı, onun bu kısa sürede sahibine yönelişi, süsü ve yıldızıyla sahibine Allah'ı unutturmaya sebep oluşu ve çok az zamanda elden çıkışı, Allah'ın bir su indirmesi, bu su ile yeryüzünün yeşile bürünmesi, bütün süslerini takındıkları bu esnada Allah'ın emriyle beraber sönüp gitmesine temsil etmektedir.²⁹⁸

²⁹⁵ et-Tevbe, 9/118.

²⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/309.

²⁹⁷ Yûnus, 10/24

²⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 348; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 2/15.

2.54. Kör ve Sağır ile Gören ve İşiten

“Bu iki zümrenin (müminlerle kâfirlerin) misali, kör ve sağır ile gören ve işiten kimselerin misali gibidir. Bunların hali hiç denk/eşit olur mu? Hâla ibret almıyor musunuz?”²⁹⁹

Sûrenin buraya kadar olan bölümünde itikatla ilgili esaslar, Kur’ân’ın mu‘cize oluşu, inanmayanların ahiretteki durumları, cezaları; buna karşılık inananların mükâfatları anlatılmıştı ve onların cennet ehli oldukları bildirilmişti. Sonrasında gelen bu âyette ise; bu iki zümre belîğ bir teşbih ile insanlığın tefekkürüne sunulmakta ve onlar düşünmeye davet edilmektedir.³⁰⁰ Ayrıca; âyette inanmayanlar, kör ve sağırlara; inananlar ise işiten ve görenlere benzetilerek temsil yapılmıştır. Bu temsilde kâfir; Allah’ın ayetlerini görmezlikten geldiği için âmâyâ, Allah’ın kelamına kulak tıkadığı için de sağıra benzetilmiştir.³⁰¹

2.55. Kuyu Başındaki Şaşkın

“El açılıp yalvarılmaya lâyık olan ancak Allah’tır. O’nun dışında el açıp dua ettikleri, o kimselerin isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. O kimseler ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse misali gibidir. Oysaki suyu ağzına götürmediği müddetçe su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası, şüphesiz hedefini şaşırmıştır.”³⁰²

Bu âyette; bâtil olan ma‘budların, onlara tapınanlar, bir yarar sağlamayacağı söz konusu teşbihle anlatılmaktadır. Şöyle ki; bir kuyunun başına gelip de avucunu açıp suyun gelmesini bekleyen kimseye su kendiliğinden nasıl gelmez ise, o bâtil ma‘budlar da kendilerine edilen dualara karşılık veremezler.³⁰³

2.56. Su ve Erimiş Maden Üzerine Çıkan Köpük Ve Posalar

“O (Allah), gökyüzünden su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü taşıyıp götürdü. Süs ya da başka eşya yapmak için ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah, hak ile bâtıla böyle

²⁹⁹ el-Hûd, 11/24.

³⁰⁰ Ali Arslan, *Büyük Kur’ân Tefsiri*, (İzmir: Anadolu Yayınları. 1987), 6/112.

³⁰¹ en-Nesefî, *Medâriku’t-enzîl*, 2/53; Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 52.

³⁰² er-Ra‘d, 13/14.

³⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/352-355.

misal getirir. Köpük atılıp gider; insanlara yarar sağlayan şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir.”³⁰⁴

Bu âyetteki temsilde görüleceği üzere; Yüce Allah gökyüzünden bir su indirdi de vadiler hacimlerinde sel oldu, kuru ve katı olan maddeler harekete geçti ve can buldu. Sel de, yüze gelen bir köpük yüklendi. Bir zinet eşyası veya bir kapkaçak yapmak amacıyla ocak üzerine koyup ateş yaktıkları şeylerden de onun gibi bir köpük oluşur. Yani Allah Teâlâ; toprağa sudan başka altın, gümüş, bakır, kalay ve daha başka madenler de indirmiştir. İnsanlar bunları takı olarak veyahut kullanabilecekleri kapkaçak, araç ve gereç yapmak için eritmek ve süzmek amacıyla üzerlerine ocak yakarlar, onlar da Allah'ın her birine lütfettiği bir ısı derecesine çıkınca erirler, su gibi bir sıvı haline dönüşürler. Sel sularının üzerinde olduğu gibi, bu eriyikler üzerinde de bir köpük oluşur. İşte âyette bu durum temsil ve tsvir edilmektedir.³⁰⁵

2.57. Savrulan Küller

“Rablerini yalanlayanların misali (şudur): O kimselerin amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu bir küle benzer. Kazandıkları hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma, işte budur.”³⁰⁶

Yüce Allah; kâfir güruhun amellerini, fırtınanın çıktığı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzetmektedir ki; o kimselerin ameli ne kadar iyi ve çok olursa olsun, bu küllerin savrulması gibi, netice itibariyle ukbada/ahirette yarar sağlamayacaktır. Çünkü Allah Teâlâ, insanları evvela kendisine ve gönderdiği peygamberlerin tamamına iman etmek ile mükellef tutmuş ve mükâfatı bundan sonra vereceğini bildirmiştir.³⁰⁷ Dolayısıyla iman etmeyenler, yaptıkları iyi amellerin karşılığını dünyadayken alırlar ama ukbada o kimselere verilecek hiçbir şey yoktur.³⁰⁸

³⁰⁴ er-Ra‘d, 13/17.

³⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 4/557-558.

³⁰⁶ el-İbrâhîm, 14/18.

³⁰⁷ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü t-Tenzîl ve Eesrârü t-Te‘vîl*, (Beyrut: Dar-ı Kitâb-ı İlmiyye, 1999), 1/517.

³⁰⁸ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/526; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 5/71.

2.58. Kökü Sabit Dalları Göğe Uzanan Ağaç İle Kopmuş Ağaç

*“Görmedin mi Allah nasıl bir misâl getirdi: Güzel bir sözü; kökü yerde sabit, dalları göğe uzanan güzel bir ağaca benzetti. (O ağaç), Rabbinin müsaade etmesiyle her dönem yemişini verir. Nasihat alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirir. Kötü bir sözün misali de; gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma ihtimali bulunmayan (kötü) bir ağaca benzer. Allah iman edenleri, dünya hayatında ve ukbada o sabit söz üzerinde tutar; zalim kimseleri de şaşkırtır. Allah dilediğini yapar.”*³⁰⁹

Bir önceki temsil örneğinde Yüce Allah; güzel sözü, güzel ağaca benzetmişti. Çünkü güzel sözün semeresi güzel amel; güzel ağacın semeresi de yararlı meyvedir. Müfessirlerin izahatlarına göre; güzel sözden kasıt, kelime-i şahâdettir. Bu kelime, iç ve dışta her daim güzel amellerin oluşmasına zemin hazırlar. Allah’ın razı olacağı her güzel amel, bu kelimenin meyvesidir. Bundan sonraki temsilde geçen “kötü kelime”ye gelecek olursak; o da, Allah’ı inkar etmektir. Bu kelime; her türlü fitnenin, fesadın, felaket ve musibetin kaynağıdır. Kötü söz, hem dünya hem de ukbada insanın felaketsizliğe sürüklenip gitmesine sebep olur. Dolayısıyla bu âyette kötü söz, kötü bir ağaca teşbih edilmiştir.³¹⁰

2.59. Sultanın Hazinesi

*“Her şeyin hazinesi yalnız bizim indimizdedir. Biz onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökyüzünden bir su indirdik de onunla suya olan ihtiyacınızı karşıladık. Biz bunları yapmasaydık, sizler onu (yeterli) suyu depolayamazdınız.”*³¹¹

Bu âyette yer alan “Hizâne” (حَزَانَةٌ) kelimesi, “Hızân” kelimesinin çoğul formudur. Hızân’ın manası ise, kıymetli hazinelerin korunduğu yerdir. Bu âyette de; Yüce Allah’ın bitmez tükenmez hazinelerinden vermesi; sultanın gizli hazinelerinden insanlara vermesi ile temsil edilmiştir.³¹²

Ayrıca; âyeti celîlede; rüzgârın bir aşılayıcı olarak gönderildiği ifade edilmiştir. Günümüzde ilim, yağmurun yağmasında rüzgârın büyük rol oynadığını

³⁰⁹ el-İbrâhîm, 14/24-26.

³¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/531-532.

³¹¹ el-Hicr, 15/21-22.

³¹² Sâbûni, *Safvetü’l Tefasir*, 3/275-280.

ortaya koymuştur. Aynı şekilde bitkiler üzerinden eserken, erkek tohumlar ile dişi tohumları aşıladığı da ispat olunmuştur. Yine bu âyette, gökyüzünden inen suların yer katmanlarında stok edildiği ve buralardan insanların su ihtiyacının karşılandığı ifade edilmiştir.³¹³

2.60. Yedi Kapılı Zindan

*“Şüphesiz cehennem, o kimselerin tümüne vâdolunan yerdir. Cehennemin yedi adet kapısı mevcuttur. O kimselerden her kapı için birer fırka ayrılmıştır.”*³¹⁴

Kur’ân-ı Kerim’de "yedi kapılı zindan" ifadesi doğrudan geçmemekle birlikte, bu kavramın çağrıştırdığı anlamlar, özellikle cehennem tasvirleri, insanın manevi hapsi ve uhrevi azap bağlamında güçlü bir sembol olarak karşımıza çıkar. Bu tür sembolik anlatımlar, insanları düşünmeye, ibret almaya ve hayatlarını doğru yönlendirmeye teşvik eder.

Bu âyette; Şeytan’a ittiba eden azgınlara akıbeti beyan edilmektedir. Şöyle ki; dünya hapisanelerin açık, kapalı ve hücre gibi bölümleri vardır. Bunlar gibi cehennemin de yedi kapısı mevcuttur ve bu kapıların her birinden girecek olan bir grup olduğu âyette belirtilmiştir.³¹⁵

Bir kısım müfessirlere göre; burada bir işarî anlam söz konusudur. Onlara göre; bu kapılar, insanda bulunan beş duyu ile birlikte, şehvet ve gazap kuvvetleridir ve bunlar cehennemin birer kapısıdır. Yani insanlar bu duyular ve kuvvetlerle beraber cehennemi kazanırlar. Göz ve kulak gibi duyular haram işlerde kullanıldıklarında, sahibini cehenneme gönderirler. Şehvet ve gazap kuvvetleri nice insanları yoldan çıkarır ve haram işlere sevk eder. Böylece, o kimselerin cehennem kapılarından herhangi birinden içeri girmelerine sebep olurlar.³¹⁶

Bazı müfessirlere göre; cehennemin yedi kapısından kasıt, yedi tabakadır. “Cüz’ün maksum” (جُزْءٌ مَّقْصُومٌ) terkihi ise; o kapılardan içeri girerek yerlerini alacak olan gruplardır. Bazı rivayetlerde bu tabakalardan ilki olan “Hâviye”, günahkar müminler için; ikincisi “Sakar”, Yahudiler için; dördüncüsü “Cahim” Sâbie için,

³¹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/30.

³¹⁴ el-Hicr, 15/43-44.

³¹⁵ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 226.

³¹⁶ es-Sâbûni, *Safvetü't Tefasir*, 3/280-287.

beşincisi “Lezâ” ateşperestler için, altıncısı “Hutame” putperestler için ve pek çok adlarla anılan yedincisi de, münafıklar içindir.³¹⁷

2.61. Beceriksiz Köle ile Marifetli İnsan

*“Allah; hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi örnek gösteriyor. Peki, bunlar hiç denk olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Ancak onların çoğu (bunu) bilmezler. Allah, şu iki kişiyi de örnek gösteriyor: O kimselerden biri dilsiz olup, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yük olur. Onu nereye gönderse bir hayır/fayda getiremez. Şimdi bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse denk olur mu?”*³¹⁸

Yüce Allah bu âyette bir temsile yer vermiştir. Öyle ki; hürriyeti olmayan köleler ile güzel bir rızık ile rızıklandırıldıktan sonra, ondan fakir ve yoksullara harcayan hür ve zengin kişiler denk olur mu, diye sormuştur. Kuşku yok ki bunlar denk olmazlar. İşte bunun misali gibi; Allah’tan başkasına tapanlar da taptıkları şeylerin köleleri durumundadırlar. Sadece Allah’a ibadet eden müminler ise hürriyeti olan kimselerdir. Onlar Allah’tan başka hiçbir gücün önünde eğilmezler. Elbette ki bu iki grup da birbirlerine denk değildirler.³¹⁹

2.62. İpliğini Sağlamca Büktükten Sonra Bozan Kadın

*“Antlaşma yaptığınız vakit, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Kuşkusuz Allah, yapacağınız amelleri pek iyi bilir. Bir toplum diğer bir toplumdan sayı ve malca daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra çözüp bozan (kadın) gibi olmayın. Allah, bununla sizi sınav etmektedir. Hakkında ayrılığa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açık edecektir.”*³²⁰

Öncesinde ifade edildiği gibi Yüce Allah; yapılan antlaşmalara sadık kalmayı emretmekte, peşinden bir darb-ı meselle bunu teyit etmektedir. Bu âyet; Arapların

³¹⁷ en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hâkâ'îku't-te'vîl*, 2/190.

³¹⁸ en-Nahl, 16/73-76.

³¹⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/597-599.

³²⁰ en-Nahl:16/91-92.

“حَرْفَاءُ وَجَدْتُ صَوْفًا” (Harkâ, bir yün buldu) anlamındaki deyimlerini hatırlatır. Bu kadın, Kureyş’li Ümmü Rayta binti Ka’b’tır. Bulduğu yünü eğiren sonrasında geri bozan bu kadın, Araplardra atasözü olmuştur. Yüce Allah yeminlerini bozarak o kadının ipi yapıp-bozması gibi olmayın, buyurarak bir temsil yapmıştır. Hem deyim hem de âyet, bu anlamı yanında; boşuna çalışan kimseler için kullanılır.³²¹

2.63. Açlık ve Korkuya Müptela Olan Şehir

*“Allah, (ibret olması için) bir ülkeyi misal getirmektedir: Bu ülke güvenli ve huzurlu idi; ona rızık her yerden bol bol gelirdi. Sonra o kimseler Allah'ın nimetlerine karşı nankör oldular. Allah da onlara, amellerine karşılık açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.”*³²²

Bu âyette; güvenlik ve huzur içerisinde, çevreden kendisine bolca rızık gelirken, Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük ettiğinden dolayı açlık ve korkuya müptela kalan bir şehrin durumu örnek verilmiştir. Bu şehir; halkının içinde yetişen Allah elçisini yalan sayarak haksızlık ettiklerinden, Allah’ın azabına çarptırılmışlardır.³²³

Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu şehirden kasıt Mekke’dir. Zira Mekkeliler, Allah Rasûlü’nü yalanladıkları ve sahip oldukları bunca refaha karşı nankörlük ettikleri için yedi yıl süren korkunç bir kıtlığa maruz kalmışlardır. Bazı müfessirlere göre ise; âyette sözü edilen yer, Mekke şehri değildir. Bilâkis, Mekkelilere ibret olsun diye verilen bir örnek şehirdir. Zira insana kendi kendisi örnek verilmez.³²⁴

2.64. Boyunlara Asılı Kaderler ve Ameller

*“Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna astık. İnsana kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konulacak bir kitap çıkaracağız (ve kendisine diyeceğiz ki); Kitabını oku! Bugün hesap sorucu olarak kendi nefsin sana yeter.”*³²⁵

³²¹ en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl* 2/230; Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 28.

³²² en-Nahl, 16/112.

³²³ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 293.

³²⁴ en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl* ve *hakâ’îku’t-te’vîl* 2:/237.

³²⁵ el-İsrâ, 17/13.

Dünya hayatında gerek çevrenin olumsuz koşulları gerekse de insanın birçok kötü arzu ve ihtirasları, onun kalp ve basiretini bağlayabilir. Bunlar, insanın iyi ve kötülükleri görmesini engelleyebilir. Âyete göre; ahirette insan, söz konusu olan olumsuz âmillerden kurtulacağından dolayısıdır ki, kendi hesabını bizzat kendisi yapacak, dünya hayatındaki amellerinin değeri hususunda hüküm verecek ve kendi kendisini ibra veya mahkûm edecek bir ruh ferasetine ulaşacaktır.³²⁶

2.65. Şefkat Kanatları

*“(Ey Peygamber!) Onları esirgeyerek alçak gönüllü bir şekilde üzerlerine kanat ger ve ‘Rabbim! Küçükken onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara öyle rahmet et!’ diyerek niyaz et.”*³²⁷

Âyeti celîle; kişinin ana babasına karşı olan tavırlarında ve ihtiyarlıklarında onlara gösterilmesi gereken ilgi ve alakayı açıklamaktadır. Burada ki ince hassasiyet; kuşların yavrusunu yabani hayvan veyahut düşmanlarından himaye etmek için kendisini tehlikeye atıp, gelecek olan zarar ziyanın kendisine gelmesi ve yavrusuna gelmemesi için, yavrularını kanatları arasına almasına benzetilmiştir.

2.66. Kur’ân’ın Büyüleyici Etkisi

*“Biz, o kimselerin seni dinlerken ne kasıtlı dinlediklerini; kendi aralarında fısıldaşırlarken o zalimlerin, ‘Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tabi olmuyorsunuz!’ diye söylediklerini çok iyi biliriz. Baksana; senin için ne türden benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, (öyle bir) sapıttılar ki, artık (doğru) yolu bulmaları olanaksızdır.”*³²⁸

Bu âyette; müşriklerin Kur’ân’ı dinledikleri esnada takındıkları tavırlarla ilgili bir temsil yapılmıştır. Müşriklerin fitratları Kur’ân’dan çokça etkilendiği halde, o kimseler buna engel oluyorlardı. Kalpleri o cihete doğru kendilerini çekerken o kimseler, kalplerine engel oluyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah da onlar ile Peygamber arasına gizli bir perde/engel koymuştu. Bu perde, gözlere ayan olmasa da kalpler onun varlığından haberdardır. Nitekim o kimseler, Kur’ân’dan fayda elde edemiyorlar, okumuş oldukları Kur’ân’dan kendilerine pay çıkarıp doğru yolu

³²⁶ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 38.

³²⁷ el-İsrâ, 17/24.

³²⁸ el-İsrâ, 17/47-48.

bulamıyorlar. İşte bundan dolayıdır ki, gizliden gizliye Kur'ân'ın kendi kalpleri üzerindeki etkisini tartışıyorlardı. Sonra da buna kulak asmamak için komplolar düzenliyorlardı. Sonrasında tekrar onun tesirinde kalıyor, dönüş yapıyorlardı. Sonrasında tekrardan aralarında gizlice konuşuyorlardı. Nihayetinde bir daha dönmek üzerine antlaşma yapmak zorunda kalıyorlardı.³²⁹

2.67. Kemik Yığını ve Kokuşmuş Toprak

“Bir de o kimseler dediler ki: Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuşken, yepyeni bir hilkatte diriltileceğiz, öyle mi! (Ey Peygamber!) De ki: İster taş olun, ister demir, isterse de aklınıza (yeniden dirilmesi) olanaksız gibi görünen herhangi bir yaratık! (mutlaka diriltilip hesaba çekileceksiniz!)”³³⁰

Bu âyet; diğerlerinden farklı olarak âyetin sonunda ilginç bir benzetme yapılmıştır. Şöyle ki; kemik ve un ufak olmuş bedende bile yine de bir insanlık kokusu, hayatı andıran birtakım olgular mevcuttur. Demir ve taşa gelecek olursak (قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا), bunlar canlılıktan daha uzaktır. Böylece o kimselere deniyor ki: İster taş olun isterse demir, isterse de taş ve demirden başka dirilmesi ve hayatın içine gireceğini bir türlü düşünmediğiniz hayattan daha uzak bir varlık olun... Allah sizi kesin ve kesin diriltecektir. Aslında onlar taş, demir veyahut başka bir varlık olma olanağına sahip değildir. Fakat bu söz, meydan okuma kastı içindir. Ayrıca bu âyet o kimseler aşağılanmakta ve azarlanmaktadır. Çünkü taş ve demir; cansız varlıklar olup, hissiyatları yoktur ve bir şeyden etkilenmezler. Bu da, onların düşünce yapılarındaki donukluğu ve taşlaşmayı tasvir etmektedir!³³¹

2.68. Sırt Sırta Vermiş İnsanlar ve Cinler

“(Ey Peygamber!) De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere insan ve cin toplulukları bir araya gelseler, birbirlerine destek de verseler, onun bir benzerini ortaya koyamazlar. Şüphe yok ki biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların büyük bir çoğunluğu, inkârcılıktan başkasını kabul etmediler.”³³²

³²⁹ Ateş, Kur'ân Ansiklopedisi, 300.

³³⁰ el-İsrâ, 17/49-50.

³³¹ Kutub, fî zilâli'l-Kur'ân, 9:334; Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 5: 136.

³³² el-İsrâ, 17/88-89.

Bu âyetlerde; insanların ve cinlerin, Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için bir araya toplansalar, hatta birbirine yardımcı olsalar dahi Kur'ân'ın bir benzerini getiremeyecekleri anlatılmaktadır. Allah Teâlâ bu âyetlerde, Kur'ân'da çeşitli temsillerle beraber insanlığa gerçekleri açıklamaktadır. Buna rağmen insanların ekseriyetinin O'nu inkâr ederek O'na nankörlük ettikleri anlatılmaktadır.

Müfessirler; bu ayette insanlara çeşitli şekillerde açıklandığı bildirilen “misal” (مِثْل) kelimesinin, “mana” anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca; hükümler, vaad, sakındırma ve geçmişteki kavimlerin hikâyeleri gibi manalara gelebileceğine de işaret etmişlerdir.

2.69. Gaybı Taşlayanlar

“(İnsanlardan kimisi:) ‘O kimseler üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir’ diyecekler. Yine, ‘Onlar beş kişidir; altıncıları köpekleridir’ diyecekler. (Tüm bu söylemler), bilinmeyen hususunda tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) ‘Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir’ derler. (Ey Peygamber!) De ki: O kimselerin sayılarını Rabbim daha iyi bilir. O kimseler hakkında bilgisi olan pek azdır. Öyleyse Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin apaçık olması dışında bir tartışmaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden bilgi isteme.”³³³

Âyette yer alan “رَجْمًا بِالْغَيْبِ” ifadesiyle; hiçbir malumat bulunmayan bir mesele hakkında konuşup duranlar ve malumat vermeye çalışanlar, temsili bir ifadeyle gayba taş atan kimselere benzetilmiştir. Daha sonraları bu âyet, Darb-ı mesel haline dönüşmüştür. Yine âyette; tekrar dirilme ve ahiret inancının birer sembolü olan mağarada uyuyan kimseler, Kur'ân'da yer alan ahiretle ilgili en güzel örneklerden bir tanesidir.³³⁴

2.70. Savrulan Çöp Kırıntıları

“O kimselere şunu da örnek olarak ver: Dünya yaşantısı, gökyüzünden indirdiğimiz bir su misali gibidir. Öyle ki, bu suyla beraber yeryüzünün bitkisi önce gelişip birbirine karışmış; peşinden rüzgârın ordan oraya savurduğu çerçöp halini almıştır. Allah, her şey üzerinde muktedir olandır. Servet ve oğullar, dünya

³³³ el-Kehf, 18/22.

³³⁴ es-Sâbûnî, Safvetü't Tefâsir, 3/430.

yaşantısının süsleridir; ölmeyecek olan hayırlı işler ise, Rabbinin indinde hem sevap olarak daha hayırlı hem de ümit bağlama açısından daha lâayık olandır.”³³⁵

Kur’ân-ı Kerîm; bu âyetteki teşbihle dünya hayatının geçiciliğine, ibret nazarıyla bakan insanın, bir bitkide kendi hayatının başlama, gelişme ve tükenip son bulma aşamalarını zahir bir şekilde görebileceğini hatırlatmaktadır. İnsana yaraşan, dünyanın geçici süslerine kanmak yerine, kısacık süren dünya hayatında yapacağı hayırlı işlerle ebedi huzura erişmek olduğuna böylece işaret etmektedir. Ayrıca âyette; dünya’nın parlak olması ve bunun peşinden helâk ve faniliğinin gelmesi, bitkilerin misaline benzetilmiştir. Önce yeşeriyor, sonra sararıyor, en sonunda rüzgârlar onu uçuruyor.³³⁶

2.71. Mürekkep Dolu Deryalar

*“(Ey Peygamber!) De ki: Rabbinin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirilse dahi, Rabbinin sözleri bitmeden önce derya tükenip biter”*³³⁷

Bu âyeti celîlede; Yüce Allah’ın ilminin genişliği temsili olarak anlatılmıştır. Âyette; Allah’ın sözlerinden kasıt, O’nun ilim ve hikmetidir. Allah’ın ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsız; denizler ise, çok olmasına rağmen sonlu ve sınırlıdır. Bu hâlde, Allah’ın ilmini ve hikmetini yazıya dökmek için mürekkep olarak denizlerin dahi yetersiz kalacağı gün gibi aşikârdır.³³⁸

Bu anlamda bir diğer ayeti celile de şudur: *“Şayet arz üzerindeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa), yine Allah’ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Kuşku yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibi olandır.*”³³⁹

2.72. Alevlenen Saç

“(Bu); Rabbinin, Zekeriyya kuluna rahmetinin anılmasıdır. Hani bir vakit o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmiş ve şöyle demişti: Rabbim! Vücudumda bulunan

³³⁵ el-Kehf, 18/45,46.

³³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/486.

³³⁷ el-Kehf, 18/109.

³³⁸ es-Sâbûnî, *Safvetü’l Tefâsir*, 3/469.

³³⁹ el-Lokmân, 31/17.

kemiklerim zayıfladı, başım bembeyaz alev aldı. Rabbim, sana ettiğim niyaz sayesinde ben hiç bedbaht olmuş değilim.”³⁴⁰

Kur’ân-ı Kerim’de doğrudan "alevlenen saç" ifadesi yer almasa da, bu kavramın çağrıştırdığı anlamlar özellikle cehennem azabı, günahların ruh üzerindeki etkisi **ve** manevi yanış bağlamında sembolik olarak değerlendirilebilir. Kur’an’da ateş, alev, yanış gibi imgeler sıkça kullanılır ve insanın hem içsel durumunu hem de uhrevi azapları temsil eder.

Bu âyet, Hz. Zekeriya’nın Allah’a hazin niyazından bir kesit ihtiva etmektedir. “Baş, bembeyaz alev aldı” (وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ شَيْئًا) ifadesi, bir istiâre örneğidir. Bu ifade de; ihtiyarlık saçındaki beyazın her tarafa ilerleyişi, ateşin yayılışıyla temsil edilmiştir.³⁴¹

2.73. Biçilmiş Ot ve Sönmüş Kül Yığını

*“Biz kendilerini; kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye dek bu feryatları sürüp gider.”*³⁴²

Bu âyette; dünya hayatında ömürlerini küfür ve zulüm üzere geçiren insanların dünyadan ukbaya geçişleri; olgunlaşması sonrası sökülüp işe yaramayan bir kül yığını haline dönüşen kalıntılara benzetilmiştir. Bu da şu manaya gelmektedir: Allah o kimseleri hem biçilmiş bir ot hem de alevi sönmüş ateş özellikleri taşıdıklarından dolayı, bu şekilde tasvir etmiştir. Nasıl ki; yanmakta olan bir ateş, sönmüştüğüne dek içinde mevcut olan odun ve benzeri şeyleri yakmaya devam eder ve sonunda da söner. Bunlar da aynı şekilde canlılıkları kaybolup kuru bir ota dönüşüncüye dek azaba düşürüleceklerdir. İşte böylece Yüce Allah, insanlara uyarıda bulunmakta ve ibret alsınlar diye bu temsilleri getirmektedir.³⁴³

2.74. Sarhoş Olmadıkları Halde Sarhoş Gibi Görünenler

“Ey insanlar! Rabbinizden sakının! Çünkü kıyamet saatinin depremi müthiş bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe olan kadın çocuğunu düşürecek. İnsanları da sarhoş bir halde göreceksin;

³⁴⁰ el-Meryem, 19/2-4.

³⁴¹ en-Nesefî, Medârikü’t-tenzîl ve hâkâ’îku’t-te’vîl, 2: 325.

³⁴² el-Enbiyâ, 21/15.

³⁴³ Vehbe ez-Zuhaylî, Tefsîru’l Münîr, Trc: Hamdi Arslan, (İstanbul: Bilimevi Yayınları., 2003), 9/65.

oysaki o kimseler sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azap etmesi çok dehşet vericidir!”³⁴⁴

Bu âyette Yüce Allah; kıyamet sahnesini çok korkunç bir biçimde ve insanları can damarından vuran bir tabirle tasvir ve temsil etmiştir.

Korkunç olan dehşet, aniden insanı yakalar ve insana her şeyi unutturur. Yakın tarihlerde yaşanan Tsunami felaketi misali; aklının bile hayal edemediği şeyler aniden başına gelir. Bu öyle korkunç bir dehşettir ki, kelimelerle ifadesi mümkün değildir; yalnızca insan ruhundaki tesirleriyle anlaşılabilir: Emzirdiğini unutan analar, bebeğini düşüren hamile kadınlar ve sarhoş olmamalarına rağmen sarhoşmuş gibi görünen insanlar... Bir anne memesi ağzındaki yavrusunu nasıl unuttur? Bu durum, düşünce ve idraki allak bullak eden korku ve dehşetten ve Allah'ın azabının çok çetin olduğundan böyledir.³⁴⁵

2.75. Ateşten Elbiseler ve Demir Kamçılar

*“Şu iki fırka, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: Şimdi, inkârcı güruh için ateşten bir elbise biçilmiştir. O kimselerin başları üzerlerinden kaynar su dökülecektir! Bununla beraber, karınlarının içindekiler ve derileri eritilecektir! Bir de o kimseler için demir kamçılar vardır! Çektikleri ıstıraptan ötürü oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve onlara, ‘Tadın bu yakıcı azabı!’ denilir.”*³⁴⁶

Bu âyette; tüm unsurlarıyla azabın dehşeti anlatılmıştır. “Ateşten elbiseler” (ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ) ifadesi, “ateşin onları dört yandan kuşatması” olarak anlaşılmıştır. Yani elbise nasıl ki insanın bedenini kuşatmışsa, ateş de o kimselerin bedenini kuşatacak. Aynı şekilde âyette; cehennemin azap türlerinden bir tanesi, dünyadaki demir kamçılarla tasvir edilmiştir.³⁴⁷

³⁴⁴ el-Hac, 22/1-2.

³⁴⁵ Şahinler, *Kur'ân'da Sembolik Anlatım*, 160.

³⁴⁶ el-Hac, 22/19-22.

³⁴⁷ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 229.

2.76. Gökten Düşüp Parçalanın Kişi

*“Kendisine şirk koşmadan Allah'ın hanıfleri olunuz. Kim Allah'a şirk koşarsa sanki o kişi, gökyüzünden düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış veyahut rüzgâr onu uzak bir yere fırlatmış nesne misali gibidir.”*³⁴⁸

Bu âyette; müşriklerin perişan halleri tasvir edilmektedir. Gökyüzünden düşüyor, yeryüzünde hiçbir süre geçmeden derhal onu kuşlar kapıyor. Ya da rüzgâr onu uzak bir yere savurup atıyor. Bu tasvir, imanın verdiği manevi bir yükselişten; küfür çukuruna düşmek olarak temsil edilmiştir.³⁴⁹

şu hâlde, bu âyetten hareketle denebilir ki; Allah’a ortak koşmak, manen bir düşüştür. Müşrik olmak öyle tehlikelidir ki, insanın manevi varlığını paramparça eder ve onu bir kasırğa gibi uçurumlara doğru sürükler.³⁵⁰

2.77. Sineğin Kaptığı şeyi Dahi Kurtaramamak

*“Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya toplansalar bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapıverse, bunu dahi ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz durumda, kendinden istenen de!”*³⁵¹

Bu âyet; câhiliye devrinin puta tapan Araplarına, taptıkları putların bir sinekten dahi âciz olduğunu hatırlatmaktadır. Hakikat şu ki, sinek, çok zayıf bir canlı olmakla beraber, yine de canlıdır ve bir iş yapma gücüne sahiptir.³⁵² Böylelikle âyet, bir sineğe karşı dahi kendisini savunamayan cansız putlara niyaz ve ibadet edip onlardan yardım isteyen câhiliye devri Araplarının bu tavırlarındaki saçmalığı çok güzel bir temsil ile ortaya koymuştur. Âyette; sinek ve putlar acizdir, ancak bu aciz putlardan medet bekleyenler ise onlardan daha acizdir, vurgusu yapılmaktadır.³⁵³

³⁴⁸ el-Hac, 22/31.

³⁴⁹ Kutup, *Edebi Tasvir*, 60.

³⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/301.

³⁵¹ el-Hac, 22/73.

³⁵² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 16/369.

³⁵³ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 77; Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 292; Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 69.

2.78. İçinde Lamba Bulunan Kristal Fanus

*“Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik misali gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mukaddes bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese bile ışık verir. (Bu) nûr üzerine nûrdur. Allah dilemiş olduğu kimseyi nûruna kavuşturur. Allah insanlara böyle misaller getirir. Allah her şeyi bilendir.”*³⁵⁴

Söz konusu âyette Yüce Allah, lambaya; kâinat ise oyuğa benzetilmiştir. Cam ise, Allah'ın kendisini mahlûkattan sakladığı perdedir. Bu perde, saklanmak için fizikî bir perde değil, ilâhî zuhurun şiddetinin sebep olduğu bir perdedir. İnsanın gözü, aradaki karanlıktan ötürü değil, bilâkis saydam perdeden ışıyan ve her tarafa yayılmış, her şeyi kapsayan nûrun şiddetinden ötürü O'nu görmesi imkânsızdır. Mahiyeti gereği sınırlanmış olan insanın görüş kapasitesi bu nûru kuşatamaz ve asla kavrayamaz. O yalnızca; değişken parlaklık olan, görünüp sonra kaybolan ve ancak karanlığa zıt olarak algılanan sınırlı fiziksel ışıkları kuşatabilir ve kavrayabilir. Ancak "Mutlak Nûr"un zıddı olan (karanlık) yoktur, asla o kaybolmaz, sürekli ışıyıp durur ve her vakit var olan ihtişamıyla her yere yayılır, insanın algı ve kavrayışının çok ötesindedir.³⁵⁵

2.79. Issız Çöllerdeki Serap

*“İnkâr edenlere gelince; o kimselerin amelleri, ıssız çöllerdeki serap misali gibidir ki, susayan onu su sanır; sonunda ona vardığı zaman orada herhangi bir şey bulamamış olur. Üstelik yanı başında da Allah'ı bulmuş olur; Allah ise, o kimsenin hesabını tastamam görecektir. Allah, hesabı çok hızlı görendir.”*³⁵⁶

Kâfir kimseler; dünya hayatında sıla-i rahim, başkalarına yardımcı olma, misafire ikram etme gibi bazı iyi ameller işlerler. Ancak bütün amellerin başı olan ve o amellere değer kazandıran imanları olmadığından, yaptığı bu iyi işler onları cennete götürmeyecektir. Âyette; bu kimselerin amellerinin boşa gitmesi, çölde görülen serap misaliyle temsil edilmiştir. İman, insanların yaşantısına ve bu yaşam

³⁵⁴ en-Nûr, 24/34-35.

³⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3: 434.

³⁵⁶ en-Nûr, 24/39.

süresince sarf ettiği çabalara, yapmış olduğu amellere anlam ve değer katan yegâne amildir. Çünkü iman etmiş insan, tüm amellerini üstün bir amaç için, yani Allah'ın rızasını kazanmak için yapar. Yaptığı her amelden dolayı ince bir hesaba çekileceğini bilir ve amellerini bu disiplinle yapar. Diğer taraftan; imansız insanların amelleri, bu iman ve sorumluluk disiplininden yoksun olduğu içindir ki, âyetle veciz bir teşbihle ifade buyurulduğu gibi; boş, kıymetsiz ve anlamsız bir meşguliyetler yığınının ibaret olmakla kalmaz, fazladan amel sahibini ağır bir sorumluluğun ve hesabın altına sokar.³⁵⁷

2.80. Engin Denizde Boğulan Adam

*“Yahut (o kâfir güruhun duygu, düşünce ve davranışları); engin bir denizde bulunan yoğun karanlıklar misali gibidir. (Öyle bir deniz) ki; onu dalgalar kaplıyor; üzerinde de bulut... Birbiri üzerine karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu bile göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemiş ise, artık o kimsenin aydınlıktan yana nasibi yoktur.”*³⁵⁸

Bu âyeti kerime de; kâfirlerin imansızlık buhranları, engin bir deniz içerisinde boğulmak tehlikesiyle burun buruna gelen insanın durumuna benzetilmiştir. Âyetle yer alan deniz, kâfirin kalbi; peşpeşe gelen dalgalar o kalbi kaplayan cehalet; karanlık bulut ise o kalbin mühürlenmiş olmasıdır. Okyanusların tam olarak bilinmediği, dip bölgelerinin keşfedilmediği bir yer ve zamanda Rasûlüllah'ın tebliğ ettiği bu âyet, okyanusların dip bölümlerinde bulunan farklı karanlık tabakalardan söz etmekte ve Kur'ân'ın mu'ciz oluşuna delalet etmektedir.³⁵⁹

2.81. Semada Asılı Dağlar Gibi Bulutlar

*“Görmüyor musun ki; Allah, birtakım bulutları sürüyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. O (Allah); gökten, oradaki dağlardan dolu indirir. Artık onu dilediğine isabet ettirir; dilediğinden de onu uzak tutar, şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alır!”*³⁶⁰

³⁵⁷ Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, 142; Ulutürk, *Kur'ân'da Temsili Anlatım* 58.

³⁵⁸ en-Nûr, 24/39-40.

³⁵⁹ Kutub, *fî zilâli'l-Kur'ân*, 7: 188; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5: 396.

³⁶⁰ en-Nûr, 24/43.

Bu âyette; bedîf bir istiâre söz konusudur. Burada yağmuru getiren bulutlar; hem renk, hem rutubet, hem de soğukluk açısından dağlara benzetilmiştir.³⁶¹

2.82. Pişmanlıktan Ellerini Isıranlar

*“O gün, zalim kimse pişmanlıktan ellerini ısırıp şöyle diyecek: Keşke o Peygamberle birlikte bir yol tutuverseydim! Yazık bana! Keşke falancı kişiyi dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur’ân) bana gelmişti; ama o, beni hakikaten saptırdı. İşte Şeytan (böyledir), insanı yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”*³⁶²

Bu âyette; zalim ve haksız kimselerin kıyametteki pişmanlıklarını dile getiren bir temsil vardır. Şöyle ki; ahirette gerçekleşecek bir olay, dünyada pişmanlıktan şaşırıp parmaklarını ısırarak kimsenin durumuna benzetilmiştir. O gün zalimler, pişmanlıktan parmaklarını ısırarak ve “Keşke dünyada elçilerin yanında olsaydım da beni yoldan çıkaran insanlarla beraber olmasaydım” diyerek pişmanlıklarını dile getirecekler.³⁶³

2.83. Yürüyen Dağlar

*“Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. Bu, her şeyi sapasağlam inşa eden Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, amellerinizden tamamıyla haberdardır.”*³⁶⁴

Âyette; belîğ bir teşbih mevcuttur. Öyle ki; âyette cemadat, hareketli ve yürüyen bir insana yahut canlıya benzetilmiştir. Bu ifade sayesinde muhatabın hayali harekete geçer. Zira dağlar zahiren hareketsiz görülürler. Bu âyetten, dünyanın sabit olmayıp, hareket halinde olduğunu çıkarmak da mümkündür. Şu da var ki; dağların hareketi demek, onların da üzerinde bulunduğu arzın hareket etmesi demektir.³⁶⁵

2.84. Örümceğin Yuvası

“Allah’tan başkasını dostlar edinenlerin temsili, örümceğin temsili gibidir. Örümcek bir yuva edinir; ancak yuvaların en zayıfı şüphe yok ki örümcek yuvasıdır.

³⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/398; en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 2/510.

³⁶² el-Furkân, 25/27-29.

³⁶³ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 287.

³⁶⁴ en-Neml, 27/88.

³⁶⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü’t Tefâsir*, 4/399.

Keşke bilselerdi ki Allah, onların kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını şüphe yok ki bilendir. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir. İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları yalnızca bilenler düşünüp anlayabilirler.”³⁶⁶

Allah’tan başkasını dost edinmek suretiyle kendilerine destek arayanların ahvali ve inancı, âyetten hareketle örümcek yuvasına benzetilmiştir. Böylece; dinleri o kadar çürük ve güvendikleri putlar o denli zayıftır. Vech-i Şebeh, bu yuvanın zayıflığı ve onları ne sıcak ne de soğuktan korumasıdır. Âyette ifade edildiği üzere; örümcek tamamen evsiz değildir, kendine yuva edinir; fakat örümcek yuvasının çürüklüğü meşhur meseldir. Örümceğin edindiği yuva ne kadar zayıf ise, Allah’tan başkasının himayesine güvenenlerin tutanağı da öylesine çürüktür.³⁶⁷

Âyetteki bu misalde son derece güzel bir incelik mevcuttur: “Ankebût” (الْعَنْكَبُوت), “dişi örümcek” demektir. Erkeğine “ankeb” (عَنْكَب) denir. Çiftleşmeden sonra eşini öldüren dişi örümceğin evi, en yakın dostuna bile felaket yeri olduğu gibi, oraya giren sinekler ve böcekler için de ölüm tuzağıdır. İşte; Allah’tan başka tapılan şeyler de tıpkı dişi örümcek ağı gibi sığınanları felakete sürükler.³⁶⁸

2.85. Kölenin Mülk Sahibine Ortaklık İddiası

“Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit ortaklarınız var mı? İşte biz; âyetlerimizi, aklını kullanacak bir kavim için böylece açıklarız.”³⁶⁹

Bu âyette; insanların, kendi cinslerinden olan kölelerini bile kendilerine denk tutmaya ve geçici dünya mülklerine ortak etmeye rıza göstermedikleri gerçeğine işaret edilmektedir. Âyette; eşi ve benzeri olmayan Yüce Allah’a şirk koşmanın, O’nun mutlak mülkiyetine ortaklık atfetmenin ne kadar akıl almaz bir iş olduğu temsil yoluyla anlatılmaktadır. Ayrıca Kur’ân âyetlerinin, düşünen beyinlere hitap

³⁶⁶ el-Ankebût, 29/41-43.

³⁶⁷ Zemahşerî, el-Keşşâf, 3/206; Ulutürk, *Kur’ân’da Temsili Anlatım*, 73; Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 82-83.

³⁶⁸ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 280.

³⁶⁹ er-Rûm, 30/28.

ettiği de özellikle belirtilmiştir. Özetle; âyet, şirkin bâtil olduğunu açıkça göstermek için verilmiş bir temsildir.³⁷⁰

2.86. Işık Saçan Bir Kandil

*“Ey Peygamber! Biz seni hakikaten şahit olman, müjdelemen ve uyarman için (insanlığa) gönderdik. Allah’ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik).”*³⁷¹

Hız. Muhammed’e (s.a.v.) gönderilen ilâhî kitap ve o’nun dilinden tecelli eden hadisler; kalbinden fişkırırır ırfan menbası bu üç sayılan ana temayı birleştirir bütünlük içinde işlemektedir. Bu bakımdan Hız. Peygamber, gönül ve beyinleri aydınlatan bir kandil olarak nitelendirilmiştir. Şüphe yok ki; bu kandilin yakıtı, ilâhî vahiydir; fitili Hız. Peygamber’in kalbidir, korunması ise O’nun ırfanıdır.³⁷²

2.87. Tatlı ve Tuzlu İki Deniz

*“İki deniz birbirine eşit değildir. Bu (deniz) tatlı olup, susuzluğu kesiverir ve içilmesi kolaydır. Şu da; tuzlu olup, acıdır. Hepsinden de taze et yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız. Allah’ın lütfettiği şeyleri arayıp da şükretmeniz için, gemilerin denizi yararak gittiğini görürsün.”*³⁷³

Bu âyette; mümin ile kâfir olanların veya dâr-ı İslâm ile dar-ı küfrün farkına işaret eden bir temsil vardır. Suyu tatlı ve acı olan iki deniz nasıl birbirine eşit değilse; inanmış olan ile inanmayan da birbirine denk değildir, denmiştir.³⁷⁴

Mümin ve kâfir, cesaret ve cömertlik gibi bazı güzel huylarda beraber de olsalar, aslında çok farklıdırlar. Çünkü mümin olan, yaratıldığı fitrat üzere devam ederken; kâfir ise bunu bozmuş durumdadır.³⁷⁵

³⁷⁰ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 79; en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 2/698.

³⁷¹ el-Ahzâb, 33/44-45.

³⁷² Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 183.

³⁷³ el-Fâtır, 35/12.

³⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/50.

³⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/148.

2.88. Prangalı Mahkûmlar

*“Biz, onların boyunlarına boyunduruklar geçirdik. O halkalar, çenelerin üzerlerine kadar dayanır. Bu sebeple, kafaları yukarı kalkıktır. Ön ve arkalarından da bir set çektik de onları kuşattık, bu yüzdendir ki artık göremezler.”*³⁷⁶

Bu âyette; kâfirlerin küfürde ısrarları ve Allah’a boyun eğmemeleri temsili bir şekilde anlatılmıştır. Ya da iman etmedikleri için ceza görecektir olan inkârcıların ahvalinin temsili bir ifadesi vardır. Âyette iki ayrı temsil vardır. Birincisinde; elleri bukağılarla boyunlarına bağlanmış insanlar temsil edilmiştir. Bununla; küfürde inatları, Allah’a yönelmemeleri ve boyunlarını o yöne çevirmemeleri anlatılmıştır. İkincisinde ise; ön ve arkalarından set çekilip önlerini ve arkalarını göremeyen insanların ahvali temsil edilmiştir. Bu temsille ise; söz konusu inkârcıların basiretlerinin olmadığı ve Allah’ın âyetlerine nazar eylemekten kör oldukları beyan edilmiştir.³⁷⁷

2.89. Ashab-ı Karye

*“(İman etmenin yolları o kimselere kapalı olduğundan hakkı göremezler. İşte) o kimselere, şu şehir halkını misal ver: Bir zaman o kimselere elçiler gelmişti. O zaman işte biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onlar o elçileri yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. O kimseler, ‘Biz size gönderilmiş olan Allah’ın elçileriyiz!’ dediler. O kimseler elçilere dediler ki, ‘Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmemiştir; siz ancak yalan söylemektesiniz. Bunun üzerine elçiler şöyle dediler: Rabbimiz biliyor ki; bizler gerçekten size gönderilmiş elçileriz ve bizim görevimiz, açık bir şekilde Allah’ın buyruklarını size tebliğ etmektir!’”*³⁷⁸

Yâsin sûresinin bu âyetlerinde anlatılan Ashâb-ı karye kıssası; Hz. Nebi’yi tanımayan ve Müslümanlara her türlü eza ve cefayı hak gören Mekkeli müşriklere karşı getirilen bir temsildir. Müfessirlerin çoğunluğu; bu şehrin Antakya olduğunu ileri sürmüşlerdir. Elçilerin ise, Hz. İsa’nın iki havarisi ve üçüncüsünün de, Şem’un isimli, daha hikmetli hareket eden birisi olduğunu aktarmışlardır.³⁷⁹

³⁷⁶ Yâsîn, 36/8-9.

³⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/5; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/171.

³⁷⁸ el-Yâsîn, 36/12-29.

³⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/ 8-14.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre; iki elçi, Hz. Musa ve Hz. İsa'dır. Bunların davasını teyit eden üçüncü elçi ise Hz. Muhammed'dir.³⁸⁰

2.90. Eğri Hurma Dalı

*“Ay için de birçok menziller tayin ettik. Sonunda o, eğri hurma dalı gibi olur da geri dönüverir.”*³⁸¹

Bu âyette; Ay'ın menzillerinden bahsedilmekte ve onun ay sonundaki halinin, hurmanın eskiyen beyaz bir dalına benzediği söylenerek temsili anlatıma gidilmektedir. Müfessir Zemahşerî, hilal durumundayken Ay'ın üç cihetle yaşlı eski hurma dalına benzediğini söyler: Şöyle ki; hurmanın eskimiş dalı önce incelir, sonrasında kıvrılır ve nihayetinde ise sararır. Hilâl şeklindeki Ay'ın durumu da bundan ibarettir.³⁸²

2.91. Dirilişi İnkâr Eden Kimse

*“İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakarsın ki, apaçık bir biçimde (Rabbine) düşman kesiliyor. Kendi yaratılışını unutup bize karşı örnek getirmeye kalkışıyor ve ‘Şu çürüyen kemikleri diriltecek olan kimdir?’ diyor. (Ey Peygamber!) De ki: Onları ilk defa yaratan, (günü geldiğinde) tekrardan diriltecektir. Çünkü O, her türden yaratmayı çok iyi bilendir...”*³⁸³

Rivayete göre; ahireti/öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Übey b. Halef, eline çürümüş bir kemik alıp ufaladıktan sonra Hz. Peygamber'e dönerek, “Allah'ın, bu çürüyen kemikleri tekrardan dirilteceğine mi inanıyorsun?” demişti. Peygamberimiz de ona, “Evet, seni diriltmekle kalmayacak cehenneme de sokacak” buyurdu. İşte bunun üzerine Yâsîn sûresi 77-78. âyetler inzal oldu.³⁸⁴ Bu müşrik, kendince güya bir misal vermişti. Hâlbuki kendisi, Yüce Allah'ın emriyle pis bir meniden halk edilmiştir. O Allah ki; kemikleri dahi yok iken onu ilk kez yaratan, her çeşit mahluku en muazzam şekilde var eden, göklerin ve yerin mülkiyeti elinde

³⁸⁰ el-Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/176-180; Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 134.

³⁸¹ el-Yâsîn, 36/39.

³⁸² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/16.

³⁸³ el-Yâsîn, 36/77-83.

³⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsirul Kur'âni'l- Azim*, 3/581.

olandır O. O halde; “ol” demesiyle her şeyi anında yaratan Yüce Allah, elbette bu kemiklerden o insanı yaratmaya kadirdir!

2.92. Gün Yüzü Görmemiş Bembeyaz Yumurta

“Onlar, gün yüzü görmeyen yumurta gibi bembeyazdır.”³⁸⁵

Cennet kadınlarını tasvir eden bu âyet-i kerîmede; kadınların son derece temiz ve parlak oldukları teşbih edilmiştir. Bu, güzelliğin zirvesine bir delalettir.³⁸⁶

2.93. Şeytanların Başları Gibi Tomurcuklar

“Ziyafet olarak, cennetlikler için anılan bu nimetler mi daha hayırlıdır, yoksa zakkum ağacı mı? Biz zakkumu zalimler için bir fıtne/imtihan yaptık. Zira o, cehennemin dibinde yetişen bir ağaçtır. Onda bulunan tomurcuklar sanki şeytanların başlarına benzemektedir. Cehennem halkı o tomurcuklardan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklar.”³⁸⁷

Söz konusu âyetlerde yer alan Zakkum’un tomurcukları şeytanların başlarına benzetilmek suretiyle bir temsil yapılmıştır. Buradaki temsil, “Muhayyel bir teşbih” olarak yorumlanmıştır. Şöyle bir şey vardır ki; son derece iyi olan kimseye “melek gibi”; son derece çirkin olan kimseye de “şeytan gibi” denir. Oysa ki ne meleği, ne de şeytanı insanlar görmemiştir.³⁸⁸

2.94. Çok Efendili Köle İle Tek Efendili Köle

“Andolsun ki biz; nasihat alsınlar diye, bu Kur’ân’da insanlara her türden misali verdik. Korunmaları için Arapça olarak onu indirdik. Allah, çekişen birçok ortakların sahip olduğu bir adam ile yalnızca tek kişiye bağlı olan bir adamı örnek veriyor. Peki, bu ikisi denk/eşit midir? Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Fakat o kimselerin çoğu bunu bilmezler.”³⁸⁹

Bu âyetlerde; şirkin bâtil yani anlamsız ve geçersiz olduğuna dair açık bir temsil vardır. Şöyle ki; birden çok efendisi bulunan bir kölenin o efendilerinden

³⁸⁵ es-Sâffât, 37/49.

³⁸⁶ Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 236.

³⁸⁷ es-Sâffât, 37/62-66.

³⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/206; Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 232.

³⁸⁹ ez-Zümer, 39/27-29.

hangisinin emrine boyun eğeceğini şaşırması ve bu nedenle de çok meşakkat içinde kalması durumu; yagâne olan Yüce Allah’a boyun eğmek varken sayısız putlara boyun eğmiş olan müşrikin haliyle temsîl edilmiştir.³⁹⁰

2.95. Kitap Gibi Dürülen Gökler

*“O kimseler, Allah’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet kopunca bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır. Gökyüzü O’nun kudret eliyle dürülmüş vaziyette olacaktır. O, şirk koşanların ortak koştukları her şeyden yüce ve münezzeh olandır.”*³⁹¹

Bu âyette; Yüce Allah’ın yüceliği insanların zihninde canlandırılarak muazzam bir tasvir yapılmıştır. Burada ne Allah’ın avuçla tutması ne de O’nun sağ elinin olması gibi kelimelerin hakikat yönüne değinmeye gerek yoktur.³⁹²

2.96. Boynu Bükük Kuru Toprak

*“Yeryüzünü kupkuru görmek de, Allah’ın âyetlerindendir. Biz onun üzerine suyu indirdiğimizde, (yeryüzü) harekete geçer ve kabarır. Ona can veren, elbetteki ölüleri de yeniden diriltir. O, her şeye kadir olandır.”*³⁹³

Bu âyet-i celîlede; kış gelince ölü gibi duran ve hiçbir canlılık belirtisi bulunmayan toprağın üzerindeki bitkilerin baharın ilk yağmurlarıyla beraber yeşerip canlanmasına, insanın tekrardan dirilmesi temsîli bir ifadeyle örnek verilmiştir.³⁹⁴

2.97. Yüzü Simsiyah Kesilenler

*“O kimselerden biri, Rahmân’a isnat edilmiş kız çocuğuyla müjdelenince, sinirlenerek yüzü kapkara kesilir. Sûs içinde yetiştirilip savaşılmayacak olanı mı istemiyorlar? Onları Allah’ın bir cüzümü sayıyorlar?”*³⁹⁵

Âyette açıkça belirtildiği gibi; kız çocuklarını Allah’tan, erkek oğullarını kendilerinden sayan müşrikler, kız çocuğunun doğum haberini alınca üzüldü ve sinirlenirdi. Sonra da kızlarını canlı şekilde kuma gömerlerdi. İşte; âyette bu kötü

³⁹⁰ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/121.

³⁹¹ ez-Zümer, 39/67.

³⁹² Hâlefullah, el-Fennu’l Kısasî, 195; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/137.

³⁹³ el-Fussilet, 41/39.

³⁹⁴ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 6/4209.

³⁹⁵ el-Zuhruf, 43/17-18.

olay tasvir edilmektedir. Ayrıca âyet, kadınların süslenme özellikleriyle mücadeledeki zaaflarına işaret etmektedir.³⁹⁶ Bu âyetlerle ilgili Seyyid Kutup şü yorumu yapmaktadır: Bilindiğı üzere kızlar; kavga etmeye ve savaşmaya güç yetiremezler. Ancak söz konusu müşrikler, savaşçı olanlardan ve söz ustalarından hoşlanırlardı. İşte bu âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm, o kimseleri kendi mantıklarını kullanarak suçüstü yapmakta ve nefret ettikleri şeyleri yüceltip Allah'a dayandırmalarından ötürü de o kimseleri utandırmaktadır.”³⁹⁷

2.98. Ön Yargılı İnsanların İnatçı Tutumları

*“Meryem oğlu İsa, örnek olarak anlatıldığı zaman senin kavmin hemencecik bağrışmaya başladılar ve ‘Bizim ilâhlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?’ dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu o kimseler kavgacı bir topluluktur. O (İsa), yalnızca kendisine nimet verilen ve İsrâiloğullarına misal getirdiğimiz bir kuldur.”*³⁹⁸

Hız. İsa ve annesi Meryem (r.a.) hakkında bir meseleden bahsedildiğı bir toplantıda müşriklerden biri, “Şayet kendisine tapılan İsa, Meryem, Üzeyr ve melekler cehennemdeyse, onlarla birlikte olmaya razıyız” demişti ve bu söz üzerine müşrikler gülüşmüşlerdi. İşte bu âyet, o kimselerin bu şımarık davranışları hususunda nazil olmuştur. Bu konuşulanlarda; müşriklerin, ilâhlarını Hız. İsa ile kıyaslamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Âyet, Hız. İsa’nın nübüvvet nimetine erişen ve babası olmadan dünyaya gelmesiyle de İsrâiloğullarına ilâhî kudretin örneğı olarak gönderilmiş büyük bir kişi olduğunu teyit etmektedir.³⁹⁹

2.99. Örtülen Günahlar

“İnkârcıların ve Allah yolundan alıkoymaya çalışanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır. İman ederek faydalı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene iman edenlerin ise yaptıkları günahlarını Allah örtmüş ve durumlarını düzeltmiştir. Bunun nedeni, inkârcıların bâtıla tabi olmaları; iman

³⁹⁶ Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, 306.

³⁹⁷ Kutub, *fî zilâli'l-Kur'ân*, 5/263.

³⁹⁸ el-Zuhurf, 43/57-60.

³⁹⁹ Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, 307.

edenlerinde da Rableri tarafından gelmiş olan hakka ittiba etmeleridir. İşte böylece Allah, kendilerinden olan misallerini insanlara anlatıyor.”⁴⁰⁰

Bu âyetlerde; kâfir güruhun yaptıklarının boşa çıkması, müminlerin ise bağışlanarak huzura ermesinin nedeni son derece edebi bir üslupla anlatılmıştır. Kâfir olanlar bâtıla; iman edenler ise Rablerinden gelen gerçeğe ittiba etmişlerdir. Âyetin son kısmında, Yüce Allah’ın insanlara bu ahvali böyle güzel benzetmelerle anlattığı görülmektedir.⁴⁰¹ Öyle ki; Mekke’de bulunan halk, İslâm’a girmeye çekiniyor, bununla beraber İslâm’a girenleri de bu eylemlerinden alıkoymaya çalışıyorlardı. İşte ilgili âyetler, böyle inkârcı bir toplumun; fakirin karnını doyurmak, sıla-i rahimde bulunmak, esir kimseleri özgürlüğüne kavuşturmak, Mescid-i Harâm’ı imara çalışmak gibi güzel işlerinin boşa gideceğini belirterek, bu davranışlarıyla dünyada fayda sağlasalar bile, ahirette bu sevaptan mahrum olacaklarını açıklamaktadır.⁴⁰²

2.100. Hayvanlar Gibi Yiyenler

*“Muhakkak ki Allah; inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenlere gelince; onlar (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. (Bu sebeptendir ki) onların yeri ateştir.”*⁴⁰³

Âyette; düşünmeden yemeleri ve zevk peşinde koşmaları nedeniyle kâfirler, hayvanlara benzetilmiştir. Hayvan; kesileceğinden gafil bir şekilde otlar, zevkine bakar. Kâfirler de işte böyledir. Âyet, inkâr edenleri; ahireti tanımayan, başlarına gelecekte habersiz, bütün imkânlarını midelerine ve şehvetlerine harcayan muhteris yaratıklar şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁰⁴

2.101. Ölüm Baygınlığına Tutulmuş Bir Bakış

“İman etmiş kimseler, ‘Keşke cihad hususunda bir sûre indirilmiş olsaydı!’ derler. Ancak verdiği hüküm açık olan bir sûre indirilip de onun içinde savaştan söz

⁴⁰⁰ el-Muhammed, 44/1-3.

⁴⁰¹ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 310.

⁴⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/307.

⁴⁰³ el-Muhammed, 47/12.

⁴⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/310; Eren, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, 140.

edilince; kalplerinde hastalık bulunanların, ölüm baygınlığı geçiren kişinin bakışı misali sana baktıklarını görürsün. O kimselere yaraşan da budur!”⁴⁰⁵

Bu âyet-i celîlede; savaşı arzu ettikleri halde bu emir vaki olunca Allah yolunda canını ve malını harcamak istemeyen münafık kimselerin içine düştükleri durum tasvir edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm, münafıkların bu ahvalini eşsiz bir benzetme yaparak gözler önüne sermiştir. Bu ifadenin taklit edilmesi ise imkânsızdır ve de değişik bir şekilde aktarılması olanaksızdır. Burada, Kur’ân’ın o eşi olmayan belâgatı bir kez daha kendini hissettirmektedir. Zira bu âyetler ayrıca, dehşet verici bir mahcubiyeti de ifade etmektedir.⁴⁰⁶

2.102. Kilit Vurulmuş Kalpler

“O kimseler Kur’ân’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa bir takım kalplerin üzerine kilit mi vurulmuş?”⁴⁰⁷

Bu âyet-i kerîmde; Kur’ân’ı düşünmeyenler, kalpleri kilitli kapılara benzetilmiş ve böylece bir temsil yapılmıştır. O kalpler üzerinde, küfür ve inat kilitleri mevcuttur. Özetle; söz konusu âyette, nasihatın kalplere ulaşmadığı böyle bir temsille aktarılmıştır.⁴⁰⁸

2.103. Kökleşerek Gövdesi Üzerine Duran Ekin

“Muhammed, Allah’ın elçisidir. Beraberinde bulunan kimseler; kâfir topluluğa karşı çetin, kendi içlerinde ise merhamet sahibidirler. O kimseleri rûkûya varırken, secde ederken görürsün. Onlar, Allah’ın lütfundan ve rızasından isterler. O kimselerin nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, o kimselerin Tevrat’taki misalleridir/nitelikleridir. İncil’deki misalleri/nitelikleri de şöyledir: O kimseler filizini yarıp çıkarmış, git gide onu güçlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzemektedir ki; bu, ekinleri ekenler için de hoş a gider...”⁴⁰⁹

Bu âyet-i kerîmede; Hz. Peygamber ile İslâm’ın başlangıcı, Ashâb-ı kiramla beraber dinin gelişmesi ve güçlenip kök salması; bir ekinin tohumunun atılmasıyla

⁴⁰⁵ el-Muhammed, 47/20.

⁴⁰⁶ Şahinler, *Kur’ân’da Sembolik Anlatım*, 217.

⁴⁰⁷ el-Muhammed, 47/24.

⁴⁰⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/337.

⁴⁰⁹ el-Fetih, 48/29.

başlayan hayat macerasına benzetilmiştir. Zira Hz. Peygamber, İslâm'ın tohumunu tek başına ekmiştir. Sonra Allah (c.c.), o'na iman eden ve o'nunla beraber olan kimselerle onu takviye etmiştir.⁴¹⁰ Neticede tohum, Ashâb-ı kiram şeklinde filizlenmiştir. Ancak bu durum, kâfir topluluğun öfkelerini katlamıştı. Âyette; Hz. Peygamber ve ashabının ilk ve son durumları, bir temsille/benzetmeyle anlatılmaktadır. Şöyle ki; ilk kez yere ekilen bir dane gibi filizlenen Müslümanlar, git gide kuvvet kazanarak kocaman bir ordu halini almaktadırlar İslâm tohumunu ekenler bu ahvale son derece sevinirlerken, onların bu güçlü halini gören kâfir topluluk ise, öfkelerinden çatlayacak hale gelmişlerdir. İşte âyette bu husus temsil ve tasvir edilmiştir.⁴¹¹

2.104. Ölü Eti Yiyenler

*“Ey İman edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir bölümü günahdır. Birbirlerinizin kusurunu araştırmayın. Birbirlerinizi arkadan çekiştirmeyin. İçinizden birisi, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bundan tiksindiniz değil mi?”*⁴¹²

Bu âyette; gıybet, ölmüş kardeşin etini yemeye benzetilmiş ve böylece; gıybetin, akıl ve şariat nazarında çirkinliğine, tiksindirici bir şey olduğuna vurgu yapılmıştır. İfadede birçok mübalağa unsuru kullanılmıştır.⁴¹³

2.105. Cehennemin Genişliği

*“O gün cehenneme, ‘Doldun mu?’ deriz. O da, ‘Daha var mı?’ der”*⁴¹⁴

Bu âyet-i kerimde söylenmek istenen; Yüce Allah'ın cehenneme sual etmesi ve cehennemin de Allah'a yanıt vermesi değildir. Bu ifade; cehennemin genişliğini ve sayısı ne kadar çok olursa olsun, suçluları içine alabileceğini vurgulayan bir temsildir.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Cemalettin Kasımî, Tefsiru'l-Kasımî, (Mehasinu't-Tefsir), (Beyrut: Dar-ı Hayat-ı Tirase, 1994), 6:285.

⁴¹¹ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/310; Ulutürk, Kur'ân'da Temsili Anlatım, 78; Ateş, Kur'ân Ansiklopedisi, 321.

⁴¹² el-Hucurât, 49/12.

⁴¹³ en-Nesefî, Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl, 3: 355; Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 6/536; Ulutürk, Kur'ân'da Temsili Anlatım, 79.

⁴¹⁴ el-Kâf, 50/30.

⁴¹⁵ Hâlefullah, el-Fennu'l- Kısasî, 203.

2.106. Yayılmış Çekirge Sürüsü

“Çağıranın daha önce görülmemiş bir şeye çağırdığı vakit, sen de o kimselerden yüzünü çevir. (Onlar) tıpkı çevreye yayılmış çekirge sürüsü misali, bakışları perişan bir halde kabirlerden çıkacaklar.”⁴¹⁶

Bu âyette; yalanladıkları diriliş günü gelip çattığında kâfirlerin, yattıkları kabirlerden çıkışı ve Peygamberin haber vermiş olduğu olayların gerçek olduğunu anladıkları o andaki ahvallerinden capcanlı bir tablo sunulmaktadır. Bu kimseler, çoklukları ve her tarafa yayılmalarıyla çekirge sürülerine benzetilmiştir. Çünkü o kimseler, korkunun ve gerçeğin başlarına gelmesinden ötürü gözlerini kaldıramayacak bir rezillik içerisinde olacaklardır. Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin (ö. 2021) İbnü'l-Cevzî'den yaptığı bir rivayette şöyle denilmiştir: Çekirgenin yönelerek gideceği belli bir ciheti olmadığından, Allah o kimseleri çekirgeye benzetmiştir. Nitekim inkârcı bu kişiler kabirlerinden korkulu bir vaziyette çıkacaklar ve hiçbirisinin gideceği belli bir ciheti de olmayacaktır.⁴¹⁷

2.107. Sökülmüş ve İçi Boş Hurma Kütükleri

“Biz; o kimselerin üzerine, uğursuzluğu sürekli bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik. O rüzgâr; insanları, sökülen hurma kütükleri misali yere deviriyordu. Nasılmış benim azap ve ikazlarım!”⁴¹⁸

Bu âyetler; cüsse olarak iri oldukları söylenen Âd kavminin, helâklarına sebep olan şiddetli rüzgâr sonucunda içine düşmüş oldukları vaziyetlerini ifade eden bir temsil içermektedir. Şöyle ki; bu kimselerin, başlarının kopup devrilmeleri veyahut hurma kütükleri gibi büyük cüsseler şeklinde ölü bir halde yere devrilmeleri, temsîli bir yolla anlatılmıştır.⁴¹⁹ Bu şiddeti çok olan rüzgâr bir başka âyette⁴²⁰ “Akîm” (الْعَقِيم) ile nitelendirilerek, kısır bir kadına benzetilmiştir. Bu da şunu delalettir ki, kısır olan kadının neslinin kesik olması gibi, bu rüzgâr da o kimselerin nesillerini kesip, köklerini kurutmuştur.⁴²¹

⁴¹⁶ el-Kamer, 54/6-7.

⁴¹⁷ es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 6/246.

⁴¹⁸ el-Kamer, 54/19-21.

⁴¹⁹ Yazır, Hak Dini *Kur'ân Dili*, 7/65; en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/403.

⁴²⁰ ez-Zâriyât, 51/41.

⁴²¹ es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 6/248-249.

2.108. Sararıp Çer Çöp Olan Yeşillikler

“Biliniz ki dünya hayatı; ancak ve ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma arzusundan başka bir şey değildir. Aynı bir yağmur misali gibidir ki, biten ekin ziraatçıların hoşuna gider. Sonrasında o ekin kurur da sen onun sarardığını görürsün; en sonuna da o, çer çöp olur. Ahirette çetin bir azap da vardır; Allah'ın mağfireti ve rızası da vardır. Dünya hayatı aldatan bir geçimlikten ibarettir.”⁴²²

Bu âyetteki temsilde; dünyanın durumu ve geçiciliği, yararının azlığı; yağmurla yeşeren, gelişip büyüyen ve çiftçilerin hoşuna giden bir bitkiye benzetmiştir. İşte dünya, böyle tek mevsimlik bitkilere benzetilmiştir. Zira dünya hayatı; oyun, eğlence, süs ve övünme gibi küçük işlerden ibarettir. Ahiret ise; Yüce Allah'ın razılığı, mağfiret, azap, cennet ve cehennem gibi büyük nimetlerden, işlerden, olaylardan müteşekkildir.⁴²³

2.109. Kitap Yüklü Merkepler

“Tevrat'la yükümlü tutulup da onun hükümleriyle amel etmeyenlerin misali, ciltler dolusu kitap taşıyan merkebin misali gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan kavmin ahvali ne kötüdür! Allah, zalimler güruhunu doğru yola iletmez.”⁴²⁴

Bu âyette; ilâhî kitaplar'ın hükümlerini tatbik etmeyen Yahudi din adamları, sırtında kitap yükü olan fakat içlerindeki bilgilerin kıymetini kavrama kapasitesinden uzak olan eşeklere benzetilmiştir. Aynı şekilde; Allah'ın âyetlerini yalan sayanların durumunun ne kötü olduğu vurgulanmıştır. Âyetin son bölümünde ise; Yüce Allah'ın zalimleri doğru yola iletmeyeceği temsili bir anlatımla ifade edilmiştir.⁴²⁵

2.110. Ak Saçlı İhtiyarlar Gibi Çocuklar

“Peki inkârcı olursanız, çocukları ak saçlı ihtiyarlara dönüştürecek o günden kendinizi nasıl sakındırabilirsiniz?”⁴²⁶

⁴²² el-Hadîd, 57/20.

⁴²³ Ulutürk, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 52; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/566.

⁴²⁴ el-Cuma, 62/5.

⁴²⁵ en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/480; Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 319.

⁴²⁶ el-Müzzemmil, 73/17.

Bu âyette; dehşetin şiddetini ifade eden bir Teşbîh-i temsîl yapılmıştır. Zira şiddetli gam ve keder insanı boğduğunda onu çökertir ve ihtiyarlatır.⁴²⁷ Hatta bu süreç çok hızlı bir şekilde yaşandığında bakarsın ki insan aniden ihtiyarlayıverir. Zemahşerî'nin bir rivayetinde; adamın birisi rüyasında kıyameti, cennet ve cehennemi görmüş; uyandığı vakit ise simsiyah olan saçları bembeyaz olmuştur.⁴²⁸ İşte bu âyette de, kıyametin muazzam ve olağanüstü dehşetinden meydana gelecek bir durumun temsîli ve tasviri yapılmaktadır.

2.111. Aslandan Ürken Yaban Eşekleri

*“Böyleyken o kimselere ne oluyor ki, nasihatten yüz çeviriyorlar. Sanki o kimseler, aslandan ürkererek kaçan yaban eşekleri misali gibidirler.”*⁴²⁹

Kur'ân-ı Kerim'de geçen "aslandan ürken yaban eşekleri" ifadesi, insan davranışlarını ve özellikle hakkı reddedenlerin psikolojisini anlatan çarpıcı bir meseldir. Bu benzetme, insanların doğru mesajlarla karşılaştıklarında gösterdikleri kaçış ve direnç refleksini sembolize eder.

Bu konuyla alakalı müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır şu açıklamaları yapmaktadır: Lügatçıların ekseriyeti, âyette geçen “قَسْوَرَة” kelimesinin “aslan” manasına geldiğini söylemişlerdir. İşte; Kur'ân'da bildirilmiş olan Allah'ın nasihatlerinden kaçan, onu duymak istemeyen ahmaklar bu şekilde ürkererek Kur'ân'dan kaçmış sayılıyorlar. Oysaki, o zavallı vahşi eşeklerin kaçmaları, bir çaresizlik olsa da yine de bir çeşit tehlikeden kaçmış olmaktadırlar. Ama nasihatten; Kur'ân'dan kaçan bu ahmaklar tehlikeden değil, kurtuluş ve kurtarıcıdan kaçmaktadırlar ve de onlara fayda sağlayacak şeyi bırakıp yok oluşa doğru koşturmaktadır. Bu ne acı bir durumdur!”⁴³⁰

2.112. Kocaman Kıvılcımlar

“İnkâr edenlere o gün şöyle denecek: Yalan saymış olduğunuz azaba doğru gidin! Üç kola ayrılan bir gölgeye gidin. O, ne gölgelendirir ne de alevden korur. O,

⁴²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/162.

⁴²⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/628.

⁴²⁹ el-Müddessir, 74/49-51.

⁴³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/171.

saray misali kocaman kıvılcımlar saçar. Kıvılcımlardan her bir tanesi, sanki birer sarı deve gibidir. O gün, doğruları yalan sayanların vay haline!’’⁴³¹

Âyeti celîlede; cehennemde maruz olunacak olan azaba hareketli ve renkli bir temsîl yapılmıştır. “Haydi, gidin o üç çatallı gölgeye.” (اِنطَفُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ) âyetinde; tahakkümlü bir istiâre mevcuttur. Çünkü bu gölge, bir diğer âyette açık olarak ifade edildiği üzere, cehennem dumanının gölgesidir.⁴³² Keza üç çatallı gölge; alt, üst ve her yandan olmak üzere azabın kuşatıcı oluşunu anlatır.⁴³³ İşte söz konusu âyette bu hususa dikkat çekmek için temsîli anlatıma yer verilmiştir.

2.113. Nefes Alan Sabah

“(O akarak yuvasına) gitmeye yüz tutan geceye ve (güneşin ilk ışıklarıyla birlikte) soluk almaya başlayan) sabaha da yemin olsun ki;...’’⁴³⁴

Bu âyette Yüce Allah; bitmeye doğru giden geceye ve rahatça bir nefes alan sabaha yemin ederek, Kur’ân’ı getirenin kıymetli bir elçi olduğunu haşmetli bir üslupla açıklamaktadır. Teneffüs (تَنَفُّس), “peş peşe alına nefes” demektir. Tan yeri ağarması esnasında ışığın hemen peşinden sabahın gelmesi, bu âyette nefes alıp veren bir insana benzetilmiştir. Diğer bir ifadeyle; sabah sıkıntısından kurtulmuş bir insan, gecenin kopkoyu karanlığından kurtulmuş ve rahat bir nefes almıştır.⁴³⁵ Yahut da; gündüzü kaplayan gece sanki onu öldürmüş, defnetmiş, sabah vaktinin ışımasıyla hayat belirtisi olan nefes alışverişi başlamıştır. Veya da; kişi sabah uzun bir yoldan dönmüş, yorulmuş, uzanmış ve nefes alıyor.⁴³⁶ İşte, âyette de bu tasvirler üzerinden söz Kur’ân’a getirilmekte ve dikkatler çekilmektedir.

2.114. Ateşi Saran Kelebekler ve Savrulan Dağlar

“O gün insanlar, (ateşin çevresinde sağa sola) uçuşan kelebekler gibi olacak. Dağlar da, (hallaç pamuğu misali) atılmış yünler gibi olacak!’’⁴³⁷

⁴³¹ el-Mürselât, 77/29-34.

⁴³² el-Vâkıa, 56/43.

⁴³³ es-Sâbûnî, Safvetü’t Tefâsir, 7/386.

⁴³⁴ et-Tekvîr, 81/17-18.

⁴³⁵ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/671-675.

⁴³⁶ en-Nesefî, Medârikü’t-tenzîl, 3/615-616.

⁴³⁷ el-Kâria, 101/4-5.

Buradaki ilk âyeti celîlede; kıyametin kopması esnasında başlangıçtaki dehşetli sarsıntının etkiyle insanların havada uçuşmaları, ateşin çevresinde dolaşan ve ateşi çepeçevre kuşatan ve adım adım ateşe ve dolayısıyla ölmeye yanaşan kelebeklere benzetilmiştir. Âyetlerdeki ikinci temsil ise; kıyametin kopuşu esnasında Yüce Allah'ın gücü ve kuvveti yanında dağların ahvali ve kopuşu; örmek için hazır hale gelen ip olmaları için savrulan yünlere benzetilerek bir Teşbîh-i temsîl yapılmıştır.⁴³⁸

⁴³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*: 6/60-65.

3. SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, ilâhî hakikatlerin insanoğullarının zihinlerine ve kalplerine yerleşmesi için evrensel bir rehber niteliği taşır. Bu kutsal kitap, soyut kavramların ve derin ilâhî hakikatlerin herkes tarafından anlaşılabilir bir dille ifade edilmesi amacıyla temsili anlatım yöntemini benimsemiştir. Çalışma kapsamında incelenen 114 mesel, bu anlatım yönteminin etkinliğini ortaya koymuş ve Kur'ân'ın pedagojik gücünü gözler önüne sermiştir. Temsili anlatım yöntemi, soyut kavramları daha somut bir şekilde sunarak insanlığın düşünce dünyasını zenginleştirirken öğretici, tefekküre sevk edici ve evrensel mesajları taşıyan özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Kur'ân'daki meseller, edebi sanatlarla yoğun bir şekilde işlenmiş olup, teşbîh, istiâre ve kinaye gibi sanatlardan yararlanılarak soyut kavramlar somut unsurlarla ifade edilmiştir. Bu anlatımlar, hem zihin hem de ruh üzerinde derin etkiler bırakmış; bireylerin manevi ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlamıştır. Mesellerin insanoğlu üzerindeki etkisi, onların dinî hakikatleri anlamalarını kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda ahlaki değerlerin bireylerin zihinlerinde ve davranışlarında daha kalıcı bir yer edinmesini sağlamıştır. Tevhid, iman, şirk ve ahiret gibi temel kavramlar, meseller aracılığıyla anlaşılabilir hale getirilerek Kur'ân'ın evrensel mesajlarını daha geniş kitlelere ulaştırmıştır. Bununla birlikte, mesellerin etkisi sadece bireysel düzeyde kalmayıp toplumsal gelişime de önemli bir katkı sunmuştur. Özellikle toplumsal dayanışma, adalet ve merhamet gibi kavramların vurgulanması, Kur'ân'ın temsili anlatımlarıyla daha etkin bir biçimde aktarılmıştır.

Kur'ân'ın temsili anlatımları, aynı zamanda insan davranışlarını şekillendirme konusunda güçlü bir pedagojik araç olarak dikkat çekmektedir. Anlatımlarda kullanılan edebi sanatlar, dinleyicinin veya okuyucunun zihinsel bir resim oluşturmaya yardımcı olurken, aynı zamanda onların duygu dünyalarını da harekete geçirmektedir. Temsili anlatımların bireysel ve toplumsal değerlerin inşasında oynadığı rol yadsınamaz. İyilik ve kötülük arasındaki farkların somut örneklerle ifade edilmesi, bireylerin bu kavramları daha iyi anlamalarını sağlamak ve doğru davranışların seçilmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca, bu anlatım yöntemi, dinî değerlerin nesiller arası aktarımında ve toplumsal hafızanın oluşumunda etkin bir rol

oynamıştır. Bu bağlamda, mesellerin tarihsel ve kültürel birikimler üzerindeki etkisi de incelenmelidir.

Bu çalışma, Kur'ân'daki temsili anlatımların farklı dönemlerdeki sosyo-kültürel etkilerini ve anlam dönüşümünü daha fazla incelemenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Mesellerin modern toplumdaki dini, edebi ve ahlaki etkilerinin derinlemesine incelenmesi, bu yöntemlerin günümüzde de etkisini koruyan evrensel değerlerini anlamamız açısından önem arz etmektedir. Kur'ân'daki mesellerin diğer kutsal metinlerdeki anlatımlarla karşılaştırılması da, bu önemli yöntemin farklı medeniyetlerdeki yansımalarını anlamamıza yardımcı olabilir. Özellikle Batı kültüründe yer alan alegorik anlatımlarla yapılacak karşılaştırmalar, Kur'ân'ın temsili anlatım zenginliğinin farklı bir boyutunu ortaya çıkarabilir.

Edebiyat ve sanat alanında yapılacak detaylı incelemeler, Kur'ân'daki temsili anlatımların estetik ve edebi değerlerini gün yüzüne çıkarabilir. Kur'ân'ın temsili anlatımları, sadece dini öğretiler açısından değil, aynı zamanda sanatsal birikim ve yaratıcı süreçlere ilham kaynağı olma potansiyeli açısından da değerlidir. Soyut hakikatlerin somut örneklerle ifade edilmesi, modern pedagojik uygulamalara da ışık tutabilir. Eğitim süreçlerinde, temsili anlatım yönteminin kullanımı, soyut kavramların daha anlaşılır hale getirilmesinde etkili olabilir. Bu çerçevede, mesellerin bireylerin düşünce dünyasında nasıl bir zenginlik oluşturduğu daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmelidir.

Sonuç olarak, bu tez çalışması Kur'ân'ın temsili anlatımlarının bireylerin zihin ve ruh dünyası üzerindeki etkisini ortaya koyarken, bu yöntemin çağlar boyu süregelen evrensel değerini vurgulamaktadır. Araştırmaların bu alanda derinleşmesiyle, kutsal metinlerin insanlar üzerindeki etkisi daha geniş bir perspektifle ele alınabilecektir. Temsili anlatımların bireylerin ahlaki, zihinsel ve manevi gelişimlerine sunduğu katkılar, bu yöntemin evrensel geçerliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın temsili anlatım zenginliği, hem tarihsel hem de çağdaş perspektifte incelendiğinde, insanlığa sunduğu mesajların zamansızlığını ve kapsamlılığını açıkça göstermektedir. Eğitim, edebiyat ve sanat başta olmak üzere farklı disiplinlerin bu anlatım biçimini daha fazla ele alması, temsili anlatımın zenginliğinin ve derinliğinin daha geniş bir kitle tarafından anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahterî, Muslihuddin Mustafa. *Ahter-i Kebîr; Osmanlıca Sözlük*, Hazırlayanlar:Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, Ankara: TDK Yayınları,2009.
- Altuntaş, Halil. “Kur’ân’da Temsîlî Anlatım”. *Diyanet İlmi Dergi*. Cilt: 26. Sayı: 4. (Ekim Kasım-Aralık), Ankara 1990.
- Arslan, Ali. *Büyük Kur’ân Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1987.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Kuba Yayınları, 1997.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraktar, 2002.
- Beyzâvî, Kadı Muhammet Şirâzî. *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*. Beyrut: Dar-ı Kitab-ı İlmiyye, 1999.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur’ân’da Deyimler ve Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur’ân’daki Deyimler ve Zemahşerî’nin Keşşâf’ı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Bolelli, Nusreddin. *Belâgat*. İstanbul: Rağbet, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. Nşr: Muhammed Zühre b. Nasr. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulaç, Ali. *Kur’ân’ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Girişim Yayınları, 1990.
- Cârim, Ali ve Mustafa Emîn. *el-Belâgatü’l- Vâzıha*. Dımaşk: Mektebetül İslamiye, 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV, 1992.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Kitabu’t-Ta’rîfât*. Beyrut: Dar-u Kitab-ı İlmiyye, 1995.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru’l-Hadîs*. Trc: Komisyon. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Bir İ’caz Delili Olarak Kur’ân Hukûku*. Trc: Muhammet Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2022.
- Ebû Zehre, Muhammed. *En Büyük Mu’cize: Kur’ân*. Trc: Muhammet Yılmaz. İstanbul: Okur Akademi, 2018.
- El-Kattan, Menna’ Halil. *Mebahis fî Ulumi’l Kur’ân*. Beyrut: Resahih, 2000.
- Eren, Şadi. *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*. İstanbul: Işık, 2002.

- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. Trc: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah. *İ'caz ve Belâgat Terimleri*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah. *Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'cazı Üzerine*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Hâlefullah, Muhammed Ahmed. *El-Fennü'l Kısasî (Kur'ân'da Anlatın Sanatı)*. Trc: Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- İbn Kesîr, el-Hafız, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1999.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l Arap*. Beyrut: Daru's-Sadr, 2000.
- İsfahânî, er-Ragıb. *el-Müfretât fî Ğarîbi'l Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1992.
- Karaman, Hayrettin, vd., *Kur'ân Yolu Meali*. Ankara: DİB,Yay. 2003.
- Kasîmi, Cemaleddin. *Tefsîru'l-Kasîmi (Mehasinu't-Tefsir)*. Beyrut: Dar-u Hayati't-Tirase, 1994.
- Kılıç, Sadık. *İslam'da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Kurtubî, Ebu Abdullah. *el-Cami' li Ahkâmi'l- Kur'ân*. Beyrut: Dar-i İhyâi'd-Dürer, 1985.
- Kutub, Seyyid. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. İstanbul: Dünya Yayınları, 1987.
- Kutub, Seyyid. *Kur'ân'da Edebi Tasvir*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1999
- Mevdûdî. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Mutçalı, Serdar. *el-Mu'cemu'l-Arabi'yyi'l-Hadîs*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Müderrişzade Mehmed Fethi. *Târih-i Edebiyât-ı Arabiye*. Trc: İsmail Araz. İstanbul: Fecr Yayınları, 2021.
- Nesefî, Ebu'l Berakât. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Daru ibn Kesîr, 1995.
- Okutan, Ahmet. *Kur'ân'da Deyimler, Darb-ı Meseller ve Bazı Gerçekler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Özcan, Hanîfi. *Türk Din Bilgini Mâturidi'ye Göre Kur'ân'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi*. İstanbul: Kubbe Altı Akademi Mecmuası, 1995.

- Özsoy, Ömer ve İlhami Güler. *Konularına Göre Kur'ân*. Ankara: Fecr Yayınları, 2004.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Dili ve Retoriği*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002
- Reşit Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*. Beyrut: Dar-ı Kitab-ı İlmiyye, 1999.
- Sağdıç, Sedat. *Ku'an'da Temsili Anlatım (Zamahşerî'in Keşşâf Tefsiri Örneğinde)*. Ankara: TDV, 2024.
- Sakallı, Talat. Kur'ân'ın İ'cazı, *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: b.y, 1990
- Sâmi, Şemseddin. *Kâmus-i Türkî*. 7. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Semerrâî, Fadıl Salih. *Kur'ân'ın Edebi Dili, Lafız Ma'nâ uyumu*. İstanbul: İşâret yayınları, 2011
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân*. Beyrut: Daru ibn Kesîr, 2000.
- Şahinler, Necmettin. *Kur'ân'da Sembolik Anlatım*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Trablusî, Tâhir Ahmet ez-Zâvî. *Muhtasârü'l-Kâmûs*. Tunus: Dâru'l Arabiyyetü'l-Kitâbiyye, 1977.
- Ulutürk, Veli. *Kur'ân'da Temsili Anlatım*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999
- Vâhidî, İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmet. *Esbab-i Nüzûl*. Trc: Necati Tetik. İstanbul: İhtar Yayınları, 1997.
- Yazıcı, Numan. *Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dînî Kur'ân Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Yılmaz, Muhammet. *Muhammet Ebû Zehre ve Tefsiri*. Ankara: İSAM Yayınları, 2017.
- Zebîdî, Muhammed Murtezâ Vâsitî. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l Kâmûs*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- Zamahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiku't- Tenzîl ve 'Uyûni'l Akavîl fî Vucûhi't-Te'vîl*. Beyrut: b.y. 1997
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammad ibn Abdullah. *el-Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân*. Beyrut: Dar-ı Fıkıh, 2001.
- Zuhaylî, Vehbe. *Tefsiru'l-Münir*. Trc: Hamdi Arslan. İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2003.